

Onze Taal. Jaargang 42

bron

Onze Taal. Jaargang 42. Genootschap Onze Taal, Den Haag 1973

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa014197301_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

[Nummer 1/2]

Nog eens het aardige van ons land

De heer ir. W.H. Jansen uit Vlaardingen heeft ons geschreven naar aanleiding van onze opmerkingen over buitenlandse meningen aangaande het Nederlands. De inhoud van zijn brief is voor ieder van ons belangrijk. De tekst luidt als volgt:

Met belangstelling heb ik in het laatste nummer van OT het artikeltje ‘Het aardige van Nederland’ gelezen, en wel in het bijzonder de eerste twee punten: de opmerkingen van The Times over de Nederlandse taal en de korte bespreking van Combechers artikel in Intermediair. Aan uw redactioneel commentaar zou ik graag iets toevoegen.

De heer Combecher besluit zijn voortreffelijk stuk over de verhouding Nederlands-Duits niet met *vier*, doch met *vijf* stellingen. De door U geciteerde derde stelling is in werkelijkheid de vierde, zodat ik aanneem dat de eerste stelling van Combecher U ontschoten is, namelijk: ‘Wij kunnen het ons niet meer permitteren zoveel vooroordelen ten opzichte van elkaar te hebben, want deze staan een Verenigd Europa in de weg, en dat Verenigd Europa valt veel moeilijker te verwezenlijken dan aanvankelijk werd gedacht, juist omdat ieder land de partnerlanden met eigen maatstaven wil blijven meten’.

Juist aan deze stelling had ik de door U aangehaalde uitspraken van The Times getoetst willen zien. U had dan niet alleen met wat meer kracht kunnen reageren op dit aanmatigend geschrijf in The Times, maar eveneens de waarschuwingen van Combecher over de toekomstige positie van het Nederlands in de EEG op wat positievere wijze kunnen steunen. Ik had van OT wel een wat minder berustende reactie verwacht dan zoiets als ‘we kunnen er waarschijnlijk weinig aan doen’ en ‘het heeft geen zin onszelf op te blazen’! Is het de redactie van OT bekend dat onlangs vijf leden van het Europese Parlement (twee belgen en drie nederlanders) een zestal vragen gesteld heeft aan de Europese Commissie inzake de reeds nu bedreigde positie van het Nederlands, met name de mogelijke uitsluiting van het Nederlands in publicaties van het Statistisch Bureau en het feit dat praktisch alleen franstalige afkortingen binnen de EEG toegelaten zijn? Laten wij ons toch vooral niet opblazen - nog even, en het Nederlands wordt door het Franse cultureel imperialisme binnen de EEG wel van de Europese taalkaart afgeblazen!

Welk criterium hanteert OT eigenlijk om te bepalen of een taal wel of niet belangrijk is? Uit Uw commentaar kreeg ik de indruk dat het slechts om het aantal sprekers gaat. Maar stijgt de waarde van een cultuurtaal niet ver uit boven het kille getal dat het aantal personen aangeeft dat deze taal spreekt? Of zijn bijvoorbeeld Nederlands, Deens en Iers door hun relatief klein taalgebied tweederangs talen, die het niet verdienen op Europees niveau serieus genomen te worden? Ik mag toch aannemen dat U het met me eens bent, dat *alle* nationale talen, als dragers van de culturen die tezamen het Verenigd Europa moeten vormen, hun waardevolle bijdrage hebben geleverd aan de geschiedenis van ons werelddeel, en dat daarom *geen enkele*

van deze talen ten prooi mag vallen aan het linguïstisch imperialisme waaraan met name Groot-Brittannië en Frankrijk zich schuldig maken.

Als zelfs OT niet meer iedere kans aangrijpt om aan te dringen op een actievere Nederlandse cultuurpolitiek, wie in ons land, met zijn historisch gegroeid minderwaardigheidscomplex, moet dat dan wel doen?

Tot zover de brief. De heer Jansen heeft gelijk: het is in hoge mate belangrijk dat het Nederlands zijn plaats binnen de EEG handhaaft. Toegeven is rampzalig, ook op ogenschijnlijk minder voorname punten als afkor-

tingen en bepaalde publikaties. Wij zijn het volkomen met hem eens dat de waarde van een cultuurtaal niet gemeten mag worden aan ‘het kille getal dat het aantal personen aangeeft dat deze taal spreekt.’ Op de taak van ons genootschap in deze kwestie komen we straks terug. Eerst nog een paar andere berichten over het aardige van ons land en zijn taal.

1. William Shetter, professor Ned. taal in Bloomington Indiana U.S.A., in het blad van het Min. van Onderwijs, Uitleg, 15 september 1971 over Het universitair onderwijs in het Nederlands in de Verenigde Staten. Hij heeft het o.a. over de minachting voor het Nederlands dat de ‘collega's in de Duitse letterkunde’ tonen en zegt: ‘Nu wij het toch over minachting hebben, moet mij in dit verband een opmerking van het hart inzake het bekende en voor ons nog altijd verbazingwekkende gebrek bij vele Nederlanders aan belangstelling voor eigen taal en cultuur. Hoewel men graag ziet dat zijn eigen inspanning ten bate van een bepaalde zaak geapprecieerd wordt, merkt men dat de Nederlander in den vreemde (de neerlandicus natuurlijk uitgezonderd) deze pogingen steevast met grote verbazing begroet, een enkele keer met oprechte vreugde, maar doorgaans met een glimlach waarin een zekere tolerante geamuseerdheid niet te miskennen valt.’

2. Mei 1971. De Nederlandse minister-president houdt in Brussel een toespraak bij de viering van het 25-jarig bestaan van het Belg.-Ned. cultureel akkoord. Hij begint en eindigt zijn toespraak in het Frans; hij verontschuldigt zich in het Frans dat hij in het Nederlands zal verder gaan. ‘Het wordt tijd,’ zegt de Gazet van Antwerpen, ‘dat de Nederlandse Ambassadeur in ons land zijn regering erover informeert dat onze vorsten ook Nederlands begrijpen en spreken.’ (De minister-president vertelt later dat er afgesproken was dat hij twee talen zou gebruiken, uit hoffelijkheid jegens een tweetalig land. Zou dat ook met officiële bezoekers uit Frankrijk gebeuren?)

3. Augustus 1971. De Telegraaf geeft op de 20e in grote opmaak het bericht dat een ‘onverzettelijke, oud- gereformeerde veeboer uit Barneveld ervoor heeft gezorgd dat de Nederlandse taal eindelijk gebruikt mag worden in klachten en zaken die dienen of aangebracht worden bij het Europese Hof te Straatsburg.’

4. In augustus 1972 sterft in Rome op zeer hoge leeftijd de vroegere pauselijke internuntius in Nederland. De kranten melden in zijn biografie dat hij meer dan vijftientig jaar in ons land is geweest maar nooit Nederlands heeft geleerd.

5. Over de taal van het vermaak in de TV een artikel ‘Nederlands dode taal’ in de NRC 21-8-72: ‘Vanuit Hilversum wordt op het ogenblik een felle actie gevoerd om Nederland op te heffen. Alleen in het NOS-journaal, een enkele kerkelijke uitzending en in het spontane verslag over een sportgebeuren of de artistieke krachtmeting tussen twee zangeresjes uit de provincie ontsnapt er nog wel eens een woordje uit de moedertaal aan de aandacht van de programmamakers, maar verder wordt in ons Nederlandse Hollywood alleen van moderne wereldtalen gebruik gemaakt.’

6. November 1972. De Volkskrant (23 nov.) over het in het Duits gestelde veiligheidsrapport over de kerncentrale in de Zeeuwse plaats Borsele. De Vereniging

Milieuhygiëne Zeeland protesteert omdat ‘het Duitse veiligheidsrapport voor veel mensen niet leesbaar is.’

7. Uitleg geeft op 29 november 1972 een artikel over de Neerlandistiek in Frankrijk. Het is geschreven door prof. André van Seggelen. Deze zegt: ‘Het Nederlandse volk heeft weinig cultureel zelfbewustzijn, nauwelijks enig respect voor wat het zelf in de loop der eeuwen aan waardevoels heeft voortgebracht. Over enige zorg voor de eigen taal, produkt van een eeuwenlang groeiproces, hoeven we ons nauwelijks nog illusies te maken. Alleen de spellingstrijd kan zo nu en dan de hartstochten hoog doen opslaan.’

8. Het Parool bericht 6 december 1972 dat Engelstalige series (Coronation Street, Onedin Lijn) ‘als regel moeten concurreren met eigen Nederlands vermaak’, zodat de Engelstalige series een lage kijkdichtheid hebben; dat illustreert ‘dat er blijkbaar (en terecht) voor de gemiddelde kijker toch niets gaat boven eigen Nederlands werk.’

9. Over Nederlanders in Canada de NRC op 8 december 1972. ‘In heel Canada is er maar één universiteit, in Calgary, waar onze taal wordt onderwezen.’ Een Engelsman verbaast zich erover ‘hoe weinig nationaal gevoel de Nederlanders hebben.’

10. De Belgische radioverslaggever Jan Wauters in Vrij Nederland 23 december 1972: ‘Dat zogenaamde sappige Vlaams dat jullie ons toedichten, dat is taalarmoede. Ik vind het vreselijk dat mijn kinderen, als ik ze naar school stuur, terugkomen met een gebroken taal. Het image dat Bomans op ons heeft geplakt, vind ik te betreuren. Mijn Nederlands is erg belangrijk. Het gebrek aan taalvastheid en taalzekerheid belemmert mij in reacties als ik met Nederlanders praat.’

11. Sonneveld in een vraaggesprek in Het Vaderland 30 december 1972: ‘Wat ik van Nederlanders soms moeilijk vind, is hun bothed, hun a-musische inslag, hun gebrek aan charme. - Je hebt nu eenmaal wèl overal ter wereld Francofielen, maar Nederland-fielen bestaan er niet.’

12. De (het) overal ter wereld gelezen weekly newsmagazine Time geeft op 25 december 1972 een boeiend artikel over het Aramees (Jesus' Language) dat o.a. in het Syrische dorp Maloula wordt gesproken. Om de verhouding Aramees - Hebreeuws duidelijk te maken zegt Time: ‘Everyone in Maloula is now bilingual in Arabic and Aramaic (which sounds roughly like Hebrew, much as Dutch, say, sounds like German).’

13. Eenhoofdamtenaar bij de EEG, dr.J.A. Muilwijk, concludeert in ‘De plaats van het Nederlands in de EEG’, een artikel in Neerlandia, december 1972, blz. 134-135, dat ‘het Nederlands binnen het kader van de Europese Gemeenschappen zijn positie heeft weten te handhaven en, vergeleken met de situatie van vóór de oorlog, heeft versterkt.’

14. Blijkens de Volkskrant van 13-1-1973 staat in het Operajournaal (bij gelegenheid van de opvoering van Blauwbaard-in-vertaling): ‘Het Nederlands is dan ook sinds eeuwen door de Nederlanders beschouwd als wegwerptaal. De Nederlander is de enige die vreemd opkijkt wanneer een buitenlander die taal wèl wil leren.’

Commentaar nodig bij elk van de veertien bovenstaande berichten?

Het zou een te lange gedachtenwisseling worden; onze ervaring in dit soort kwesties is dat tegenover elk pro wel een contra te vinden is en omgekeerd. De vier volgende opmerkingen mogen voldoende zijn.

(Bij 4) De mededeling dat de vroegere internuntius géén enkel woord Nederlands heeft geleerd in de kwart eeuw dat hij hier was, wekt verbazing, maar voor een goed oordeel zou men meer moeten weten over achtergronden, omgeving, adviezen enz. Heeft deze gezant die - daar stond hij om bekend - zéér gesteld was op ons land nooit de behoefte gehad om wat Nederlands te kunnen lezen, verstaan en spreken?

(Bij 5) Over het niet-Nederlands op de TV: hoe vervelend dit soms ook moge zijn en hoe begrijpelijk het ook is dat het menigeen vaak te bar en te veel wordt, ieder zal toch moeten inzien dat ‘alléén Nederlands’ wegens de beperktheid van ons taalgebied en de geweldige vraag naar spelen, films, documentaires enz. eenvoudig onhaalbaar is (afgezien nog van de wenselijkheid.....)

(Bij 7) Als de uitlating van Van Seggelen in alle rust en objectiviteit gedaan is, moeten we hem gebrek aan kennis van de feiten òf schromelijke overdrijving verwijten. Let wel, hij zegt ‘nauwelijks enig respect’ (niet alleen voor de taal, maar voor alles: schilderkunst, muziek, toneel, literatuur, dans) en ‘nauwelijks nog illusies’.

(Bij 11) Nederland-fielen bestaan er wel en meer dan Sonneveld denkt. Oók in Frankrijk waar blijkbaar onze bothed a-musische inslag en gebrek aan charme toch nog enkelen kunnen trekken. Misschien kan een psycholoog of socioloog eens een aardige verhandeling schrijven over wat Nederlanders over Nederlanders denken, Duitsers over Duitsers, Fransen over Fransen, Engelsen over Engelsen.

Actieve taalpolitiek - in de zin van officiële verdediging en verbreiding van onze taal in het buitenland - ligt nu eenmaal niet op de weg van ons genootschap. Daartoe is het niet, althans niet in eerste instantie, opgericht; de geschiedenis van Onze Taal heeft bewezen dat het besluit van de oprichters, nl. dagelijkse taalverzorging en systematische cultuurpolitiek t.o.v. het buitenland *gescheiden* te houden, verstandig is geweest. Er zijn organisaties die deze vorm van cultuurpolitiek veel beter kunnen bedrijven dan wij, bijv. het ANV, Nederland in den Vreemde, de Vereniging Nederlands voor Anderstaligen, de Int. Vereniging voor Nederlandistiek. De overheid,

trouwens, ziet deze politiek ook als een van haar taken. Ons gaat het vooral om de taal zélf: zuivering van oneerlijke, onpraktische bestanddelen, ordening van termen, schepping van nieuwe woorden, bescherming van gewaardeerd taalgoed, verzet tegen verkeerd geachte buitenlandse invloeden op het Nederlands, bevordering van goed taalgebruik, bevordering van goed taalinzicht, hulp bij taalmoeilijkheden, enz.

Dat betekent niet dat Onze Taal in het geheel geen aandacht besteedt aan zaken die met de hier besproken taalpolitiek samenhangen. Wie tijd genoeg heeft om de voorbije eenenveertig jaargangen uit te pluizen, kan materiaal te over vinden om een groot aantal bladzijden te vullen met de verdediging en de luister van het Nederlands.

Dikwijls is de voorlichting in het buitenland over het Nederlands beslist onvoldoende. In OT maart en mei 1971 is gewezen op de scheve voorstelling van zaken in Engelstalige kranten, encyclopedieën en andere publikaties als het de inhoud van de woorden Dutch en Flemish betreft.

Steeds maar hameren door de juiste man op het juiste ogenblik op de juiste plaats moet op den duur helpen. Maar wie kan dat en wil dat? Menige foute mededeling over het Nederlands wordt uit boek naar boek overgeschreven; er is lang niet altijd sprake van onwil, haast nooit van echte minachting, meestal van onwetendheid. Voorbeeld: Professor Leonard R. Palmer, een vooraanstaande Britse taalgeleerde, schrijft op blz. 390 van zijn pas verschenen boek *Descriptive and Comparative Linguistics* (London 1972): 'Closely related to the Low German dialects are Dutch and Flemish. The inhabitants of the Frisian islands speak a language that is perhaps closest to English.' De mededeling is onzuiver. Wie de werkelijkheid van de genoemde talen (niet drie, maar twee, nl. Nederlands en Fries) toevallig kent, is gerechtigd zich af te vragen of de informatie over andere talen in Palmers boek wel nauwkeurig is.

Ten slotte: het Fries van de inhabitants van de Frisian islands moge voor ons te midden van al dit ons aangedane leed een voorwerp van trots zijn. Wat anderen ook van ons beweren, al te onverdraagzaam in taalzaken zijn we niet: het Fries leeft in ons eigen taalgebied, het heeft dank zij een verstandige Nederlandse taalpolitiek alle kansen voor de toekomst. De 'grote' talen zijn niet zo tolerant; in dat opzicht kunnen de Britten met hun Wales, de Fransen met hun grenstalen, de Oostenrijkers met hun Slowenen in Karinthië, de Italianen met hun Tirolers nog wel wat van ons leren. Als ze willen komen kijken, hoeven ze niet eens zo ver als de islands te gaan.

J. Veering

Resten van naamvallen

De oude -e in de derde naamval mannelijk en onzijdig enkelvoud vindt u terug in uitdrukkingen als: van koninklijken bloede, in geschrifte, in arren moede (betekenis laatste uitdrukking is ‘in boosheid, kwaad, toornig’). Het woord is dan zo apart geworden dat u geen fouten meer kunt maken.

Veel komt nog voor, bijzonder in geschreven taal, die *s* als teken voor de tweede naamval. Vooral bij eigennamen (*Keesjes* verhaal), bij namen die dienst doen als eigennaam (*buurmans* regenton), bij namen die een familiebetrekking aanduiden (*vaders werk*, *tantes verjaardag*). U ziet aan *tantes verjaardag* en *moeders pappot* dat de -*s* geen voorrecht is van mannen. Maak het niet te bont en en schrijf niet: *mijns vaders werk*. U durft *ik blijf bij mijner moeders pappot* toch ook niet aan! Beschouw *mijn vader* e.d. als een eenheid die de -*s* krijgt: *mijn vaders werk*. Natuurlijker zou zijn *het werk van mijn vader* (of: *mijn vader z'n werk*, maar dit is een oud liedje).

De bekende afkorting *H.M. Kruiser De Ruyter* moet worden gelezen als *Hare Majesteits* Kruiser De Ruyter. Onaanvaardbaar is *Harer Majesteits*; het betreft hier gestileerde taal, de verbinding *hare majesteit* moet men als een eenheid beschouwen. De -*s* schrijft men vast aan *majesteit*.

De spelling van deze -*s*-combinatie levert soms enige moeilijkheden. Er zijn gelukkig regels voor. Drie gevallen:

het gewone:	<i>Keesjes</i> verhaal, <i>Jans</i> gezeur;
het buitengewone:	<i>Anna 's</i> leven, <i>Breda's</i> burgemeester;
het zonderlinge:	<i>Max' verjaardag</i> , <i>Kees</i> , <i>verzoek</i> .

Goede spellinggidsen kunnen u meer bijzonderheden geven. Achternamen in merken, fabrieksnamen e.d. schijnen zich een eigen schrijfwijze te permitteren: *Droste's cacao*, *De Gruyter's winkels*, *Verkade's beschuit*. Wellicht wil men, aldus spellende, de eigennaam in het schrift apart houden.

In de Latijnse spraakkunst wordt onderscheid gemaakt tussen een tweede naamval van het onderwerp (de liefde van de man = de man bemint) en de tweede naamval van het voorwerp (de liefde tot de man = de man wordt bemind). Het is louter een onderscheid in betekenis en niet in vorm. Wij hoeven in onze taal niet Latijnser dan de Romeinen te zijn. Er bestaat geen aanleiding om in het Nederlands de tweede naamval *des*, *der* of de omschrijving met *van de* te reserveren voor het onderwerp. M.a.w. *het lezen der (van de) boeken* is even goed als *het lezen der (van de) kinderen*. De kwestie is erg theoretisch. Zoals zo dikwijls, wordt door de omgeving van de zin, door de situatie verwarring vrijwel altijd uitgesloten. Wie zal in een *normaal* verhaal niet weten wat er bedoeld wordt met *het vonnissen van de rechters* en *het ophangen van de veroordeelden*?

Een schrijver die verwarring vreest, heeft middelen genoeg ter vermindering daarvan. Hangen de veroordeelden de rechters op, dan kan hij ons het schokkende relaas doen over *het ophangen van de rechters door de veroordeelden*. Zoals *het inhouden van de loonbelasting door de werkgever*.

Naast de tweede naamval met -*s* bestond er ook een op -*en*, en wel bij sommige mannelijke persoonsnamen (de graaf - *des graven*, de paus - *des pausen*), bij

mannelijke persoonsnamen op *-e* (de bediende - des bedienden), *bij één* onzijdig woord, n.l. *hart* (wat op *'s harten* grond leit...) en bij een paar vrouwelijke woorden die u kunt ontmoeten in Vrouwenparochie, Mariëndal, Geertruidenberg.

In woorden als *heldendaad*, *pausenwoord*, *mensenwerk* en *koningszoon*, *adelsbrief* ziet u dat de oorspronkelijke tweede naamval is opgenomen in een samenstelling. De uitgangen *-en* en *-s* gaan dan dienst doen als tussenklank; men merkt dan - wat betreft de oorspronkelijke functie van de uitgang - geen verschil meer tussen *uienteelt* (teelt van uien, meervoud) en *heldenmoed* (moed van een held, enkelvoud).

Met *des* zijn niet al te veel moeilijkheden mogelijk. Deze naamvalsrest treft men zelden in gewone taal aan. De vorm is alleen nog maar bekend in vaste verbindingen. Soms schrijven we niet meer dan een *'s*-je: *'s lands wijs* *'s lands eer*, *langs 's heren wegen*. Je vraagt je af of een spelling als *savonds*, *smaandags* eigenlijk niet de voorkeur verdient boven *'s avonds* en *'s maandags*. De vorm *zónder 's* bestaat ook: *maandags*, *zondags* betekenen niet alleen wat op maandag, zondag gebeurt ('een maandagse tegenzin, zondagse kleren'), maar ook *op* maandag, *op* zondag ('zondags gingen we altijd naar de kerk').

Der is typisch geschreven taal; het is géén germanisme, maar het is wel soms wat verouderd en stijf. Het kan nuttige diensten bewijzen als afwisseling. Een paar jaar geleden heeft de schrijver van de Troonrede de taalminnaars venast door in plaats van *leden der Staten-Generaal* te laten oplezen *leden van de Staten-Generaal*.

De rechercheuse

Een van de grote winkelbedrijven in ons land zocht op 20-1 per advertentie een *bedrijfsrechercheuse*. Jammer dat een of andere taalcommissie hiervoor niet een beter woord heeft voorgesteld. Het woord *rechercheur* is niet goed in Nederlandse monden uit te spreken: we maken er zoiets van als 'rusjurseur'. In de *bedrijfsrechercheuse* komt nog de *s* van *bedrijfs* en de *s* van *euse* (spreek uit *euze*): het woord zal nog meer dan het Franse woord waarmee wij speurder aanduiden, worden beschadigd.

Woorden op *-e* (om een vrouwelijke persoonsnaam te verkrijgen náást de mannelijke) hebben de wind in de zeilen. Het meervoud van deze vrouwelijke persoonsnamen zal zich op den duur wel uitsluitend van de *-s* bedienen. Kijk eens naar advertenties waarin om het meervoud van een *assistente*, een *secretaresse*, een *aspirante* wordt gevraagd. De woordenboeken en de Woordenlijst geven nog vaak de *-n*. Bijv. in de Woordenlijst

blz. 497 *studente* meervoud *studenten*; dit is in strijd met de werkelijkheid, het is *studentes*. *Meisjes-studenten* is het meervoud van *meisjes-student*.

Bij *therapeut* enkelvoud kan de advertentie nog grafisch helpen: een *therapeut(te)* gevraagd. De *-n* in het meervoud geeft niet de extra mededeling dat vrouwelijke therapeuten gewenst zijn. In dat geval is *therapeutes* nodig en men ziet dit meervoud dan ook herhaaldelijk.

De uitgangen *-er* en *-ster* zijn duidelijk. Het is interessant te zien hoe academische instituten hun wetenschappelijk personeel werven; sommige noemen in hun advertenties alleen de wettelijke aanduiding *wetenschappelijk medewerker* met de voornaamwoorden *hij, hem, zijn*; andere laten de *medewerker*, maar omzeilen in de taakomschrijving het voornaamwoord; weer andere gebruiken een grafisch middelje in *medewerk(st)er* en moeten dan wel over *hij/zij* en *zijn/haar* spreken.

Na deze laatste alinea over de vrouwelijke persoonsnamen in academische instituten past de mededeling dat de Universiteit van Amsterdam in een brief van 16 november 1972 aan de diensthoofden erop aangedrongen heeft 'bij het aanspreken, aanschrijven en vermelden van vrouwelijke personeelsleden alleen de titel *mevrouw* te bezigen.' Gelukkig, O.T. heeft in het verleden eveneens getracht deze vorm van aanspreken te verbreiden.

Metallisch en metalliek

Sinds enige jaren houdt de commissie Algemene Bedrijfsterminologie bestaande uit vertegenwoordigers van enkele grote bedrijven en van de Technische Hogescholen te Delft en Eindhoven, onder auspiciën van het Nederlands Normalisatie-Instituut, zich bezig met de samenstelling van een lijst algemene woorden. Deze commissie tracht het destijds door de Centrale Commissie voor Taal en Techniek ondernomen werk, waaruit een 50-tal 'blauwe boekjes' ingedeeld per vakgebied zijn voortgekomen, nieuw leven in te blazen.

Bij de samenstelling van deze nieuwe lijst is men uitgegaan van het bestaande blauwe boekje N5050 'Algemene woorden' en de vierde druk van 'Het juiste Woord' dat intern bij Philips wordt uitgegeven. De bedoeling van deze beide boekjes was een goed woordgebruik te bevorderen door het ontraden van onjuiste termen en het aanbevelen van de juiste termen hiervoor. Bij het streven naar meer zuiverheid in het woordgebruik moet men dan vaak het juiste midden kiezen tussen twee uitersten: een absoluut purisme of het zonder meer aanvaarden van alle min of meer ingeburgerde barbarismen. Duidelijk verschil van inzicht blijkt hier dan te bestaan tussen Nederlanders en Belgen, die bij voorbeeld woorden als *etage* en *service* afwijzen en door zuiver Nederlandse woorden willen vervangen, (verdiep(ing) en dienst), daartegenover wel spreken van *generale bank* in plaats van *algemene bank*.

Ook in de achtervoegsels bestaan er typische verschillen van inzicht. Zo wil men in België de (germanistische?) uitgang *isch* vervangen door *iek* en krijgt men dus voor *periodisch* *periodiek*, voor *elektrisch* *elektriek* en voor *metallisch* *metalliek*. Nu de woordenlijst zich in een stadium bevindt waarin het nog mogelijk is nuttige opmerkingen of kritiek van belangstellenden hierin te verwerken, leek het mij een

goede gedachte om op enkele van de in de woordenlijst behandelde woorden hier nader in te gaan.

Metaal-, metalen, metalliek of metallisch

Hierover zegt de woordenlijst N5050 dat met ‘metalen’ of ‘metaal-’ bedoeld wordt ‘van metaal’ en met ‘metallisch’ of ‘metalliek’: er uitzien als metaal of metaalachtig. In die betekenis wordt dan metallisch ontraden en metalliek aanbevolen.

Er blijkt echter in deskundige kringen hieromtrent geen overeenstemming te bestaan, maar men schijnt de voorkeur te geven aan ‘metaalachtig’ in plaats van ‘metalliek’. De verwarring wordt echter alleen maar groter als men, na bij chemici ingewonnen inlichtingen, verneemt dat ‘metallisch’ toch een eigen betekenis heeft. Metallisch zilver, zo zegt een chemicus, is zilver in zijn elementaire vorm, dus in ongebonden toestand. Dit laatste komt voornamelijk ter sprake bij de beschrijving van chemische processen.

Als deze laatste theorie juist is, zou men dus de volgende mogelijkheden hebben:

metaal- of metalen	(gemaakt) van metaal
metaalachtig (metalliek)	ziet er uit als metaal
metallisch	een metaal in zijn elementaire (ongebonden) vorm.

Gaarne zou ik hierover de mening van andere deskundigen vernemen, alsmede hun standpunt ten aanzien van het ontraden of aanbevelen van de term metalliek.

C.J.M. van der Weijden.

Drugs zijn drogen

Der gaat geen dag voorbij of je hoort iemand proberen, het Engelse woord *drugs* uit te spreken. Dat lukt zelden. Het woordje bevat vier klanken die ons moeite kosten. De Engelse en de Amerikaanse *r* vóór een klinker verschillen onderling en van alle Nederlandse *r*'s. De laatste drie klanken kennen we wel, maar niet zoals ze in *drugs* voorkomen. De *u*, die meer op een *a* lijkt, wordt in het Nederlands nooit door een medeklinker gevolgd, maar steeds door een soort *eu*, b.v. in *uit* en *thuis*. De *g* spreken wij in *dikbuik* en *bakbeest* vóór de *b*, velen gebruiken hem ook in *exact* (het woord dat hard bezig is, de plaats in te nemen van *precies*). Maar gevolgd door een *z* op het eind van een woord, nee dat zou jaren oefening kosten.

En we hebben het woord *drugs* helemaal niet nodig. Het is nota bene de verbastering (via het Franse *drogue*) van een Nederlands of bijna-Nederlands (Nederduits) woord: *drogen*, d.w.z. gedroogde geneeskruiden, waar een *dro-*

gist in handelde. Laten we dit in eer herstellen.

Het enkelvoud *droge* zou niet sterk staan: het doet vreemd aan, het is voor de meesten niet hoorbaar te onderscheiden van het meervoud, en bovendien zou er weinig behoefte aan zijn. In de eeuwen waarin het meervoud *drogen* heel gewoon was, werd het enkelvoud zelden gebruikt (dat leert ons het W.N.T.). In samenstellingen is *drogen* goed bruikbaar: *drogenhandel*, *drogenmisbruik*, *drogenmokkelarij*. Het gaat best en doordat het Nederlands is, kun je het allemaal goed uitspreken.

(Aantekening voor de geleerden: bij Hooft en, misschien in aansluiting bij hem, bij Oudaan komt *drog* voor, meervoud *droggen*. Nabootsing van het Franse woord? Of volksetymologisch verband met het andere *drog*, van *driegen*? Dit laatste lijkt niet waarschijnlijk, daar men in die tijd bij *drogen* niet zozeer aan psychedelische als wel aan geneeskrachtige farmake dacht.).

C.A.Z.

Ander(s)talig en bedijf(s)schap

Tweemaal tegenspraak uitgelokt: dat is een gelukwens waard. Discussie moet er in deze kolommen zijn, de taal is van iedereen.

Eerste tegenspraak: 41ste jaargang, blz. 34. *Anderstalg* is goed; de analogie werkt regelmatig, immers

zijn buik is dik: hij is dikbuikig = zijn taal is anders: hij is anderstalg.

Het is goed beredeneerd, maar is het uitgangspunt wel juist? Men zou aan honderd mensen moeten vragen: ‘Waarom heten Walen, Turken, Amerikanen anderstaligen?’ Het antwoord van de meesten zal wel zijn: ‘Omdat ze een andere taal hebben.’ Als er zijn die antwoorden: ‘Omdat hun taal anders is’, bestaat nog de kans dat dit hun ingegeven is door de *s* waarmee het woord hun werd aangeboden.

De moeilijkheid is, dat we vrijwel geen vergelijkbare woorden hebben. Het W.N.T. (een deel met het jaartal 1898) kent alleen *Andersoortig*, dat het vergelijkt bij Duits *andersartig*. Het Supplement (jaartal 1956) voegt hieraan toe: ‘Misschien gevormd naar hd. *andersartig*.’ Het Duits weifelt blijkbaar ook. Maar waarom spelt de redacteur dan niet *anderssoortig*?

Dan Van Dale. Die geeft (in de druk van 1961) *Andersgevoeligheid* (een wat krampachtig purisme voor *allergie*) en *Andersoortig*. Hij heeft ook een Supplement (van 1970). Daarin wordt *Andersoortigheid* toegevoegd, en onze vriend *Anderstalg*. Meer niet.

Ik blijf *andertalg* verdedigen. Waar die *s* vandaan komt, als de heer Mars ongelijk mocht hebben? We zijn nu eenmaal gek op tussen-s'en. Als er maar een samengesteld woord bestaat met een *s* in het midden, dan is dat een welkom voorbeeld voor schijnbaar overeenkomstige vormingen. *Eensgezind* leidt tot *eensgezinswoningen*, denkt u niet? en *hemelsblauw* tot *Hemelsvaartdag*. Zo kan *andersdenkend*, met ruggesteun van *Duitstalg*, *Nederlandstalg* enz. het bedenkelijke *anderstalg* hebben opgericht.

De bestrijder van de *s* tussen *bedrijf* en *schap* (41ste jg., blz. 40) vindt in mij een gemoedsverwant. Mijn lijfdagblad had die *ss*-vorm nog niet gedrukt of ik schreef al aan de hoofdredacteur dat de ene *s* deruit moest. Het ‘woordgeworden affix’ *-schap* was toentertijd nog maar vakjargon van een kleine kring.

Maar spelregels zijn spelregels, en in samenstellingen beheerst het eerste ‘lid’ de analogie, alleen in afleidingen de uitgang. Dus als *schap* ‘publiekrechtelijk lichaam’ een woord is geworden, dienen we *bedrijfsschap* te schrijven, en eventueel te eniger tijd ook *handelsschap*, *fabrieksschap*, *scheepsschap*, *elektriciteitsschap*¹⁾ Natuurlijk blijft het *koningschap*, alsook *keizerschap*, ondanks *koningsmantel* en *keizerskroon* want daar hebben we geen schappen, evenmin als in *gezelschap* en *vriendschap*.

Het beroep van de inzender B op het etymologische woordenboek van Vercoullie is niet ter zake. In het citaat ‘-schap (.....) is eig. een subst.’ kan men *-schap* vervangen door *-heid* of *-lijk*, maar dat maakt van *schoonheid* en *ergerlijk* nog geen samenstellingen. Ieder die zich met historische taalkunde gaat bezighouden, moge goed weten dat ‘eig.’ eigenlijk een ontkennend woordje is.

C.A.Z.

Eindnoten:

- 1) Of..... we zouden de spelregels moeten veranderen. Maar zou iemand daarvoor zijn?

Met of zonder ‘om’

In O.T. 9-72 pleit dr. J.J.M. Bakker voor méér om. Hij citeert tweemaal de radionieuwsdienst en geeft als eigen voorbeeld: ‘het plan bomen te planten’, dat verbeterd zou kunnen worden tot ‘het plan om bomen te planten’. Allereerst een vraag: waarom niet ‘het plan, bomen te planten’? Wellicht zal dr. Bakker antwoorden: omdat men komma's niet uitspreekt. Dat klopt. Punten spreekt men ook niet uit. Toch schrijft men ze en ze zijn een redelijk nauwkeurige aanduiding, waar de stem daalt en een pauze komt. Mij dunk, dat de stem na ‘het plan’ een lichte buiging omhoog maakt en dat er ook een pauze komt. Of behoort te komen.

Is dit werkelijk zo'n systeemloos gebied, waar alle regels falen? Is ‘om’ niet gewoon góéd en nódig als een oogmerk, een doel, wordt aangeduid en gewoon fóút en zinloos als een begrip gevolgd wordt door zijn inhoud? ‘Het Kamerlid wierp de Minister in de Hofvijver om hem van zijn ongelijk te overtuigen’. ‘De Kamervoorzitter verzocht het Kamerlid, (niet: om) de Minister achterna te springen (wel:) om hem voor verdrinking te behoeden.’

Is ‘om’ in de zin: ‘het plan om bomen te planten’ niet gewoon een stopwoord, een slokdarmgeluid, als ‘dus’, binnengesmokeld door wie geen zin kan afmaken of stembuiging en adempauze niet meer tot het spreken,

komma's niet meer tot het schrijven en lezen rekent?

En nu de twee voorbeelden uit de nieuwsuitzending. Mij dunkt dat beide voorbeelden wel 'idiotie formuleringen' zijn, zoals dr. Bakker ze kwalificeert, maar om andere redenen; idiotieën die met 'om' erin niet beter zouden worden.

'...ondanks de druk de kernproeven niet te laten doorgaan'. De uitdrukking is niet 'druk', maar 'druk uitoefenen' en zij is (dat hoop ik althans) beeldspraak. Nu kan men beeldspraak maar beter niet amputeren. De verdachte kan de officier van justitie de pas afsnijden door de getuige à charge te huwen, maar dan duidt men het verdere proces toch niet als 'de pas van de officier' aan? In het geciteerde geval zullen wellicht demonstranten bedreigd hebben, (niet: om) met bootjes in het explosiegebied te gaan varen. Dat zette dan Pompidou onder druk. Maar dan is het toch barbaars, dat maar even uit de losse pols als 'de druk' aan te duiden. Dat wordt niet minder idioot, als men schrijft: 'ondanks de druk om de kernproeven niet te laten doorgaan'; ook dat is barbaars.

'...dienden een motie in alsnog gelden beschikbaar te stellen.' Kennelijk is hier 'een motie indienen' gelijkgesteld met 'vragen'. Als er gestaan zou hebben: 'vroegen de regering, alsnog gelden beschikbaar te stellen', zou dr. Bakker er vast niet over gevallen zijn. Ook hier een slordige beschrijving. Een motie is een hele procedure met een voorsteller, een voorstel, een stemming. Dat resulteert dan òf in een simpele kennisgeving (motie van wantrouwen of vertrouwen) òf in een verzoek, iets wel of niet te doen. Die motie komt tot stand òm dat geld alsnog beschikbaar gesteld te krijgen (niet: beschikbaar te stellen want dat moet de regering doen, niet de aannemers van de motie) en daartoe bevat die motie het verzoek, geld beschikbaar te stellen. Zonder 'om'.

Ik heb nog nooit een zin gezien, waarin 'om' als is-gelijk-teken nodig (en dus goed) was, zoals ik nog nooit een zin heb gezien waarin 'om' als doelomschrijving gemist kon worden. Met een 'plan om bomen te planten' weet ik niets te beginnen, tenzij het een plan zou zijn, het gras onder te ploegen....om bomen te planten.

Gert Jonker, Amsterdam

Het stijlverslappende 'om'

Ik ben tegen het betoog van dr. B. Ik leerde mijn jonge opstelschrijvers *in het algemeen* alleen dan *om* te gebruiken, indien er sprake was van *een doel*. Deze regel gaat bijna altijd op.

'Het stadium schijnt bereikt dat men in perskringen de gemakkelijke regel hanteert *om* altijd schrappen!' zegt B. in OT september 1972. Dit is onjuist. Uit *één* aflevering van een weekblad noteerde ik:

1. Uiteindelijk werd het besluit *om* een hinderlaag te leggen genomen.
2. Men zou de terroristen toestaan *om* het land te verlaten.
3. De politie was erop uit *om* de hinderlaag uit te voeren.
4. De terroristen niet toe te staan *om* Duitsland te verlaten.
5. Te pogen *om* de bende met geweld tot staan te brengen.
6. De beslissing *om* geen ruil met gevangenen te verrichten.

7. Hoe moeilijk het is *om* tot een internationale actie te komen.
8. De enige manier *om* nog te winnen, zal gelegen zijn.

In al deze zinnen brengt *om* verslapping. Dat men iets algemeen gebruikt, is volstrekt geen bewijs voor de juistheid ervan. Men lette eens op *nooit ofte nimmer*. Dit komt (foutief) voor onder de vormen: nooit en te nimmer, nooit ente nimmer, nooit of te nimmer.

Bijna nooit wordt de uitdrukking juist gebruikt. Maar juist daarom is het nodig dat op deze fouten de aandacht wordt gevestigd, wat ik sedert jaren geregeld in 'De Vacature' doe.

dr. F.C. Dominicus.

(Red.) Het gebruik van *om te* is een twistpunt dat ten minste zo oud is als O.T. oud is. Er zijn voorstanders en tegenstanders. De gelegenheid elkaars argumenten te horen is tevens de gelegenheid om elkaar te verdragen.

Warme bakker

In uw blad staan opmerkelijke Opmerkingen. Het is goed er op te letten en ze ter harte te nemen. Je neemt verkeerde constructies vaak klakkeloos over omdat iedereen ze gebruikt. Wat denkt u van 'warme bakker'? Zou de man het warm hebben? Niet precies wetend wat het is dat de warme bakker van andere bakkers onderscheidt zou ik denken dat 'warmbakker' juist is.

S. Mullender, Laren

(red.) *Warme bakker* is ontstaan als het tegengestelde van *koude bakker*. Een koude bakker was de 'broodslijter', de man die brood verkoopt dat anderen gebakken hebben. Overigens, een bijvoeglijk naamwoord heeft een ruim toepassingsgebied: een *luie* stoel. Een *technische* hogeschool is geen school die technisch is maar die zich bezig houdt met de technische wetenschap d.i. de wetenschap die de techniek betreft.

Medici

spraken met Schmelzer. Aldus een heerlijke, zeer zeldzame kop in de NRC 16 oktober 1972. De Italiaanse minister van buitenlandse zaken heet Guiseppe Medici. □ Op het woord *counter* hebben we nog niet voldoende de aandacht gevestigd. En op *counteren*. Luister eens

naar voetbalverslagen op de TV; een hele mooie counter, goed gecounterd. Bij de Hoornbrug Rijswijk een lichtreclame Counter Grill. □ Daartegenover het Vaderland van 18-11-72: De mijnwerker is al eerder met de politie in aanraking geweest wegens herhaald praalrijden. Doorgeven *dat praalrijden*. □ Bij de tandschone drop kan zich het *branchevreemde* geschenk voegen. □ Woorden gaan: *timmermanswinkel*, *bewaarschool*, *paardenmestveiling* (stond tot 1971 nog op een huis in Delft) maar andere komen, bijvoorbeeld *tekstverwerkingsspecialiste*. □ Oude doen nieuwe dingen, neem *pakket*: *examenpakket*, *keuzepakket*. Bij het praten over regeren kun je veelvuldig horen dat een *pakket eisen* op tafel wordt gelegd. Leraren kennen de *pakketeisen*: de eisen waaraan de examenpakketten moeten voldoen. Voor een dictee is nu de flauwe zin mogelijk over mensen die een pakket pakketeisen eisen. □ Of *sec*: het pianospelen *sec*, het leraarschap *sec*; mag van ons ook *sek* dat staat tenminste gek. □ *Resultaatvoetbal*, ook *registratievoetbal* geheten. □ Een krantelezer glimlachte even toen hij in de Vkr 4-12-72 een *woordvoerdster* vond en dat kon hij eveneens doen toen hij de NRC 6-1-73 uitpriegelde: *woordvoerdster* (over *ruimtevaardster* is in deze rubriek al eens iets gezegd). Je staat er wel van te kijken als je merkt dat er 136 vrouwenwoorden op *dster* (waaronder de ganzenhoedster, de verbrodster en de slaapsteehoudster), evenwel slechts twee op *rdstet* zijn: de *kaardster* (ook de wolkaardster) en de (*ver*)*antwoordster*. Gaarne een briefje met vindplaats als we zelf nog niet de redevoerdster, bevelvoerdster of lijstaanvoerdster vermeld hebben. □ Woorden die een kleine twintig jaar geleden al gegaan zijn: de blauwe tram, de boedapestster. Heimwee naar vijftig. □ In twee televisieberichten op 3-1 (over Waalrecht) het woord *arbeiderisme* en *arbeideristisch* gevonden ('een overdreven arbeiderisme', 'een klein arbeideristisch accentje'). Een grote zeldzaamheid is de verbinding van een zuiver Nederlands woord met *isme*. Gerlach Royen heeft een jaar of dertig geleden *kerkisme* gesignaleerd. Er zijn 590 woorden op *isme*, twee op *ysme*. □ Nadenken over 'Afgezien van alle wettelijke en juridische consequenties die een ingrijpen van de minister ten gevolge zou kunnen hebben, zou daarom het zoeken naar een autoritaire oplossing van dat conflict op z'n zachtst gezegd zijn doel voorbij schieten.' Gaat alleen als 'zijn' op 'minister' slaat, want het doel van het zoeken is de autoritaire oplossing. □ In het begin van dit jaar vertoonde een Haagse bioscoop een film over 'Erotische belevenissen van *sexgierige* meisjes. 'Belevenissen is een hinderlijk Duitsachtig woord en *sexgierig* ook maar taalkundig interessanter want gierig doet denken aan wie niets willen geven aan anderen en aan wie veel willen hebben van anderen. □ Jutfaas en Vreeswijk gaan van de kaart. Het wordt Nieuwegein, bestaande uit Nieuwegein-Noord en Nieuwegein-Zuid. Moge ergens een Jutfa(a)s(s)e straatweg of zo iets blijven ter scherping van ons spelvermogen. □ Woorden uit de welzijnsriminaliteit zijn *babbeltruc* en *winkelterreur*.

Nog wat woorden die gekomen zijn: *Ontscholing*, *kenniskapitalisme*, *prestatiemoraal* en *kapstokbloot*. Het laatste is niet onverhuld bloot en niet functioneel. □ Hulde aan het Statenlid dat op 19 januari zijn algemene beschouwing begon in een vreemde taal, omdat - naar hij zei - het Nederlands in officiële stukken nog nauwelijks Nederlands genoemd mag worden zodat je net zo goed meteen in een vreemde taal kan spreken. □ Op een vraag van een raadslid in Rijswijk aangaande het gebruik van het woord 'Indisch' (een 'Indisch' type) hebben B en W van die gemeente geantwoord dat de politie dit woord in haar signalementen niet behoeft te vermijden. □ Niet alleen Jutfaas en Vreeswijk gaan voorgoed af, maar ook Blokzijl, Vollenhove en

Wanneperveen (in Overijssel); daar is Brederwiede voor in de plaats gekomen. □ Voor *recyclen* opgestuurd gekregen *herbruiken* en *kringlopen*. Wat zeggen de milieukundigen? Bij dergelijke voorstellen ook denken aan praktische bruikbaarheid. Vervoeging: herbruiken-herbruikte-herbruikt en kringlopenkringloopte-gekringloopt; zelfstandig naamwoord: *de herbruik* en *de kringloop*. □ Een blad dat we zelden lezen (tot onze schade), gaf ons een blijde schok door het bericht dat de Inspecteurs van Belastingen zich gekant hebben tegen het Nederlands van een fiscaal wetsvoorstel. Deze tijding stond in het Financiële Dagblad 14 juli 1972. De Inspecteurs (zo'n woord schrijf je onwillekeurig met een hoofdletter) menen dat een fiscale regeling in duidelijke bewoordingen moet zijn vervat; 'zeker geldt dit voor een regeling die door een groep van 50.000 zelfstandigen moet kunnen worden begrepen en toegepast.'

[Nummer 3]

Het zeegat uit

De Zee, de Zee klotst voort in eindeloze deining,
De Zee, waarin mijn Ziel zich-zelf weerspiegeld ziet;
De Zee is als mijn Ziel, in wezen en verschijning,
Zij is een levend Schoon en kent zichzehre niet.

Zij wischt zich-zelven af in eeuwige verreining,
En wendt zich altijd om, en keert weer waar zij vliedt.
Zij drukt zich-zelven uit in duizenderlei lijning
En zingt een eeuwig-blij en eeuwig-klagend lied.

Minstens de eerste van deze versregels van Willem Kloos behoort tot de weinige poëzie die in ons prozaïsche klimaat aan iedereen bekend in de oren klinkt. Samen met ‘een nieuwe lente, een nieuw geluid’ vormt de regel van Kloos zo ongeveer de totale poëtische winst van ‘tachtig’, als anonieme inbreng in onze taal opgenomen. Nu is het voor mij nog zeer de vraag of het succes van Kloos' regel(s) uit de puur poëtische zeggingskracht verklaard moet worden of door het gekozen onderwerp: de zee. De belangstelling voor alles wat met schepen, varen en de zee te maken heeft is in Nederland sinds eeuwen traditioneel groot. Cats werd bekend als dichter, maar ook als inpolderaar van stukken Zeeland. Vondel publiceerde een Lof der Zeevaart en Huygens een Scheepspraet, de 18e eeuw heeft talloze stroomzangen opgeleverd, terwijl de 19e begon met een ‘Overwintering op Nova Zembla’. Er kwam een dichter die ‘zoon was van lauwe westerstranden’ en weer later werd Perks Iris ‘gebooren uit zonnegloren en een zucht van de ziedende zee’. Daarna voer ‘het Fregatschip Johanna Maria’ nog door de zee van Nederlandse literatuur, terwijl de ‘Schipper naast God’ ‘Puriteinen en piraten’ als passagiers had. De allerjongste Nederlandse literatuur tenslotte kent een groot schrijver die ‘In de bovenkooi’ op zijn lauweren rust. Kortom, voor de vaderlandse letteren is de zee met alles wat zich daarop en daarin beweegt een voortdurende bron van inspiratie geweest (als deze waterige beeldspraak tenminste passend is). Voor de liefhebber van literatuur is er een mer à boire aan titels voorhanden!

Hoe is het op dit punt nu met onze taal? Is daar ook iets terug te vinden van ons zeeklimaat? Het is mijn bedoeling om in dit stuk wat te grasduinen in onze woordenschat en wat curiosa op te diepen die met varen en de zee te maken hebben. Wie de omvang van de Nederlandse koopvaardijvloot de laatste jaren kleiner heeft zien worden, kan hoogstens opmerken dat mijn onderwerp wat uit de tijd aan het raken is. Gelukkig verlopen veranderingen in een taal (afgezien van het plotselinge gaan en komen van modebegrippen) meestal erg langzaam. Ook al zijn er niet veel zeilschepen meer in hun dienst, toch zullen de Nederlandse rederijen alle zeilen moeten bijzetten om op de wereldmarkt niet geheel de boot te missen. Wie even rondkijkt, merkt dat er inderdaad zeer veel woorden en uitdrukkingen in onze taal met de scheepvaart te maken hebben. Daar is ook veel aandacht aan besteed in vroeger tijden. Zo hield in 1828 de hoogleraar Meyer in de Maatschappij Felix Mentis een verhandeling over de invloed der Zeevaart op de Nederduitse taal. Hij maakte er een

spannend verhaal van over het wel en wee van de Nederlandse staatshulk de Eendragt, die door een ontmoeting met de Nijd het goede vaarwater verloor en op dwaalvaarten raakte. Deze spannende plot bood Meyer de gelegenheid een hele serie woorden en uitdrukkingen, die met de zeevaart te maken hebben, op letterlijke en figuurlijke manier erbij te slepen. De herinnering aan Napoleon zal bij het volgende fragment uit zijn verhaal zeker aan de horizon verschenen zijn.

‘Een vreemdeling, die bij geweld en logen de Stuurmanskunst, en op de Acherontische stroomen de scheepvaart had geleerd, drong naar het roer, greep hetzelfde met zijne ijzeren vuist, en liet zijn gehate wimpels hijschen. Nu lieten kok en bottelier wel de lippen hangen; maar, *daar men meê scheep is, moet men meê varen*. Weldra rees de ellende ten top; onze jonge, flinke matrozen plaatste hij op andere schepen, en met zijne vuile gezellen wilde hij ook onze hulk besturen. Hij kende het maaksel van ons schip en den aard van ons volk niet en zijne taal was een wangeluid in de ooren onzer zeelieden. Een gedeelte der manschap zag den kok, het andere den bottelier aan, en zeide: “met dien Vreemdeling kunnen wij niet lang varen; hij zal ons schip geheel doen vergaan. Welaan! verzoent U en draait elk wat bij! Gij, kok! kunt U aan geen boter, en gij bottelier! U aan geen drank meer vergrijpen; want de lieve bootsgezellen van dien vreemden stuurman, die altijd op kaap *Grijp* varen, hebben ons niets overgelaten”. *Dit woordje raakte grond*; koks- en botteliersgezellen draaiden elk wat bij, hielden hunne oogen op de plecht gevestigd en bij de eerste gunstige gelegenheid, toen een hevige storm dreigde, riepen beide partijen:

“Vrienden! *staat vast, het zal er waaijen!*” lichtten den vreemden Stuurman geheel niet zacht *uit zijn kompas*, en wierpen hem netjes over boord.

De Reus eens nieuwen Stuurman was nooit twijfelachtig geweest; maar om hem het roer aan te bieden, drong de een den anderen: want *die het eerst in de boot springt, heeft keur van riemen*. De vreemdelingen wierden van dek gezwabberd, de eigen wimpel weder geschen, en de oude kabels en zeilen te voorschijn gehaald. Aan het kompas echter had men zoovele miswijzingen opgemerkt, dat hetzelfde voor onbruikbaar verklaard en een nieuw gemaakt werd. Aldus pronkt nu het hervormde vaartuig weder heerlijk op de baren; uitbundig bulderen de kartouwen, en de oude en nieuwe wimpels vletten door elkander. De Stuurman, wetende dat hij een moeilijk zeeschip te behandelen heeft, belooft *een oog in het zeil te zullen houden*. Nu en dan *komt er wel eens eene kink in den kabel*, maar *wij laveren toch nog al het walleetje langs*. Eens echter waren wij, door eenen plotseligen storm, zoo nabij een verschrikkelijken draaikolk geslingerd, dat, zoo niet de handige en moedige wending van den Stuurmansleerling ons weder in het goede vaarwater had gebragt, wij onze kabels wel weder hadden kunnen inpalmen, en onze wimpels in de pekel leggen’. Hierna volgt dan nog de moraal uit het verhaal: hard werken, braaf zijn, dan komt alles goed. Zijn voorbeeld werkte trouwens inspirerend, want ook Hendrik baron Collot d'Escury (die tussen 1824 en 1844 in 7 delen ‘Hollands roem in kunsten en wetenschappen’ probeerde samen te vatten) produceerde een tekst waarin zoveel mogelijk naar de scheepvaart werd verwezen. Beide auteurs worden uitvoerig geciteerd in de inleiding tot de ‘Handleiding tot de kennis van onze Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke zegswijzen, bijzonder van de scheepvaart en het scheepsleven ontleend’, waarvan de hoofdmoot in 1835 door J.O. Sprenger van Eyk gepubliceerd werd te Rotterdam. Trouwens, die inleiding is met vlag en wimpel het interessantste deel van het hele boek! Ook van Collots vernuft wil ik U een staaltje tonen: ‘*Wij zijn in één schip*, zeggen wij, en wij geven te kennen, dat wij deel- en lotgenoten zijn; maar, *die eerst in de boot is, heeft keur van riemen*, en wij leeren er door, dat voortvarendheid, in het behartigen van zaken, eene zeer aanteprijzene hoedanigheid is: naar onzen aard beminnen wij den man, die, vijand van alle omwegen, opregt en getrouw te werk gaat, en wij zeggen van hem: *hij vaart regt door zee*; terwijl wij tegen een ander, wiens sprakelooze achterhoudendheid ons

argwaan baart, en weêrzin verwekt, *het stille waters hebben diepe gronden*, uitspreken: in onze bespiegelingen gaan wij den loop der dingen na, en letten op de verschillende lotgevallen der menschen; *ruimschoots zeilt hij*, zeggen wij van hem, wien geene hinderpalen beletten, om *het zeil of den schoot te vieren*: met andere woorden: *hij zeilt met een loopenden spriet, een klein wind-ken deert hem niet*: in een tegenovergesteld geval bevindt zich een ander, en *hij moet het schip bij den wind houden*; genen zien wij gelukkig voortgaan, en *het waait hem dan regt in zijn zeil*; de voorspoed blijft hem bij, en *het is met hem voor den wind*; belemmert hem verder niets, dan hetgeen nauwelijks opmerking verdient, dan *stuit hem geene vaart*; maar wordt het van ernstiger aard, dan roept menhem toe: *leg de riemen in, tegen stroom is kwaad zwemmen*.

Hem, die met moeite vele goederen vergadert, en, uit vrees van verlies, ze met groote bezorgdheid gadeslaat, roept men toe: *hoe meerder visch, hoe droever water; - groote visschen scheuren 't net, en springen uit de ketel'*.

De meeste van de gebruikte uitdrukkingen zijn ook voor ons, anderhalve eeuw later, duidelijk, al gaat het ons voor de wind i.p.v. is het met ons voor de wind.

Nu was de Inleiding van Sprenger van Eyks boek om het wat sterk uit te drukken min of meer een vlag op een modderschuit, want de lading die door die vlag gedekt werd, inspireerde twintig jaar later Mr. J. van Lennep tot een weinig vriendelijk oordeel. Deze publiceerde namelijk in 1856 een 'Zeemans-Woordenboek', dat begon met een Voorrede. Daarin verklaart Van Lennep op plezierige wijze zijn liefde voor het zeewezen en zijn liefde voor 'woordenboeken'. De conclusie ligt voor de hand: hij schrijft zijn Zeemans-Woordenboek. 'Reeds lang ging ik van dit onderwerp zwanger, toen mij de verzameling van Spreekwoorden bekend werd, door den Heer Sprenger van Eyk verklaard. Een mijner vrienden, voormalig zee-officier, aan wien ik dit werk ter lezing had verstrekt, deelde mij daaromtrent een tal van aanmerkingen mede, hoofdzakelijk strekkende om te bewijzen, dat de geleerde schrijver zich over 't algemeen te veel, of door zijn verbeelding of door verkeerde voorlichting, had laten leiden, en zijn arbeid alzoo met even veel omzichtigheid diende geraadpleegd te worden als die van Winschoten'.

Het is aardig om eens een paar voorbeelden te geven van Van Lenneps werkwijze. Onder de letter D vinden we:

Dukdalf, z.n.v. - Een zwaar paalhoofd, in het water

geslagen, en dienende om er schepen aan te beleggen. Volgens Winschoten is het woord een verbastering van ‘Duk d'Alva’ in welk geval het zijn oorsprong daarin zou hebben, dat dit paalwerk even hard en onverzettelijk zoude zijn als gemelde Hertog was. Bilderdijk houdt het echter voor ‘t eenvoudige *dok-dolf*, d.i. *paal* of *blok* in een *dok*’.

Voor Amsterdammers is in verband met de dreigende sloping van de Lastageweg aardig:

Lataadje, z.n.v. (veroud.) - Scheepstimmerwerf of plaats, waar die gelegen is of kan worden opgericht. Een buurt aan den Ykant te Amsterdam placht er haar naam van te dragen. Bild leidt den naam van ‘t Deensch af.

Typisch Hollands (i.p.v. Nederlands) lijken me ook nog deze twee, die niets met pluimveeteelt te maken hebben:

Legdagen, z.n.m. mv. of, naar de hedendaagsche spelling, Ligdagen - Dagen, bepaald tot lading of lossing van een schip.

Leggen, o.w. of, naar de latere spelling, Liggen - ‘t welk men echter nooit uit den mond van een zeeman hooren zal, in uitdrukkingen als: *De wind gaat L* - (het wordt stil weer). *Voor anker L* -.

Voor de leek geheel onduidelijk is ‘Loefpardoen, z.n.o. - Vliegend Pardoen’. En van betekenis veranderd is bijv. het woord logger. Denken wij daarbij aan een vissersvaartuig, bij Van Lennep vindt U:

‘Logger, z.n.m. - Klein oorlogsvaartuig, meestal met zoomwerk voorzien. Het heeft veel diepgang achter, voert een grooten mast, een fokkemast en een druil, en is met marszeilen getuigd’.

De scheepvaart had het tij wèl mee in de eerste helft van de 19e eeuw. Belangrijke rederijen werden opgericht, de publieke belangstelling was groot. Die belangstelling uitte zich niet alleen in de publikatie van woordenboeken. Er werd bijvoorbeeld in 1855 nog een tentoonstelling georganiseerd door de Koninklijke Nederlandsche Zeilen Roeivereniging, waarop ‘voorwerpen betreffende scheepvaart en scheepsbouw’ werden geëxposeerd. Wie, zoals ik, op zoek is naar taalkundige curiosa, vindt in die catalogus genoeg om even het anker bij uit te gooien. We zullen bij de aanlegplaatsen de nummering van de catalogus aanhouden.

No. Zes gegalvaniseerde BRILSCHOTEN met rolkousen.

8:

No. Eene teekening van een PATENT GEMAK, hetwelk in de schepen onder de 81: waterlijn geplaatst kan worden, waar zulks wordt verlangd. Met eene beschrijving.

No. Een mahoniehouten Scheeps NACHTHUIS, waarin een kompas met

100: doorschijnende miswijzende roos, nieuwe constructie, welke met eene enkele lamp door reflecteering verlicht wordt.

No. Twee pokhouten JUFFERS van 7 en 6 dm. voor beslag.

125:

- No. Een model van een ACHTERWERK voor een schip.
145:
- No. Een END, met een hondepunt en een oog met een mat belegen.
291:
- ~~No. 292~~ Een END, met een vlaamsch oog en een muis van leder.
No. Een groote KLUIVER, met aangebragte verbeteringen en vermindering der
329: lijksplitsings.
- No. Een kistje met chirurgicale INSTRUMENTEN.
340:
- No. Een KRUIS-ELGER van 9 tanden.
379:
- No. Twee PIKSCHRAPERS.
390:
- No. 152 stuks blikken en flesschen VERDUURZAAMDE LEVENSMIDDELEN,
409: waaronder 25 stuks blikken, die eene uit- en te huisreis hebben gedaan met het
Fregatschip Prins Frederik der Nederlanden, kapitein P. Huidekoper.
Met certificaat van genoemden kapitein.
- No. Een waarloze PATENTROOS in een kistje, met eene beschrijving.
471:
- No. Eene GEWONE KNIE.
611:

Bij de ‘Nagekomene Voorwerpen’ tenslotte vinden we nog, ingezonden door de Vice-Admiraal J.C. Koopman:

- No. Eenige merkwaardige OVERBLIJFSELEN van wijlen den Luit. ter Zee J.C.J.
658: van Speyk.

Het meest opvallende kenmerk van de scheepsterminologie is het figuurlijke karakter. Een tentoonstelling met een knie, juffers, een achterwerk en kluivers kan bezwaarlijk letterlijk genomen worden. In deel II van zijn Handboek der Nederlandsche Taal (Nijmegen, 1914) heeft J. van Ginneken daar ook al op gewezen (pg. 478): ‘Eenieder sla dus uit een zijner lievelingsboeken, vooraleer hij de volgende lijst ga dóórlezen en dóórproeven, de mooiste zeemanstype nog eens op. Slechts dit ééne zou er misschien aan kunnen ontbreken, omdat het uit de daden minder spreekt dan uit de woorden: onze zeelui hadden een allerduidelijkste invoeling in hun schip. Dat personifieerden zij van boven tot onder. Zij gaven het niet alleen gewoonlijk een weidschen naam, gelijk weleer Roeland of een andere van Charlemagnes paladijnen: aan hun hoorn of hun zwaard; maar zelfs al de onderdeelen van hun vaartuig voelden onze stoere vaders als vleesch van hun vleesch, en been van hun gebeente; alle Nederlandsche namen voor lichaamsdeelen zijn tot den naam geworden van een deel van het schip’.

Ook in onze tijd worden er op en om het schip nog heel wat termen gebruikt, die voor de leek op dit gebied kant noch wal raken. In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 10 oktober 1970 verscheen een artikel onder de kop ‘Over het in bundels kip maken van juffers’. Alleen iemand die in het havenwerk thuis is, weet wat daarmee wordt bedoeld. *Kip maken* is: bij het vloten van overboord gelost hout de drijvende balken met een touw aan

elkaar sjourren. Juffers worden in bundels tegelijk kip gemaakt. Een *juffer* is dan een lange dennestam. In dit artikel wordt een hele serie haventermen behandeld, en wordt er tenslotte ook nog op gewezen dat er verschillen bestaan tussen de Rotterdamse en de Amsterdamse haven. De Rotterdammer spreekt over bootsman, waar de Amsterdammer het heeft over reepgast, en over winchman, waar de Amsterdammer liergast zegt.

Een klein jaar later, op 31 juli 1971 verscheen in dezelfde krant nog een verhaal over Scheepsbouwerslatijn. Ook hier wordt weer gewezen op de neiging om in de benoeming van scheepsonderdelen de menselijke bouw tot voorbeeld te nemen, de personificatie van Van Ginneken. Behalve de reeds aangehaalde juffers zijn er aan boord nog allerlei andere passagiers.

‘Het zou vreemd zijn als er geen tuig aan boord was. Klaplopers en neerhalers ontbreken evenmin. Verder treft men er: grommers, jagers, kwasten, kluivers, knechten, oude wijven, lummels, zwabbers, excentrieken, verklikkers, vliegers, sjouwerlieden en windhappers’. Aldus F. den Houter in de N.R.C.

Maar ook onze gewone, dagelijkse omgangstaal geeft talloze voorbeelden van woorden met een waterig verleden. Vaak zijn ze daarbij (vanuit nautisch standpunt bekeken) zó aan lager wal geraakt, dat we ze nog uitsluitend als landrotten kennen. In min of meer alfabetische volgorde geef ik tot besluit van dit artikel nog een reeks ter overdenking.

Iemand aanranden of aftuigen, verankerd zitten, aan boord komen, botvieren, er belabberd voorstaan, het over een andere boeg gooien, een druilerig dagje, ergens voor dokken, het getij meehebben, iets opkalefateren, het kompas, de kombuis, geen land mee te bezeilen, aan het lijntje houden, de loef afsteken, mastklimmen, opdoeken, pierewaaien, naar de pomp lopen, schipperen, iets grootscheeps aanpakken, het roer omgooien, de spuigaten uitlopen, over stag gaan, iemands spreekbuis zijn, sjourren, op stapel staan, de steven wenden, rare streken uithalen, vaardig, welvarend, met vlag en wimpel slagen, bij de vleet, tussen wal en schip vallen, stille waters hebben diepe gronden, de wind mee hebben, met iemand, die recht door zee is, in zee gaan, onder zeil gaan.

A.J. Vervoorn.

Benamingen brood

De Commissie Benaming Voeding (Voedingsraad, 1e van den Boschstraat 4, Den Haag) heeft een lijst uitgegeven met woorden betreffende meel en brood. Uit deze lijst, tellende vijftig woorden, kiezen wij de volgende twintig, ter kennisneming van onze leden. (Voor het voortreffelijke werk van deze commissie zie ook OT sept. 1971, blz. 46-47; de gehele lijst Meel en Brood staat in het tijdschrift Voeding, dec. 1972, blz. 605-611). Links staan de in gebruik zijnde woorden, rechts de aanbevolen. De derde en vierde kolom, toegelaten woorden en toelichtingen laten we hier om ruimte te winnen weg.

In gebruik

Aanbevolen

aardappelmeel	aardappelzetmeel
aleuronaatbrood	glutenbrood
boekweitgrutten	boekweitegrutten
boekweitmeel	boekweitebloem
roomboterbrood	boterbrood
breakfast cereals	ontbijt-graanprodukten
bruin brood	bruinbrood
cassavemeel	1. tapiocameel 2. tapiocazetmeel
doorstoken brood	bruinbrood
gebuid meel	bloem
gebuid tarwebrood	wittebrood
grofbrood	bruinbrood
knackebröd	knasperbrood
kropbrood	bruinbrood
ongebuid brood	bruinbrood
pain de luxe	1. kleinbrood 2. luxebrood
rijstbloem	rijstbloem
tarwebrood	bruinbrood
volkorenmeel	ongebuid meel
weitebrood	bruinbrood
witbrood	wittebrood

In het bijzonder vestigen we de aandacht op knasperbrood, een goed en tekenend woord. Er is van alles en nog wat in omloop dat dienen moet om het bekende uit Scandinavië afkomstige voedsel aan te duiden: knackebröd, knackerbröd, knekkebrood, knäckebrood. Ze worden opgeruimd. ‘Knasperbrood’ is voorgeschreven; ‘knapperbrood’ en ‘knackerbröd’ zijn daarnaast nog toelaatbaar.

Rijtjes

Met de betrekkelijke voornaamwoorden zijn nog rijtjes te maken. Er zijn veel vormen, maar er heerst geen willekeur. Elke vorm luistert nauwkeurig naar de regels: de *die's* en de *wie's*, de *dat's* en de *wat's* kunnen niet straffeloos door elkaar.

<i>die</i>	de mens(en) <i>die</i> hier loopt (lopen); de mens(en) <i>die</i> ik zie;
------------	--

wie degene(n) *die* hier loopt (lopen);
de mens(en) *wie* ik dit geef;
de mens(en) *aan wie* ik dit geef;
wie dit leest (lezen), is (zijn) gek;

wier de vrouw *wier* hart ik heb veroverd;
de mensen *wier* leven ik bewonder;

wiens de man *wiens* werk ik ken;

dat het ei *dat* rot is;
het ei *dat* ik eet;
het ei *dat* ik een deuk heb gegeven;

wat alles *wat* hij zegt, is juist;
datgene *wat* hij zegt, is juist;
wat hij zegt, is onjuist;
hij slaapt steeds, *wat* ik onjuist vind;

<i>waarin</i>	het bed <i>waarin ik</i> slaap; de bedden <i>waarin ik</i> sliep;
<i>waarmee</i>	de wagen(s) <i>waarmee ik</i> reis

Zo'n overzicht ziet er niet zo vreeswekkend uit; er zijn in de praktijk (vooral van het schrijven) nogal wat wrijf-punten. Bijvoorbeeld de volgende.

De schrijftaaltraditie wil dat de vormen met *waar* niet op personen betrekking mogen hebben. De regel zegt: het is niet de man *waarmee ik* werk, maar *met wie ik* werk (een andere kwestie is de splitsing in bijvoorbeeld de trein *waar ik mee* reis).

De regel is - ieder kan het talloze malen waarnemen bij zichzelf en anderen - niet geheel in overeenstemming met de normale gesproken beschaafde omgangstaal. Men kan aan de andere kant niet beweren dat *met wie* verouderd is, onnederlands, gekunsteld of gewrongen. Eigenlijk een vervelende zaak: een verbinding die eenvoudig en enkelzinnig is, blijkt in drieën mogelijk te zijn: *met wie*, *waarmee* en *waar mee*. Het verschil ligt in stijlniveau (niet lager of hoger maar anders).

Verkeerd omdraaien

Met a, b en c zijn er zes mogelijkheden; abc, acb, bac, bca, cab, cba, Dus:

- ik kom morgen*: normaal
- ik morgen kom*: in bijzinnen: *hij zegt, dat ik* enz.
- kom ik morgen*: vraagconstructie
- kom morgen ik*: onmogelijk
- morgen ik kom*: onmogelijk
- morgen kom ik*: inversie

Een prachtig economisch principe van het Nederlands. Het laatste geval is de inversie: de 'rest' gaat voorop, onderwerp komt achter het gezegde.

De foute inversie, Tante Betje genaamd, *vanmorgen voelde ik me al niet lekker en ga ik nu maar slapen* is er langzamerhand wel uit gehoond. We komen deze constructie, eerlijk gezegd, maar betrekkelijk weinig tegen. Er zijn wel een paar heel subtiele inversiekwesties. Wat denkt u van de volgende zinnen?

Nauwelijks hadden de machines de eerste stapel buizen verwerkt of de stroom viel uit en begon de alarmbel te rinkelen.

Is het 'omgedraaide' stuk *en begon de alarmbel* afhankelijk van de hele eerste zin?

Bij de opening van de nieuwe weg van A naar B die na grote inspanning eindelijk tot stand is gekomen, was de A'se burgemeester, pas hersteld van zijn gevaarlijke ziekte, aanwezig en kon men hem overgelukkig de minister horen begroeten

De zin is niet verkeerd opgebouwd. Het tweede gezegde en *kon men* staat terecht in de positie van inversie, maar door de lange afstand tot *bij de opening* is dat verband tussen de bepaling en de omdraaiing te slap.

Het aardige van ons land

Misschien is er stof genoeg voor een rubriek. Om de zoveel maanden een verzameling berichten, meningen, voorvallen betreffende onze taal en de andere talen. Zie ook OT nov. 1972 en jan. 1973.

1. De duitstalige Zwitsers blijven Nederland en Denemarken aanhalen als afschrikwekkende voorbeelden voor diegenen onder hen die ervan dromen het Zwitserse Duits (beter: een van de vele vormen van het Zwitserse Duits) ooit tot nationale cultuurtaal te verheffen. De Nederlanders en de Denen die van hun 'plattdeutsche Mundart' een nationale taal hebben gemaakt, hebben het gewéten.... Ze zijn van de rest van de wereld afgesloten. (Zie OT juni 1965 voor een passage in het officiële boek *Die Schweiz heute*). In het blad *Sprachspiegel* 1972, nr. 3 staat een artikel waarin - waarschijnlijk zeer terecht, wij kunnen dat moeilijk beoordelen - gewaarschuwd wordt tegen een bevoordeling van het dialect in Zwitserland boven de standaardtaal, wederom de boeman uit Nederland en Denemarken moet optreden. Als het waterhoofd dialect nog groter wordt waar het dit niet mag doen... 'o gehen wir unweigerlich dem Schicksal der holländischen oder auch der dänischen Sprache entgegen.' Het aardige nu is dat wij en die Denen ons al zo lang voor dit lot gebukt hebben.

2. Een lezer van het aardige in het vorige nummer wijst op de zijns inziens 'volstrekt unieke situatie dat een ministerie van onderwijs, waaronder uiteraard ook de verzorging van de landstaal valt, een rapport laat samenstellen over de toekomst van het onderwijs in dat land en er geen enkel bezwaar tegen maakt dat dit rapport geheel in een vreemde taal is gesteld.' Het betreft hier het rapport *Developing Improved Planning for Postsecondary Education in the Netherlands*, het zg. McKinsey rapport. Het is inderdaad geheel in het Engels geschreven, gedateerd 19-11-1970 met een brief aan His Excellency enz., Minister of Education and Sciences. De lezer heeft vermoedelijk gelijk. Zoiets kan men zich in Frankrijk of Duitsland of (zelfs) in een klein taalgebied van Europa niet goed voorstellen. We hebben toch nog één lichtpunt ontdekt. In 1970 is een in het Nederlands geschreven 'synopsis' uitgegeven: *Verbetering van de planning van het postsecondair onderwijs in Nederland*. In het voorwoord hiervan staat: 'Alle tot nu toe uitgebrachte rapporten zijn in het Engels opgesteld. Slechts ten behoeve van de thans te voeren discussies is deze synopsis in het Nederlands vertaald.' Let wel: slèchts.

3. 'Engels ligt bepaald aan de basis van een wereldtaal. Het is op de hele planeet door een achterpoortje binnengeslopen in ons onderbewustzijn. De buitengewone ontwikkeling van de technologie en de invloed hiervan op de Amerikaanse samenleving heeft zich op oneindig gevarieerde gebieden naar de andere continenten overgezet. Nu een periode van bezinking aantreedt en het Amerikaanse getij wegtrekt, laat het een heleboel goede en

slechte dingen achter. Het Engels is daaronder een positief element. Het is eenvoudig, logisch, kort, gemakkelijk te leren. Het meeste van wat ons omringt en nieuw is heeft, voor het zijn term gevonden heeft, in de nationale talen reeds burgerschap verkregen onder zijn Amerikaanse benaming. Europese uitvindingen krijgen direct hun benamingen in Euro-Engels. Dit Euro-Engels vinden we veralgemeend terug in de meeste landen. Cultuurtalen, zoals Italiaans of Frans, hebben geen schijn van kans deze rol over te nemen.’ (Uit: ‘Goden & astronauten’ door Paul van Hoeydonck. Antwerpen, 1972).

4. De lijsten met in Frankrijk gebruikelijke Engelse woorden die in januari officieel door Franse zijn vervangen, zijn in Frankrijk goed ontvangen. In de Nederlandse berichten tevergeefs gezocht naar een verzuchting dat in Nederland zo'n operatie eveneens heilzaam zou zijn.

5. Uit de Winschoter Courant van 27 februari 1971: ‘Iedereen vindt het doodgewoon om naar een Russisch lied te luisteren, maar als het Gronings is, dan wordt er plotseling gezegd: ik versta het niet. Weet je wat het is: de Groningers laten zich veel te veel onder het mos stoppen. We moeten heel gauw van die discriminatie van het Gronings af. Kijk maar eens naar de teevee. Driekwart van de idioten, die ze nodig hebben voor een of ander toneelstuk, spreekt met een Gronings accent.’

Dr. Jo Daan tekent hierbij aan in het tijdschrift Taal en Tongval, 1972, blz. 92: ‘Ik geloof niet dat de teevee dit kan ontkennen. Maar misschien is het een troost (...) dat de fabeltjeskrant Teun de Stier en Greta, de koe die voortreffelijke melk levert, ook Gronings laat spreken; die twee zijn toch wel steunpilaren van het grote dierenbos.’

Voetangels en klemmen

In het artikel ‘De taal in het nieuws’ signaleert Mr. G. Godschalk op kostelijke wijze een aantal voetangels en klemmen waarop de medewerkers van het A.N.P. - en niet zij alleen - bedacht moeten zijn. Aan zijn lofwaardig streven, het Nederlands in de pers te ‘kuisen’ wil ik graag een kleine bijdrage leveren. Vooral als het een beetje technisch gaat worden, blijkt de verslaggever het moeilijk te krijgen. Zo zijn er een aantal ‘doorbloeijs’ (evergreens) die nodig met wortel en tak uit de journalistieke bodem gerukt zouden moeten worden, waarin ze zo welig tieren. Onderstaand een opsomming van enkele ervan die men geregeld in de nieuwsberichten tegenkomt.

Zoals ieder die zich op dit terrein begeeft, woon ik in een glazen huisje, maar ik ben niet zo bevreesd dat dit in scherven zal uiteenvallen als mijn stenen des aanstoots worden teruggeworpen. Mijn glas is immers ‘kogelvrij’, zoals trouwens al het vensterglas, en dit schijnt te impliceren dat het zelfs voor kogels ondoordringbaar is. Toch lijkt ‘kogelwerend’ me hier een wel zo duidelijke term. ‘Roestvrij staal’ is een soortgelijke samenstelling, waarmee men dan doorgaans een staalsoort beoogt die niet kan roesten. Deze term betekent echter alleen maar dat het staal vrij van roest is, dus misschien blankgeschuurd en goed ingevet, maar wel degelijk kan roesten. In de techniek is de gebruikelijke term voor staal dat niet roest, ‘roestvast’.

Dat verslaggevers nogal huiverig zijn voor hoogspanning, valt te begrijpen; een stroom van een tiende ampère is al ruim voldoende om ons van een sterveling in een gestorvene te doen verkeren, hoe ongeloofwaardig dit ook klinkt. Misschien is dat wel de reden dat men in nieuwsberichten zo vaak spreekt van een stroom van duizenden volts.

Bij natuurrampen is het soms nodig een stad te ontruimen of te 'evacueren'. Het A.N.P. vindt dat blijkbaar nog niet erg genoeg en evacueert zelfs de bevolking van die stad.

Veel vergissingen moeten worden toegeschreven aan onvoldoende bekendheid met de grilligheden van een vreemde taal. Zo kan ik het moeilijk pruimen dat de creaties van modeontwerpers 'chique' worden genoemd, hoe goed dit woord ook bij de letterlijke betekenis van mannequins past.

Een schietwapen noemt men in het Engels een 'gun', ongeacht of dit nu een kanon, geweer, revolver of pistool is. Het pleit voor het gezonde verstand van de medewerkers van het A.N.P. dat deze een vliegtuigkaper niet ongemerkt met een kanon de controle laten passeren, maar waarom moet het steevast een geweer zijn dat men hem naar binnen laat smokkelen?

Als de Amerikanen het over 'billions' hebben, dan bedoelen ze miljarden, zo zijn ze nu eenmaal. Met 'biljoenen' is men er wel even naast.

Het A.N.P. is uiteraard niet al te goed vertrouwd met brandbare stoffen als 'petrol', 'sparaaffine' en 'benzene' en in het Nederlands wordt het dan al gauw 'petroleum', 'paraffine' resp. 'benzine' in plaats van 'benzine', 'petroleum' en 'benzol'. en met 'gas' bedoelen de Amerikanen doorgaans niet 'gas', maar eveneens benzine. Ik geef toe dat het wel een beetje verwarrend is.

Ook scheikundige elementen vormen wel eens een struikelblok. Zo maakt men vaak een potje van de Engelse termen 'sodium', 'tungsten' en 'silicon', door 'sodium' en 'tungsten' ongewijzigd over te nemen en van 'silicon' 'siliconen' te maken, wat iets heel anders is. In het Nederlands zijn de termen 'natrium', 'wolf' resp. 'silicium'. Het is maar een weet.

H.E. Kater, Eindhoven.

Krantetaal

Aan de onder de titel ‘de taal in het nieuws’ in het nummer van november/december van OT gesignaleerde taal- en stijlfouten in onze nieuwsmedia zou ik nog enkele willen toevoegen.

Het woord loskoppelen, een tegenstrijdigheid tussen werkwoord en voorvoegsel, is in opmars ofschoon ‘losmaken’ en ‘ontkoppelen’ toch voor de hand liggen.

Een dagblad vermeldde dat een auto ‘wegens’ een rukwind in het water was geraakt. Bij een ander ongeval vielen vijf doden te betreuren ‘wegens’ te hard rijden. Een bejaarde man werd dood aangetroffen aan de kant van een sloot; volgens de politie was er ‘geen enkele sprake’ van misdrijf. In een televisiereclame wordt de bekende drank Martini aangeprezen als: ‘Uw terechte keus’. Een slecht voorbeeld voor de schoolgaande jeugd die toch al moeite heeft met het verschil tussen bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden!

In plaats van schatrijk zegt men tegenwoordig vaak steenrijk. De tijd is helaas lang voorbij dat onze oosterburen ons ‘Die steinreichen Holländer’ noemden. ‘Steengoed’, in de zin van bijzonder goed, rijmt nergens op, aangezien dit woord in onze taal zowel als in het Duits (Steingut) een zelfstandig naamwoord is dat een soort aardewerk aanduidt. Naast de bekende germanismen duiken er de laatste tijd nieuwe op, zoals: inhoudelijk, wetenschappers en het zeer onaangenaam klinkende ‘verloedering’ voor verslonzing, verliederlijking. In ‘Der grosse Duden’ komt alleen het werkwoord ‘verludern’ voor, geen hiervan afgeleid zelfstandig naamwoord. Als verklaring voor genoemd werkwoord geeft Duden: *umgangssprachlich für: verkommen*.

Een krantekop: Barbarisme in Vietnam. Een barbarisme is een fout tegen het taaleigen onder invloed van een vreemde taal, iets waarover men zich in dat zwaar geteisterde land wel niet druk zal maken; het betrof dan ook een veel ernstiger zaak, nl. barbaarsheid.

Nog een krantekop: Benzine ‘in grote getale’ naar België. Hoeveel ‘stuks’ benzine er wel naar België gingen vermeldde het blad niet, wel het aantal tankwagens.

Het verschil tussen schijnbaar en blijkbaar, tussen twijfelen en weifelen, tussen bestaan in en bestaan uit, tussen niet het minst en niet in 't minst is bij tal van scribenten onbekend. ‘Twijfels’ schijnt in onze taal burgerrecht te hebben verkregen, zeer waarschijnlijk door invloed van het Engels, taalbederver nummer één (to have one's doubts).

Door dezelfde invloed zijn ook typisch-Hollandse zegswijzen zoals: Geen sprake van!, 't Mocht wat!, Morgen brengen!, Zet dat maar uit je hoofd!, e.d. nagenoeg of geheel verdrongen door: Vergeet 't maar! En dan dat eeuwige starten of van start gaan als éinig inchoatief: ondernemingen, bouwwerken, cursussen, vakanties, catechisaties, kortom alles start, zelfs de jaargetijden; na de eerste mooie voorjaarsdag leest men in de krant dat de lente is gestart, alsof het een wedstrijd betrof.

Moeilijk te verteren zijn ook: verwaarloosbare films, ondraagbare pijnen, vergeefbare overtredingen, betwijfelen ‘dat’ de zaak nog in orde komt. We zijn langzamerhand

gewend geraakt aan termen als vreselijk interessant, verschrikkelijk aardig, maar wat te denken van: Het aantal wanbetalers was ontstellend gering?

In bastaardwoorden van Franse oorsprong zoals b.v. demonteren, degraderen, declasseren e.d. wordt de eerste lettergreep algemeen en terecht uitgesproken als *dee*, in overeenstemming met het Franse voorvoegsel ‘*dé*’ dat aan het grondwoord een tegenovergestelde betekenis geeft. Begint dit grondwoord met een klinker dan wordt aan het prefix een *z* uitgesproken *s* toegevoegd die geen andere functie heeft dan overbrugging van de hiaat die ontstaan zou bij onmiddellijke opeenvolging van twee klinkers. De toegevoegde *s* verandert niets aan de uitspraak van de voorafgaande *e* zodat woorden als *desillusie*, *desintegratie*, *desinfecteren*, e.a. dienen te worden uitgesproken: *deezillusie*, *deezintegratie*, *deezinfecteren*, inplaats van *dèsillusie*, enz., een veel gehoorde uitspraak gebaseerd op die van zuiver Hollandse woorden als *desnoods*, *deskundig*, enz.

W.J.M. Huisman, Amersfoort.

Schrijlings

Toen men enige jaren geleden bezig was met opnamen voor de televisie te maken van het boek van Ina Boudier-Bakker ‘*De Klop op de Deur*’, verscheen in de *Alkmaarsche Courant* (4 juli 1970) een vraaggesprek met de produktieleider. Hij vertelde o.a. het volgende:

‘Het boek schrijft in een bepaalde passage voor dat een van de vrouwelijke hoofdpersonen een rit te paard moet maken waarbij zij *schrijlings* op het dier zit. Wij maakten de opnamen in de Hollandse manege in Amsterdam waar slechts één paard was dat gewend was aan de amazonezit. We hebben dat paard ver van te voren gehoord, om er zeker van te zijn dat op de dag van de opname dier en berijdster met elkaar overweg konden.’ Mocht U de juiste betekenis van *schrijlings* nog kennen de benen uit elkaar - dan is deze uiteenzetting ongewild grappig: er zijn immers paarden genoeg, waarop men rustig met één been aan iedere zijde kan gaan zitten! Ik heb het idee dat zij die zich van de juiste betekenis van *schrijlings* bewust zijn, een (zeer) kleine groep vormen. Zelfs in ruitersringen is men zich van de juiste betekenis niet altijd bewust. Een kras staaltje hiervan vindt U in de brief, die Gerben Colmjon mij op 10 augustus 1971 schreef:

‘In Den Haag was ik op bezoek bij mevrouw C. Tersteeg-De Hen, de weduwe van de auteur J. Eelkema de Roo, die veel aan paardrijden hebben gedaan. Ik vroeg haar wat “*schrijlings*” betekent, en na even nadenken antwoordde ze: “met beide benen aan één kant op een peerd zitten”. Ik vroeg haar wat Van Dale ervan vond: ze haalde die te voorschijn en las zoiets als: met aan elke kant een been. “Dat is pertinent onwaar!” riep ze.’

Schrijlings is de betekenis van ‘aan elke kant een been’ is natuurlijk wel waar geweest. Als U bij Vondel leest: ‘De Nymphen zitten dwars, de gollefridders *schrijlings*’, dan is er geen twijfel mogelijk, dat de gollefridders anders - aan elke kant één been - zitten dan de dwars zittende nymphen.

Maar nu twee andere passages, die ik ook ontleen aan deel 14 van het Woordenboek der Nederlandsche Taal en die men in dit deel ook onderbrengt bij *schrijlings* = met aan elke kant een been.

‘Men (ziet) nog dagelijks, dat onze Poëten, en Poëetessen zich *schryelings* op het gevleugeld paard zetten, om gezwind naar eene of andere zangnymph te draaven’, *Denker* 2,355.

‘Romeinsche boerinnen die *schrijlings* of overdwars voorttrippelen op een ezel’, Busken Huet, *Rembr.* 2, 494.

Is U er bij deze passages nog wel zo zeker van hoe deze vrouwen te paard zitten, als U weet dat de rijbroek voor dames om met de benen uiteen te kunnen gaan zitten, pas dateert uit het begin van deze eeuw? Juist deze twee citaten zouden wel eens een verklaring kunnen geven voor de betekenisverandering, die het woord *schrijlings* blijkt te hebben ondergaan. Naar de heer Wouter Slob, die vele boeken over de ruitersport heeft gepubliceerd, mij meedeelde, was het nl. b.v. op het Engelse platteland de vorige eeuw nog gebruikelijk dat de vrouwen en meisjes overdwars te paard zaten en wel achter hun man, die *schrijlings* (met de benen uiteen) gezeten was. Voor een auteur wordt het nu immers moeilijk - zie het citaat uit de *Denker* (2de helft 18de eeuw) - beknopt te beschrijven hoe men rijdt: de overdwars gezeten, ‘Poëetessen’ laat men nu ook ‘*schryelings*’ rijden.

Hoe dit ook zij, ook voor de geschoolde taalkundige blijkt de juiste betekenis van *schrijlings* niet meer te leven. Zoekt U het Engels voor *schrijlings* ‘astride’ op in K.

ten Bruggencate, Engels-Nederlands Woordenboek (ook in vele oudere drukken) dan vindt U als vertaling: ‘*schrijlings* (op), dwars op’. Hier is de lexicograaf misleid door zijn vage kennis van de betekenis van *schrijlings* in plaats van geleid door ‘astride’, want elk eentalig Engels woordenboek zal hem duidelijk maken dat ‘astride’ nooit ‘dwars op’ kan betekenen. Dat door het raadplegen van dit veel gebruikte woordenboek bij het woord ‘astride’, de juiste betekenis van *schrijlings* verder uitgehold wordt, behoeft geen betoog. Het zal interessant zijn te zien in welke druk van de Van Dale het resultaat van dit proces vermeld wordt.

C. Kostelijk, Heiloo.

[Nummer 4]

Het nut en onnut van stadhuiswoorden

In geschreven stukken spant onze taal vermoedelijk de kroon wat het gebruik van stadhuiswoorden betreft.

Hiertoe zou ik dan willen rekenen, woorden die men in de spreektaal nauwelijks meer tegenkomt. Zodra de gemiddelde Nederlander iets op papier moet zetten, laat hij alle nonchalance varen. Alledaagse woorden worden dan angstvallig vermeden en men gaat putten uit onze rijke collectie termen die nog uit de tijd van de deftige diligence stammen. Zelfs journalisten gaan in dit opzicht lang niet altijd vrij uit. Zo trof ik in een paar kolommen van de krant de volgende typische voorbeelden aan van schrijftaal:

schrijftaal

onderling slaags raken
zijn ouderlijk huis
onderwijs, inmiddels
terugkeren
steeds
deels
reeds
evenwel
veelal
gaarne
mededelen
ontvreemd
aanpalend
perceel
naarstig
ofschoon

spreektaal

elkaar te lijf gaan
het huis van zijn ouders
ondertussen, intussen
teruggaan
altijd
gedeeltelijk
al
maar, echter
vaak, dikwijls
graag
meedelen
gestolen
aangrenzend
gebouw
ijverig
al, hoewel

In ambtelijke en juridische stukken ontkomt men vaak niet aan dit euvel. De gebruikelijke formuleringen zijn soms verankerd in oude wetten en gerechtelijke uitspraken, en met het overboord gooien van de ouderwetse terminologie kan men de kans lopen dat de rechtsgeldigheid in het geding komt. Een aparte plaats nemen octrooischriften in. De octrooiraad komt de eer toe, zich veel moeite te geven voor een taalkundig verantwoorde woordkeuze, maar deze instantie kan zich er niet tegen

verzetten dat in de octrooiaanvraag archaische termen worden gebezigd. Bovendien spelen juridische aspecten ook hier een belangrijke rol en heeft degene aan wie een octrooi wordt verleend, er geen belang bij, het zijn concurrentie gemakkelijk te maken.

Sommige schrijvers gebruiken doelbewust verouderde uitdrukkingen om er een humoristisch effect mee te bereiken. Carmiggelt doet dit nogal eens door b.v. een kroegloper woorden in de mond te leggen als ‘ik was zeer verbolgen’ of ‘ik kan dat niet gedogen’, terwijl men verwacht dat hij zich zou uitlaten in de geest van ‘ik had er de schurft in’ of ‘dat néém ik niet’. Hier bewijst de vormelijke taal zijn goede diensten!

Het komt ook wel voor dat men bij het schrijven, terwille van de duidelijkheid, zijn toevlucht neemt tot stadhuiswoorden. Bij een mondelinge uiteenzetting maken we dankbaar gebruik van een waardevol hulpmiddel: de klemtoon. Met alledaagse woorden kunnen we de luisteraar onze bedoelingen duidelijk maken, ook als deze woorden voor verschillende uitleg vatbaar zijn. Maar als we ons betoog woordelijk op papier zetten, dan kan dit aanleiding geven tot allerlei misverstand. Ter illustratie de volgende zin: ‘De directie vroeg zich af of het nu wel verantwoord was, de produktie van gegalvaniseerde kachelpoken te vergroten.’ De klemtoon kan hier naar vrije keuze vallen op één van de woorden ‘nu’, ‘wel’, ‘gegalvaniseerde’, ‘kachelpoken’, of ‘vergroten’, en de zin krijgt daardoor evenveel verschillende betekenissen.

Was het de bedoeling, de klemtoon op het woordje ‘nu’ te leggen, dan kan men ermee volstaan dit te vervangen door het in de spreektaal hoogst ongebruikelijke woord ‘thans’. Dit is een in deze omgeving zo opvallend woord dat het vanzelf de gewenste klemtoon krijgt en de bedoeling van de zin goed bij de lezer overkomt. Hetzelfde effect kan men bereiken door woorden als ‘als’ en ‘ook’ te vervangen door de uit onze spreektaal verdwenen oudere broertjes ‘indien’ en ‘eveneens’ of ‘evenzeer’.

Een geroutineerde schrijver zal van dit hulpmiddel vaak onbewust gebruik maken, zeker als het gewenste doel niet op eenvoudige wijze door een andere zinsconstructie te bereiken is. Maar hij dient er altijd op bedacht te zijn dat uit de spreektaal afgedankte woorden ongewild en ook zonder noodzaak neiging hebben stiekem zijn geschrift binnen te dringen, al doet hij nog zo zo'n best om ze te vermijden. Laat hij dit na, dan vergroot hij de toch al onvermijdelijke afstand tot de lezer, wat doorgaans zeker niet in de bedoeling zal liggen.

De moeilijkheden beginnen pas echt als iemand het woord gaat voeren en zich daarbij woordelijk gaat houden aan een op papier vastgelegde tekst. Als hij die nu maar voorleest, dan kan zijn gehoor er nog wel vrede mee hebben en vinden dat de spreker verdienstelijk kan schrijven en voorlezen (of niet). Maar de boot is pas goed aan als hij de opgeschreven tekst uit zijn hoofd gaat opzeggen. Hij spreekt dan schrijftaal, tot verbijstering van zijn toehoorders.

Iets dergelijks beleven we tegenwoordig met de nieuwslezers van de televisie. Toen ze de berichten nog van een papier aflazen, was het wel te verteren. Het was een volstrekt onpersoonlijk evenement waarbij de nieuwslezer eigenlijk nauwelijks betrokken was, dank zij zijn onbewogen gezicht dat volgens gewoonte geen enkele gemoedsstemming mocht uitdrukken. De nieuwslezer vervulde zodoende uitsluitend een functionele taak. Dank zij de zegeningen van de techniek kan de nieuwslezer de luisteraar tegenwoordig echter doordringend aankijken en voorwenden dat hij persoonlijk een jobstijding verkondigt, maar de zinsbouw en bewoordingen die hij hiervoor kiest, zijn daarmee niet te verenigen en zouden geen sterveling bij een gesprek in de mond komen. Mij bekruipt dan altijd een akelig gevoel van onbehagen dat pas wijkt als er een plaatje wordt vertoond of de nieuwslezer, om zich een houding te geven, even een blik op zijn paperassen werpt.

Men kan zich afvragen of het mijden van verouderde woorden, ook in de schrijftaal, tot taalverarming leidt. Tot op zekere hoogte is dat wel zo, maar we zullen er vrede mee moeten hebben dat woorden die niet meer tot de levende (spreek)taal behoren, hebben afgedaan. Men kan ze niet tot nieuw leven roepen door ze in geschreven stukken te handhaven. Bovendien kunnen deze alleen maar aan levendigheid winnen als de schrijver de fossielen eruit haalt. Dit zal hem wel eens moeite kosten omdat hij soms nieuwe wegen zal moeten vinden, maar dit kan juist tot taalverrijking leiden.

H.E. Kater

Uitputtend

Een journalist op wiens rubriek vele lezersogen gericht zijn, gebruikte onlangs het woord ‘uitputtend’ inplaats van ‘volledig’, en tekende daarbij aan dat het woord dat hij daar geschreven had, tot zijn spijt volgens Van Dale een germanisme is.

Het is prettig dat iemand in zo'n verantwoordelijke positie bij wantaalgedrag een slecht geweten toont. Maar nog prettiger zou het zijn als hij goed Nederlands schreef. 'Uitputtend' betekent nu eenmaal 'uiterst vermoeiend'; een taalverrijking waardoor het bovendien 'volledig' of 'afdoend' zou gaan betekenen, hebben we volstrekt niet nodig.

Een heel ander punt is, of we hier wel zo zeker met een germanisme te doen hebben. Het Engelse *exhaustive* kan evengoed schuldig zijn als het Duitse *erschöpfend*. Zulke gevallen zijn er meer. In Deel XI van het W.N.T. vindt men in kolom 510 dat *eene opene vraag* ('waarop het antwoord nog niet gegeven is, welke oplossing nog gevonden moet worden') 'eerst in den jongsten tijd in gebruik gekomen' is, (of liever was, want het deel is in 1910 voltooid) en wel 'waarschijnlijk in navolging van eng. *an open question* of nhd. *eine offene frage*.' (Het WNT spelt Duitse zelfstandige naamwoorden zonder hoofdletter, in aansluiting bij het Deutsche Wörterbuch van de beroemde gebroeders Grimm). In onze eigen jongste tijd is er ook een geval: *angst hebben*, dat *bang zijn* en *vrezen* verdringt. Is het voorbeeld *Angst haben* of *avoir peur*? Misschien kunnen we hier, bij wijze van uitzondering, wel antwoord op geven. Omdat men altijd *angst hebben* zegt, nooit *vrees hebben*, is het hoogstwaarschijnlijk een germanisme, geen gallicisme.

C.A.Z.

De Belgische en Nederlandse regeringen

Een beroemde vrouw heeft herinneringen gepubliceerd. Een recensente wantrouwt het beeld dat de schrijfster geeft van haar eerste man. 'Net zulke kennissen lijken de tweede en derde echtgenoten,' gaat ze dan verder.

Maar dat kan niet. Nederlands is geen Frans. Wij zeggen 'de dertiende en de veertiende eeuw', 'de Belgische en de Nederlandse regering'. Als de rector van een scholengemeenschap de tweede en derde klassen vrijaf geeft, zijn daar parallelklassen bij; anders zegt men: 'de tweede en de derde klas'.

Een rode en een witte streep zijn nog niet: rode en witte strepen. Elektrische en stoomtreinen zijn er meer dan twee. En tweede en derde echtgenoten, ze zijn er ongetwijfeld bij duizenden, maar ze kunnen deze functies niet met zijn allen bij dezelfde persoon vervullen. Misschien wel in een goed georganizeerde harem: in een orkest heeft men immers ook eerste en tweede violen? Dit alles neemt niet weg, dat in het Voorbericht van Deel XI van het WNT, ja, dáár, ondertekend door een redacteur, staat: 'dat de Nederlandsche en Belgische Regee-

ringen besloten (hebben) het subsidie voor elke aflevering die van het Woordenboek verschijnt te verhogen'. Als je bij de opperste taalbeheersers zo'n dikke fout aantreft (met zo'n fout geconfronteerd wordt, heet dat tegenwoordig), denk je maar aan Horatius, die zich ook al opwond iedere keer als Homerus gedut had.

C.A.Z.

Taal van dichters en technici

Bladerend in de nieuwe (achtste) druk van Damsteegts *In de doolhof van het Nederlands* zag ik, dat in dit zeer bruikbare boek nog steeds een merkwaardige uitspraak staat (deel I, blz. 75/76). Het gaat over samenstellingen uit zelfstandig naamwoord en voltooid deelwoord die vooral door technici worden gebruikt: watergekoeld, handgeweven enz. Dit gebruik wordt als onnederlands afgewezen. Vermeld wordt dan dat deze samenstellingen ook door Nederlandse letterkundigen een tijdlang zijn gebruikt: zonovergoten, bloemomkranst. 'In deze literaire sfeer kunnen we ze als dichterlijke vrijheden aanvaarden, temeer daar zij vaak voor het ritme noodzakelijk zijn, maar daarbuiten doet men toch beter zich niet de voorrechten van de dichter aan te matigen. Het argument van de korthed, dat technici gaarne aanvoeren..... houdt geen steek.....'

Zo. Technici en bèta-wetenschappers staan voor de gigantische taak om over hun vak zo te schrijven dat de vloedgolf van hun literatuur kwantitatief en kwalitatief hanteerbaar blijft. Ze streven naar korthed, ze maken fouten. Hun taalgebruik wordt uitermate kritisch bekeken, ze heten vaak slecht te schrijven. (Er mag ook wel eens worden vermeld dat de meerderheid van hen bereid is toe te geven dat schrijven moeilijk is, en positief reageert op hulp in de vorm van cursussen en redactionele ingrepen).

Daartegenover staat dan blijkbaar de kaste der letterkundigen. In hun onaantastbare majesteit staat het hun vrij, onnederlands te doen als hun inspiratie of het ritme dat zo dicteert. Gewone mensen moeten zo niet doen, technici helemaal niet.

Het is een geluid dat hier en daar ook opklinkt uit Van Dale. Bepaalde barbarismen worden afgekeurd, terecht. Maar als bijvoorbeeld Geerten Gossaert een taalkundige oprisping ten beste geeft is dat een nieuw woord - de Meester heeft gesproken! Helaas heb ik er geen aantekening van gehouden, zodat voorbeelden achterwege moeten blijven.

Ik wil bepaald niet beweren dat letterkundigen niet vooraan (kunnen) staan in de rijen der taalscheppers. Maar er is sinds een dikke honderd jaar een en ander veranderd. Vroeger waren letterkundigen, samen met predikanten en juristen, de taalnotabelen. Maar naast hen heeft zich al lang een grote groep bèta-wetenschappers en technici opgesteld aan wie de taal evenzeer ter harte gaat. En vroeger schitterden die notabelen temidden van een massa analfabeten. Nu hebben ze dat privilege verloren.

Intussen is men onvolledig wanneer men in dergelijke beschouwingen niet ook de nog jongere gamma-wetenschappers betreft. En wie de opblaastaal van sommige

sociologen en agogen bekijkt, neemt een langdurige pauze voordat hij weer iets over het taalgebruik van technici gaat zeggen.

Technici moeten goed Nederlands schrijven? Akkoord. Maar zij zijn niet de enigen.

J. Terwan, Vlaardingen.

Uitwonend

Tot voor een jaar of tien waren kloosters in Nederland ontoegankelijke burchten, die golden als bronnen van christelijke inspiratie maar op velen zijn afgekomen als bronnen van onbegrip. De volksmond liet daar geen twijfel over bestaan; in Breda staat een omvangrijk moederhuis van zusters Franciscanessen dat in de wandeling Kremlin wordt genoemd. Maar geleidelijk aan is er verandering gekomen en in toenemende mate zijn paters, broeders en zusters ertoe overgegaan zich buiten het grote klooster te vestigen - met toestemming van hun oversten uiteraard - om meer present en beschikbaar te kunnen zijn in en voor de wereld. Gold het groepjes van kloosterlingen, dan werd het lelijke woord leefgroepen gebezigd, vestigde een religieus(e) zich zelfstandig, dan heette hij of zij alleenwonend.

Tegen dit laatste woord zijn bezwaren ingebracht, vooral van de alleenwonenden zelf. Zij betogen: 'Wij wonen weliswaar op onszelf en hoeven ons niet zo te schikken naar de regels van het huis wat betreft tijden van eten, slapen gaan en zo, maar wij horen er nog wel degelijk bij. Wij zijn nog gewoon kloosterlingen en voelen ons er compleet mee verwant, maar onze manier van leven en werken vereist dat we ons elders hebben gevestigd. Alleenwonen heeft iets onafhankelijks/aparts/zieligs, en dat is op ons niet van toepassing.' Ik geef hier de opmerkingen gecomprimeerd weer, zoals ze nogal eens worden uitgesproken.

Omdat deze opmerkingen zinnig genoemd kunnen worden, is in het bisdom Breda - vooral binnen het contact van religieuze oversten - zwaar gedacht en gepraat over een betere formulering. Dit heeft geleid tot invoering van het woord 'uitwonende religieus(e)', waarin wil zijn vervat dat een pater, broeder of zuster weliswaar niet binnen de dikke muren van het klooster woont, maar er wel volledig bijhoort. Zoals ook een vader van op kamers wonende studerende kinderen die van hem afhankelijk zijn, zou kunnen spreken van uitwonende gezinsleden.

Overigens ontdekte ik bij het invullen van het formulier voor kinderbijslag, dat daar wordt gesproken van uitwonende kinderen.

F. Oudejans, Breda.

Stijl

Naar aanleiding van de ‘zweefmolenstijl’ in Onze Taal van jan/feb '72 geef ik u hieronder een citaat uit Tucholsky: ‘Ratschläge für einen schlechten Redner’. Hij raadt de spreker aan te spreken zoals hij schrijft:

‘Sprich mit langen, langen Sätzen - solchen, bei denen du, der du dich zu Hause, wo du ja die Ruhe, deren du so sehr benötigst, deiner Kinder ungeachtet, hast, vorbereitest, genau weiszt, wie das Ende ist, die Nebensätze schön ineinandergeschachtelt, so dasz der Hörer, ungeduldig auf seinem Sitz hin und her träumend, sich in einem Kolleg wähnend, in dem er früher so gern geschlummert hat, auf das Ende solcher Periode wartet - nun, ich habe dir eben ein Beispiel gegeben. So muszt du sprechen.’

Dit type zinnen draagt de naam ‘Schachtelsatz’, dus eigenlijk ‘dooszin’. Ik vergelijk dit soort zinnen vaak met die veelal Russische houten popjes, waaruit steeds een kleiner popje gehaald kan worden,

Wat het schrijven van dergelijke ware monster-constructies aangaat: vooral Thomas Mann was daarin zeer sterk. Ik meende dat deze aanvulling nuttig kon zijn na de opmerking van de Duitser, die in een zin duikt en aan de andere kant met het werkwoord weer opduikt.

H.A. Wessel, Vlaardingen

Men

Het artikel - althans de titel - ‘U en jij’ in het juni/juli nummer van Onze Taal bracht mij op een probleem, waar ik enkele jaren geleden over struikelde en dat ik nooit heb kunnen oplossen.

In de Nederlandse spreektaal wordt herhaaldelijk ‘je’ gebruikt, waar men in de schrijftaal ‘men’ zou bezigen. Dit is m.i. een typisch Nederlands taalgebruik, dat in de omringende landen niet bestaat.

Natuurlijk is ‘men’ niet geheel uit onze spreektaal verdwenen, evenmin kan ‘men’ altijd door ‘je’ vervangen worden. Een voorbeeld hiervan: wanneer wij over het door mij opgeworpen probleem zouden praten, zou U b.v. kunnen zeggen. ‘Nee, aan dat probleem heeft men nooit aandacht geschonken’. Dit is gangbare spreektaal en ‘je’ kan niet in de plaats van ‘men’ komen.

In andere gevallen is ‘je’ echter wel degelijk de gebruikelijke term om over ‘men’ te spreken. Ik zeg b.v. tegen iemand die ik met ‘U’ pleeg aan te spreken. ‘Wanneer je niet de moed hebt om je aan het snelle verkeer in Parijs aan te passen, kun je beter je auto in Holland laten staan.’ Een dergelijke zin, letterlijk vertaald, zou ik niet tegen een Duitser, Fransman of Scandinaviër kunnen zeggen, zonder de onbeleefde indruk te wekken ongevraagd tot tutoyeren over te gaan.

Bij deze landslieden moet ik over ‘men’ spreken. De aangesproken Nederlander zal echter geen ogenblik menen dat ik hem wil tutoyeren; hij zal, zoals door mij bedoeld werd, ‘je’ opvatten als ‘men’.

In het Engels ligt het ondoorzichtiger, maar in die taal zou ik, zonder in een stijve spreektrant te vervallen, kunnen zeggen, 'If one doesn't dare to adapt oneself' enz. Ik vraag mij dus af:

- Hoe is de Nederlander er toe gekomen in veel gevallen 'men' door 'je' aan te duiden? De verklaring lijkt mij niet te zijn dat Nederlanders meer tutoyeren dan Duitsers, Fransen en Scandinaviërs. Ook invloed van het Engelse 'you' lijkt mij niet waarschijnlijk. Wij zijn m.i. dus origineel in dit opzicht.

- Ik voel tijdens een gesprek duidelijk aan wanneer ik 'men' niet en wanneer wel door 'je' moet vervangen - maar welke regel(s) pas ik onwetend toe?

- Heeft men ooit nagegaan wanneer bovengenoemd gebruik voor het eerst in onze literatuur voorkomt?

W.H. Stenfert Kroese, Leiden

Dan en als

In O.T. van augustus, snijdt 'Z' op blz. 32 een boeiend onderwerp aan. Ik verbeeld me waar te nemen dat het gebruik van 'dan' en 'als' zowel in de spreektaal als in (redelijk verzorgde) schrijftaal aan het verschuiven is: steeds vaker hoort men mensen die liever hun tong zouden afbijten dan 'hij heb' of 'ze bennen' te zeggen, spreken van 'meer - als' (enz.). Verscheidenen hunner schrijven dat ook. Dit is een al ouder verschijnsel, dat mij persoonlijk wel stoort omdat het gemakkelijk aanleiding geeft tot misverstand.

Bijv.: 'Groep A is niet erg zwaar - Groep B is zwaarder als C'.

Bedoelt men nu dat B zwaarder is dan C of dat zowel B als C zwaarder zijn dan A? In het laatste geval zou 'eigenlijk' tussen 'zwaarder' en 'als' een komma moeten staan, maar ja, zo'n titteltje wordt gemakkelijk vergeten en de associatie van 'als' met 'zoals' of 'net zoals' is toch wel sterk.

Aanzienlijk recenter lijkt mij de gewoonte om bij ontkenningen van gelijkheid de verbinding met 'dan' te vormen, ongeacht of dit grammaticaal gebeurt door gebruik van de vergrotende trap, dan wel door negatie van de gelijkheid. In het laatste geval vooral indien een aantal tussenstaande woorden de afstand tussen negatie en 'als' of 'dan' vergroot.

Bijv.: 'het aantal deelnemers was niet zo groot, indien men tenminste de onofficiële wandelaars niet meetelt, dan vorige jaren'. Voor een goed begrip levert deze 'fout' veel minder problemen op dan de eerder gesignaleerde. Het lijkt mij dan ook dat door Z aangehaalde zin niet zozeer een hypercorrectheid bevat als wel (gevoelsmatig zou ik hier 'dan wel' gebruiken) een dominantie van de betekenis ('niet meer zozeer' bedoelt toch te zeggen 'minder') boven de grammaticale vorm.

Het zou - lijkt mij - de moeite lonen een analyse van vooral gesproken taal te doen maken (radio en televisie zijn zeer geschikte bronnen) om vast te stellen of de gewoon-

te zich inderdaad in de vermoede richting ontwikkelt. Pas dan kan een verantwoord oordeel worden gevormd.

Prof. A.B. Frielink, Amsterdam

Nog eens dan en als

Bij de opmerking van Mevrouw Bokhove-van der Beek in nummer juni/juli 1972 over 'als' bij de vergrotende trap, dat dit bij de nonjoe-woorden zou geplaatst moeten worden, wil ik gaarne het volgende uit mijn herinnering meedelen.

Op het door mij van 1912-1918 bezochte gymnasium in Kampen achtten de meeste leerlingen 'als' in comparatief verband fout. De zoon van de rector en ik zelf gebruikten echter van huis uit geen *dan*, maar *als*. De rector was iemand die zeer uit was op een juist gebruik van het Nederlands, maar zei in de klas dat 'als' ookgeoorloofd was. Omdat de rector en mijn ouders uit Holland kwamen, heb ik wel gedacht, dat het gebruik van 'als' veroorzaakt werd door de streek van herkomst. Of dit zo is, betwijfel ik, als ik de beschouwingen hierover in het Woordenboek der Nederlandsche taal lees. In Deel II, kolom 246 staat van de hand van M. de Vries (zoals uit het voorbericht van dit deel afgeleid kan worden): 'Nevens het oorspronkelijke *dan* achter de comparatief is in de 16e eeuw ook *als* in gebruik gekomen, dat, allengs toenemende, vooral in de volksspraak, zozeer is doorgedrongen, dat het thans (dus ± 1880) nog in de spreektaal, in Noord en Zuid, de meest gewone uitdrukking is. In de schrijftaal bleef *dan* zich handhaven; doch ook daar moest het veelvoudig, door den invloed der spreektaal, voor *als* wijken, dat in de geschriften der drie laatste eeuwen talloze malen wordt aangetroffen. Inzonderheid was dit het geval in de 17de eeuw, toen de invloed der taalgeleerden zich nog niet had doen gelden, die later krachtig gewerkt hebben om *dan*, althans in de geschrevene taal, in zijn oud recht te herstellen.'

In kolom 247 begint nog een lange beschouwing, te lang om over te nemen. Slechts de twee volgende zinnen, die typerend zijn.

'*Dan* en *als* zijn beide historisch te rechtvaardigen en logisch zuiver te verklaren.' en (als slotconclusie) 'Laat ons toezien,.... dat *als* niet zijn - toch reeds zo wijd - gebied al te ver uitbreide, ten koste van het echte en beproefde *dan*.'

Uit dit alles valt niet te concluderen, dat 'als' nonjoe zou zijn. Om dit uit te maken zou nagegaan moeten worden in welke kringen *als* bij de comparatief gebruikt wordt. Objectief meen ik vast te kunnen stellen, dat in de kring waarin ik groot geworden ben, in het algemeen op nonjoe woorden aanmerking gemaakt werd of zou worden.

Dr. J.C. Du Pui, Lochern

Streep en streepje

We weten allemaal, dat onze taal te weinig letters heeft: *kalveren, halveren; vestigen, prestige; beval, bevel, geval, gevel* - om nog maar te zwijgen van die *bommelingen*, waar de krantelezende getrouwen van Tom Poes de ernst te laat van inzien.

Maar ook de andere grafische middelen schieten te kort. De punt is overbelast: hij dient als afkortingsteken en als aanduider van het zinseinde. De dubbele punt kan betekenen: ‘nou gaat iemand wat zeggen’, of: ‘hier komt de verklaring van het voorafgaande (b.v. dat gekke gedrag), dan wel de aangekondigde opsomming’, of: ‘het gevolg was.....’. De hoofdletter geeft het begin van een zin aan, of een eigenaam, of moet een gevoel van eerbied signaleren (*De Heer kent de Zijnen*). De apostrof duidt aan dat de klinker vóór een naamvals- of meervouds-s een heldere klinker is: *Lena's pleegdochter, twee auto's*, voorts dat er een stuk woord is weggelaten: ‘s avonds, als ‘t u blijft, of vervangen door een sjwa (kleurloze vokaal): *je kunt ‘t proberen, geef ‘m d'r van langs, nog ‘n paar keer*. De accent aigu onderscheidt twee totaal verschillende klinkers: *loge* en *logé*, maar ook zowel woordklemtoon: *vóórkomen* en *voorkómen*, als zinsklemtoon: *je moet het hem niet vrágen* en *je moet het hém niet vragen*. (Om aan te geven of we woord- of zinsklemtoon bedoelen, zouden we best gebruik kunnen maken van het verschil tussen accent aigu en accent grave).

In deze omstandigheden is het zaak, geen onder scheidingsmiddelen verloren te laten gaan. Dat de neiging tot het verwaarlozen bestaat, bewijst de wanhebbelijkheid om de eerste regel van een alinea niet te laten inspringen. Als men die zelfverminking van de Westerse typografie dan nog verergert door het barbaarse amerikanisme waarbij de rechterkantlijn van het drukwerk niet langer recht is, maar de vorm krijgt van de kusten van Skandinavië, kan het hele begrip alinea wel afgeschaft worden.

Zulk een verarming dreigt nu ook doordat sommigen het verschil tussen het korte en het lange streepje (de *divisie* en het *kastlijntje*) verwaarlozen. Het zal wel komen doordat de meest schrijfmachines het verschil niet kennen.

Het zijn allebei alweer veelzinnige tekens! De *divisie* (trait d'union, hyphen, afbrekingsteken) gebruiken we als een woord op het eind van de regel afgebroken (niet: ‘afgekort’) wordt, of als het overeenkomstige stuk van twee of meer woorden is ‘samengetrokken’: *boek-, papier- en kunsthandel; herdersliederen en -spelen*.

(Dit laatste is ongewoon; bij het spreken zijn we dan wel eens gedwongen om de klemtoon in het eerste woord te verleggen: *herdersliéderen*.) Maar we bezigen het tekenje ook als we een samenstelling doorzichtig of overzienbaar willen maken: *bel-etage anti-Amerikaans, Tweede-Kamerverkiezingen*; de door Charivarius terecht gehekeld germanistische ‘aaneenlijmsels’ kunnen hier niet buiten: *Franco-bewind*.

De gedachtestreep, - zoals het *kastlijntje* in de *grammatica's* genoemd wordt, - komt gepaard voor en scheidt

dan (min of meer op de manier van twee haakjes) de zin af van een tussengedeelte; de andere functie is dat hij, wat tittels óók kunnen doen, het onvoltooid laten van de woordgroep aanduidt. (Wie nog veel vollediger ingelicht wil worden, ook over de eerdergenoemde tekens, moet maar een goeie grammatica opslaan, b.v. de driedelige Nederlandsche Spraakleer van W.G. Brill, derde druk 1860 - niet 1960! Noch Brill, noch de hedendaagse schoolgrammatica's kennen de toepassing van het kastlijntje op de wijze van het W.N.T., namelijk bij samentrekking van hele woorden of woordgroepen: *'Moed geven, - inboezemen en - insprekens, verschillen onderling niet zoo sterk'*, W.N.T. I, 249; *'Een vendel knechten, - soldaten enz.'*, W.N.T. XVIII, 1670. Ontegenzeggelijk heel praktisch, maar buiten het W.N.T. ongebruikelijk).

Onze schrijfmachinecultuur zal er wel schuld aan hebben, dat het onderscheid tussen - en - dikwijls wordt verwaarloosd, of liever: dat de gedachtestreep te weinig gebezigd wordt. Telkens kom je in machineschrift tegen: *'Zijn pleegvader-hij bedoelde zijn stiefvader-had het hem verboden'* e.d. Sommigen doen een poging in de goede richting, door althans aan de 'buitenkant' een spatie (open ruimte) te laten: *'Laat hij, -of eigenlijk zijn minister van buitenlandse zaken- zijn gang gaan.'* En van het typoscript komen die fouten in boeken en kranten. Kijkt u maar.

Ons kastlijntje, - anders dan het Engels - moet t'allen kant door spaties gescheiden worden van de voorafgaande en de volgende letters. En het moet zich door lengte onderscheiden van de divisie. Gedrukte taal is ook taal.

C.A.Z.

Angst voor komma's

Men maakt wel eens onderscheid tussen twee soorten taal: spreektaal en schrijftaal. Taalkundigen zijn daar wat huiverig voor, en vooral tegenwoordig lijkt het wel alsof je alles kunt schrijven wat je zegt. Toch is er verschil; wie dat niet geloven wil, moet maar eens proberen een op de band opgenomen doodgewoon gesprek op papier te zetten.

De voornaamwoorden (z'n, 'm, d'r, 't) zullen hem verrassen.

Aan dat tweetal talen is een paar jaar geleden een derde toegevoegd: de druktaal. Een organisatie van uitgevers stuurde aan schrijvers een stel fraaie glimmende kaarten rond. Daar stonden wenken op voor ieder die wel eens iets liet drukken. Hoe de kopij deruit moet zien, hoe je proeven moet korrigeren enz. Erg nuttig en praktisch.

Maar der stond ook iets op over leestekens, iets wat niet zozeer de zaak van de drukker of de uitgever is. Dat was dan ook niet zo best. Het bevatte een voorschrift dat je alle komma's moest weglaten die maar enigszins weggelaten konden worden. Even onzinnig, natuurlijk, als wanneer der gestaan had: zet overal een komma waar der maar enigszins een kan staan.

Het weglaten van komma's hoort dus tot de druktaal, zullen we maar zeggen. Voorbeelden?

'Peru past er echter voor op buitenlandse investeerders op grond van nationalisatiebeginselen uit te sluiten' (Leidsch Dagblad, 14 sept. 1972).

‘De catalogus werd overigens gemeten aan een zo bescheiden instantie als de Amersfoortse Culturele Raad tot een naar tekst en illustratie voortreffelijk document’ (N.R.C. Hbl, 11 aug. 1972).

Wie zo schrijft kan niet schrijven, wie zo drukt kan niet drukken.

Iets anders schrijven dan je bedoelt

Een dominee schrijft een lang artikel over de Wereldraad van Kerken. En daarin staat heus: ‘De moeilijkheid is dat vele mensen geloven in God en in Jezus Christus en in de Bijbel.’

Hoe kan dominee zoiets schrijven? Niets in de voorafgaande zinnen geeft de lezer reden om te denken dat hier b.v. een gedachte van de Antichrist wordt weergegeven. De auteur denkt zelf.

De oplossing komt pas in de volgende zin: ‘Maar tegelijkertijd leven en handelen zij alsof Jezus Christus nooit op aarde was verschenen en als hadden zij nog nooit in de Bijbel gelezen.’

Bedoeld is dus niét dat de moeilijkheid is dat er zoveel gelovige christenen zijn, maar iets heel anders, namelijk dat die gelovigen handelen in strijd met hun geloof.

Wat had er moeten staan? ‘De moeilijkheid is dat vele mensen wel geloven in God en in Jezus Christus en in de Bijbel, maar tegelijkertijd leven en handelen alsof Jezus Christus nooit op aarde was verschenen en zij nog nooit in de Bijbel gelezen hadden.’ Grammaticaal uitgedrukt: de tweede aangehaalde volzin moet worden opgenomen in het onderschikkend zinsverband van de eerste.

Maar dat levert een veel te lange zin op, zal men zeggen. Goed, het kan in korter zinnen. B.v.: ‘Vele mensen geloven in God en in Jezus Christus en in de Bijbel. Zeker. Maar de moeilijkheid is dat ze tegelijkertijd enz.’ Of: ‘Maar er is een moeilijkheid. Vele mensen geloven wel in’ enz., ‘maar tegelijkertijd handelen ze’ enz.

Wil men echter in het zinsverband laten uitkomen dat hier één gedachte wordt meegedeeld, - namelijk de inconsequentie van vele gelovigen - dan moet het allemaal in één volzin, die lange (maar die toch niet erg ingewikkeld is). De hoofdzaak is, dat men niet moet schrijven wat men niet bedoelt.

Tot en met of zonder

Een van de Nederlandse programmabladen pleegt zijn inhoud op de of het omslag aan te geven als: ‘6-13 januari’ en de volgende keer als: ‘13-20 januari’ enzovoort. Merkwaardig, dat de programs van de 13de in twee afleveringen staan, denk je. Maar dat valt tegen: die van de laatstvermelde datum komen pas in het volgende nummer.

Dit misverstand over het streepje komt gelukkig maar weinig voor, evenals dat over *tot*. Een hoogleraar in de letteren placht zijn leerlingen onopzettelijk in de war te brengen door passages uit dichtwerken aan te geven als ‘vers honderd vijf tot honderd tien’ wanneer hij bedoelde: vs. 105-109, en zo meer.

Tot betekent nu eenmaal in heel veel gevallen ‘tot en met’. Als iemand je in zijn auto meeneemt tot Den Haag, zet hij je daar niet aan de gemeentegrens uit, en als ze op kantoor influenza hebben tot de directeur toe, dan zit de arme man niet in de directiekamer te wachten op de terugkeer van de gevelde staffiers, maar ligt hij in bed en slikt het aloude wilgebastpreparaat. Als u volgens afspraak tot woensdag bij me komt logeren, moogt u woensdag gerust blijven eten.

Deel XVII van het WNT onderscheidt in kolom 1605 en 1606 van het 1ste stuk twee betekenisnuances van *Tot*: ‘Het in de bep(aling) genoemde wordt niet meegerekend’ en ‘Het in de bep. genoemde wordt meegerekend.’ Met grote knapheid deelt het ‘rees tot eene verbazende hoogte’ en ‘tot walgens toe voldaan’ bij de eerste rubriek in, en ‘tot waanzin trotsch’ bij de tweede. Gewone mensen zullen de bedoeling vatten uit een zo ruim mogelijk zinsverband. Maar is het streepje eigenlijk wel dubbelzinnig? Betekent het, tussen twee getallen, niet altijd ‘tot en met’?

Mits en tenzij

Een van de nare fouten, waar ik al menigmaal op ben gestuit, is het verwarren van ‘mits’ en ‘tenzij’, waardoor een zin een aan de bedoeling tegenstelde betekenis kan krijgen. Aanvankelijk dacht ik, dat ik hier ook met een streekmoeilijkheid te maken had, maar nu tref ik ook in het Algemeen Dagblad van j.l. maandag 17 juli deze fout aan (pagina 2: ‘Vraag aan Dr. E. Dekker van de Hartstichting: Wat kunnen we doen; als...’) waar we lezen: ‘Die ritmestoornissen hebben de plotselinge dood tot gevolg, mits er wordt ingegrepen.’ Zo als het er staat zou men bang zijn bij een hartinfarct de arts te waarschuwen en dat zal toch wel niet de bedoeling van dokter Dekker of van de schrijfster van het artikel zijn.

Misschien kunt u in uw blad ook (misschien: weer) eens aandacht aan deze merkwaardige fout schenken, die meer dan b.v. de verwarring rond blijkbaar en schijnbaar tot vreemde conclusies zou kunnen leiden.

B.P. Liese, Ten Boer (gr.)

Eieren

uit de kliene legkast moeten het afleggen tegen de ‘echte’ boereneieren, zo onder de warme kip vandaan in de hengselmand van Teun die ze op klompen naar de markt brengt. De eierenproducenten komen aan die wens tegemoet, ze smeren op de machine-eieren een klein beetje mest en plakken er een veertje bij. □ Dat is een van de talrijke verschijnselen van het heimwee naar het echte, het vroegere, de koffiemolen van grootmoeder, de ijzeren strijkbout, de zuurtjesfles. Waarom doen we dat eigenlijk ook niet met *woorden*? Goeie ouwe duidelijke onverpakte woorden uit de moerstaal in plaats van de Amerikaanse klisjees die overal ter wereld te vinden zijn? □ Bijvoorbeeld *street corner worker*, een moeilijk uitspreekbaar en makkelijk vertaalbaar woord voor een belangrijk beroep. □ In het Gelderse Putten moest de gemeenteraad

beslissen over de aanleg van een *carport*. Raadsel: wat is een carport? Een soort vliegveld, een parkeergarage? De oplossing was: ‘een open veld maar dan overdekt’.

□ Een Canadees die een Nederlander was, komt na zesentwintig jaar weer eens bij ons kijken. Hij vertelt: ‘Na twee dagen Nederland blijkt dat de moedertaal veranderd is. Subtiel misschien, maar ingrijpend, want het eigen Nederlands is er plotseling een beetje ouderwets door geworden. Het heeft iets van een geel wordende foto gekregen, heel duidelijk nog, maar onmiskenbaar een foto die al wat ouder is. En de echte Nederlanders spreken de nieuwe taal. Ze haken in en aan, ze zien het zitten, er is inspraak, inbreng, ze zetten zich af en er zijn hete hangijzers. Ook ontdekt men een hele nieuwe manier van spreken. Bij aankomst op Schiphol zei de douanier, toen hij dacht dat ik door wilde lopen: *Hé mijnheer, even koffertje open maken hè, dat doen we altijd eventjes hier!* Na een week begreep ik dat hij een grapje had gemaakt (NRC 20-1).’

Frisia non cantat, Friesland (of in ruim verband noordelijk Nederland, ja zelfs heel Nederland) zingt niet, heeft geen muzikaal gevoel. Een onware dooddoener. Waar komt deze rare spreuk eigenlijk vandaan en in welke kontekst staat hij? □ Andere vraag waarop wij het antwoord schuldig zijn. Er is een gezegde waarin (ongeveer) staat dat God de wereld schiep maar Nederland niet want dat land werd door de Nederlanders geschapen; hoe luidt dat gezegde precies, in welke taal en van wie komt het? □ *Inhuren* is ‘na afloop van de overeengekomen tijd opnieuw in huur nemen’ en niet zo maar ‘huren’ of ‘in dienst nemen’. □ De BBC heeft een brochure van elf bladzijden uitgegeven ‘Taste and Standards’ in BBC Programmes’ waarin deze enige raadgevingen verstrekt o.a. over ‘bad language’, bijvoorbeeld de woorden *bloody* en *bleeding*. In het woord vooraf staat dat voortdurende waakzaamheid nodig is nu ‘smaken en normen zoveel verschillen en betekenissen hebben voor verschillende mensen’. □ Volgens hen die het kunnen weten, is Honeywell het eerste particuliere bedrijf dat officieel juffrouw heeft afgeschafte in eigen gebruik en er *mevrouw* voor in de plaats heeft genomen. □ Vroeger ontstond er stampeij als de e in de waarnemend burgemeester wegbleef. De e-loze vorm is nu algemeen aanvaard en niet ten onrechte. Bijvoorbeeld in *behandelend beambte*. Nieuwe mogelijkheden een *chemisch-fysicus*, *toegepast-wiskundige*. we pleiten bij zulke woorden voor het streepje om aan te geven dat de verbinding tussen de twee delen anders en nauwer is dan in bijvoorbeeld *wetenschappelijk medewerker* en *maatschappelijk*

werker. □ Een advertentie van 4-2 vroeg om een *maatschappelijk werkende*. □ Tegen de *wetenschapper* hoort men steeds minder bezwaren. Een volgende stap zou nu zijn een werkwoord wetenschappen, zodat een trits als fietsen, fiets, fietser voorhanden is. Bijvoorbeeld: er wordt wat *afgewetenschap*.

In het februarigetwist over wat je nu wel en wat je niet van Van Dale mag verwachten, stond te lezen: ‘Van het woord hamschijf vraag ik me af of het iets anders zou kunnen betekenen dan een schijf ham.’ Nee, een hamschijf is geen schijf ham. Hamschijf staat in VD; hamvraag niet, hamvraag is geen vraag ham. □ *Meervoudig onverzadigde vetzuren* is als een soort proza puur; je hoort het en leest het zonder er iets bijzonders bij te denken; het kan net zo goed weg. □ Over wrijvingen tussen dialect en niet-dialect stond vorige keer iets in deze vierkantjesrubriek. Nu een commentaar uit *De Gecombineerde* van 15-2, streekblad van Leerdam, op een parodie van Farce Majeure naar aanleiding van de eerste Nederlandse gijzeling (in Deil): F.M. had de boer ‘een heel weinig flatterend brilletje opgezet, had hem een soort blauwe kiel aangetrokken - boeren hebben geen nette pakken - en liet hem ook nog eens met een z.g. agrarisch accent spreken. Met echt Gelders dialect had het taaltje van “boer Smeets” zelfs in de verste verten niets te maken, maar Farce Majeure moest hem nu eenmaal als boer typeren en boeren hebben het volgens de beeldbuisboys nu eenmaal altijd over *knien die in d'r koo'n krepeer'n*.’ □ Taal is *altijd* en *overal* moeilijk. Nederlands Tandartsenblad: ‘.. tandartsen schrijven geen nota's maar declaraties; dat doen zij niet ter meerdere glorie van zichzelf, maar om daarmee te kunnen accentueren dat zij zich bewust zijn van het verschil tussen een klant en een patiënt.’ En VN 10-3 spreekt over ‘wat in het ANP-NOS-taaltje *de arbeidsonrust in de metaalsector* heet.’ □ *Ebulliënt* gaat langzaam erin komen, vooral als het om typering van mensen gaat: *ebulliënte* persoonlijkheden. Engels, Frans, desnoods Latijns woordenboek raadplegen. De slijtage van tekenende woorden is altijd hevig; van tijd tot tijd iets nieuws houdt je wakker. □ Het Parool van 10-3 geeft ons de taalgeschiedenis van *plee*, *gemak* en *secreet*: als ‘kringloop der deftigheid’ terecht betiteld. *Plee* was deftig; petit cabinet. Dat is het lot van menig woord. D Kan ‘menig’ alléén bij een enkelvoudig woord? Vroman in zijn bekende ‘Voor wie dit leest’ negende regel: *Menige verzen heb ik geschreven*.

Over de medewerkers een stelling uit Utrecht: ‘Het is betreurenswaardig dat juist nu er een tendens bestaat om arbeiders medewerkers te noemen, er een groep wetenschappelijke medewerkers optreedt die zich arbeiders gaat noemen.’ □ Het wordt nu wel vervelend maar ter wille van de toekomstige geschiedschrijving der Ned. taal moet de woordenschat der kabinetsformatie ook in dit blad geboekstaafd worden: gedogen, witte rand, gelijkwaardigheid, inbreken, actualiseren, zakelijk beoordelen. Van het laatste woord zegt het Vad. 31-3: ‘niemand weet wat dat precies is.’ Iemand heeft ook het woord *gedoogruimte* gemaakt; verdient een ereprijs; we zouden elk jaar een soort Gouden Van Dale moeten kunnen uitreiken voor het woord-van-het-jaar. □ De Volkskrant 24-3 noemde naast de bekende formatiewoorden ook nog de *niet-bij-voorbij-niet-gedoger* de *beoogd gedoogd premier*; *verduidelijking*, *inachtneming* en dan ‘ontstaat een kabinet *sui generis*, wat eigenlijk betekent dat we nog nooit zoiets geks hebben gezien.’ □ *Neo-burgerlijk*, een woord dat alleen neo-burgerlijken kennen en gebruiken. □ Ten aanzien van de toekomst

ziet de jarige Rolschaatsbond *prestatief* grote mogelijkheden. Wat nog nergens vastgelegd is, hoeft nog niet voos te zijn. Negatie negatief, relatie relatief, generatie generatief, vegetatie vegetatief, en vergeet vooral niet communicatie communicatief.

- Opmerkelijk woord voor nieuw beroep: *pedagogisch counsellor*. Zie wat gezegd is over de e-loosheid een centimeter of 30 terug.
- Een raadslid van Amsterdam heeft aan B en W dezer stad gevraagd een wat vriendelijker brief te schrijven aan mensen die hun huis moeten ontruimen ('binnen een week na ontvangst van dit schrijven').
- Misschien herinnert u zich Eroscentrum nog (OT 1972, 36). Het Parool van 28-3 weet te melden dat een zakenman een zogeheten centrum wil bouwen in de hiervóór genoemde stad. De medewerksters in dit bedrijf zullen *erostessen* heten.

[Nummer 5]

Achttien januari

Op de vooravond van de achttiende januari van dit jaar werd in Parijs een persconferentie gehouden. De secretaris van de Académie Française zou mededelingen verstrekken over de ophanden zijnde zuivering van de Franse taal.

De journalist van Le Monde schrijft twee dagen later dat hij er uiterst skeptisch heengegaan was. ‘Alles was te vrezen. Staatsorganen, wetgeving, decreten, verordeningen om aan de Fransen te zeggen hoe ze moeten spreken en schrijven. Vooral dat er precedentes zijn. De Académie Française heeft bijvoorbeeld aan de astronauten van de Apollo verboden om te *alunir*. Zij hebben alleen maar het recht gekregen om op de maan te *atterrir*.’¹ Hij schrijft in een toon die op het randje van spottend is: ‘De plaats van de conferentie wekte evenmin op tot enig optimisme. Geen enkele fantasie, behalve dan een boeketje gedroogde bloemen op de schoorsteenmantel. Een gehoor van grijzende mannen, merendeels vijftigers, ernstig en een beetje triest. Een paar aardige jonge vrouwen, maar ze waren blijkbaar niet hoog genoeg in rang want ze bleven achter in de zaal staan. Hoffelijkheid en Franse taal...’ Maar het viel ten slotte toch mee en hij eindigt: ‘De onderneming die, naar men kon vrezen, stoffig en reactionair had kunnen zijn, bleek toch levend en modern. Een gunstige houding kon overigens door de literaire kwaliteit van de presentatie alleen maar worden aangemoedigd. De eenvoudige en duidelijke woorden alsmede de volmaakte voordracht van de secretaris van de Académie Française, Maurice Genevoix, had welke hervorming dan ook doen aanvaarden. Des te meer kan men betreuren dat hij niet de gelegenheid heeft gehad om in zijn rede enige termen in te voegen die de wet zo juist als Frans heeft erkend.’

Verbanning

De volgende dag verscheen in de Franse staatscourant het decreet waarbij een aantal woorden van Engels-Amerikaanse herkomst werd verbannen uit de Franse taal. Nauwkeuriger gezegd, de staatscourant drukte, uit enige voornamelijk technische vakgebieden, telkens twee lijsten af: de ene lijst bevat een aantal Franse woorden die de ambtenaren bij de uitoefening van hun functie verplicht zijn te gebruiken en die bij het onderwijs voorgeschreven zijn; de tweede lijst geeft woorden die de voorkeur verdienen maar waarvan het gebruik niet wordt voorgeschreven. De woorden uit beide lijsten zijn Franse vertalingen van Engels-Amerikaanse woorden die vooral in de techniek ingang gevonden hebben in Frankrijk. De tweede lijst telt bij de onderscheiden vakgebieden meer woorden dan de eerste.

Voorbeelden van verplichte woorden:

industrie du spectacle	- show business
palmarès	- hit parade
salle de séjour	- living-room
bouclier thermique	- thermal shield
pétrolier	- tanker
affichage	- posting
tombereau	- dumper
aéroglysseur	- hovercraft
passerelle	-jetway
savoir faire	- know how

Voorbeelden van aanbevolen woorden:

groupe	-pool
préenquête	- pretesting
postsonorisation	- play-back
buteur	- bulldozer

boutique franche	- tax free shop
terminal	- city terminal
vraquier	- bulk carrier
message	-spot
texte	-script
recepteur de poche	- pocket radio

Gemeenschappelijke voorvaderen

Woorden als software, hardware, marketing zijn gebleven. Pipeline is officieel Frans geworden (uitspr. pieplien). De jerrican is door een eenvoudige ingreep (jerricane) verfranst. De container kon zonder moeite conteneur worden: to contain komt after all van de Franse taalvoorvaderen.

Het Engels heeft na 1066 veel woorden van Latijnse oorsprong in zich opgenomen; de merendeels abstracte begrippenwereld van de wetenschap heeft sedert de zestiende, zeventiende eeuw gebruik gemaakt van Grieks-Latijnse woordstammen. Een vertaling van Engels naar Frans is, als het deze woorden betreft, ook niet altijd zo moeilijk. Soms is er gelijkheid (terminal-terminal) of is niet meer dan een spellingsverandering nodig (palettisable-palletisable). Voor een buitenstaander - die overigens nooit precies kan aanvoelen welk autochtoon lijkend woord ook voor de autochtone spreker 'vreemd' klinkt - ziet de overschakeling van bijvoorbeeld de volgende Engelse woorden op Franse woorden er niet als een vertaling uit:

hydrocraquer	- hydrocracker
reformeur	- reformer
zonage	-zoning
finisseur	- finisher
accrétion	- accretion
athermane	- athermanous

In het Nederlands bestaat dit gelijkheidsverschijnsel natuurlijk ook, zij het in mindere mate. Wij maken bijvoorbeeld van de ion-uitgang een -ie en hebben het woord daarmee vernederlandst. Dit geldt zowel voor woorden die sinds lang gemeengoed zijn geworden en geen vertaling nodig hebben, bijvoorbeeld op -tie:

reparatie
installatie
justitie
produktie

kwitantie

(er zijn er honderden van deze soort), als voorwoorden uit de geleerde wereld die..... evenmin vertaald behoeven te worden, bijvoorbeeld op -tie:

oscillatie
enzoötie
cavitatie
dermatofytie
hypodontie.

Gelijksoortige voorbeelden zijn zonder moeite te geven met werkwoorden op -eren, -iseren, -ficeren, -iëren, met zelfstandige naamwoorden op -isme, -logie, -sofie, bijvoeglijke naamwoorden op -isch, -iek, -ieel, -aal, -iënt, -abel.²

De gewone dag

Maar nu de gewone dag, de praktijk in de werkplaats, de tekenzaal, het laboratorium, de conferentiekamer, de congresgangen. Een literair verzorgde redevoering is snel vergeten. Mooie woorden óver nieuwe woorden helpen niet als de verboden woorden toch daar blijven leven waar de makers van de nieuwe ze hadden willen uitbannen. Taalreglementering is - ook in Frankrijk! - een netelige zaak. Het is daarom geen wonder dat het decreet een aantal vakgebieden betreft die van staatswege gemakkelijk in de woordenschat beïnvloedbaar en beheersbaar zijn, als ruimtevaart, kernenergie, het transport, publieke werken, olie-industrie, radio en televisie.

Een uitvoerige bespreking van de voorgeschreven en aanbevolen Franse woorden is in O.T. niet op haar plaats. Trouwens, dat zou toch door een franstalige moeten geschieden. Een vergelijking met Nederlandse taaltoestanden ligt voor de hand. Is zo'n regeling nodig? Hoe staat het met de kansen van een dergelijke 'taalzuivering' in ons land? Is er een Nederlandse autoriteit die een bepaald technisch taalgebruik kan voorschrijven? Wil men de 'interne' Nederlandse taalpolitiek vergelijken met de jongste Franse taalmaatregelen, dan dient men toch op zijn minst aan de volgende zaken te denken.

1. Ons taalgebied kent geen organisatie die overeenkomt met de Académie Française, de 'behoedster van de zuiverheid der Franse taal'. Overigens, de wérkelijke invloed van dit lichaam op de veranderingen in het Franse taalgebruik schatte men niet al te hoog. In het buitenland, met name in academieloze landen, bestaan op dit punt allerlei schromelijk overdreven voorstellingen.³ Taalkundige macht heeft wèl de staat die bepaalde woorden in officieel gebruik (ook in schoolboeken!) kan verbieden.

2. De Franse taalzuivering moet ook beschouwd worden tegen de achtergrond van de nu eenmaal minder wordende belangrijkheid van het Frans op internationaal niveau. De Fransen moeten tonen dat ook in hun taal woorden zijn voor nieuwe ontdekkingen, processen, voorwerpen uit de technische wetenschap.⁴ Het reeds genoemde blad Le Monde, noemt in een artikel over de taalzuivering de noodzaak om te tonen 'dat onze taal in staat is te voldoen aan de verwachtingen van de

franstaligen; vooral de Canadezen, ondergedompeld in anglicismen - die van de Franse taal verwachten dat zij de nieuwe woorden smeedt die ze nodig hebben'. Het moment dat de Franse lijst verscheen, zal ook wel geen toeval geweest zijn: de maand waarin de Engelsen lid werden van de EEG.....⁵

3. De lijst van 18 januari 1973 telt een vijfhonderd Franse woorden. Daarvan is *bijna de helft*, nl. 220, ge-

wijd wijd aan de *ruimtevaart*. De *kernenergie* krijgt een 60-tal woorden. De termen uit deze twee wetenschappen hebben een sterk specialistisch karakter, het zijn voornamelijk woorden uit het wetenschappelijk verkeer. Daardoor heeft de lijst *niet* het karakter van een gestreng taalzuivering maar eerder van een norm die zich met technische nomenclatuur bezig houdt. Een naar Nederlandse begrippen min of meer gewone benamingslijst, die in ons land zonder enige vorm van publiciteit zou verschenen zijn als hij op Nederlandse taaltoestanden betrekking zou hebben. De Nederlandse ruimtevaartlijst is in 1967 verschenen.

4. Het is waarschijnlijk dat een gedeelte van de voorgeschreven woorden louter een ‘papieren’ bestaan tegemoet gaat. Zeker als het de vervangers betreft van woorden die in het wetenschappelijk verkeer volkomen ingeburgerd zijn. Bij een onderzoek naar de woordenschat van de informatica in Frankrijk (deze tak is *niet* vertegenwoordigd in de lijst van 18 januari) is duidelijk gebleken dat het Engels zeker in het mondelinge taalgebruik onmisbaar is: de franstalige programmeurs van Amerikaanse en van Franse rekenmachines gebruiken dezelfde wereldbekende termen: bit, hardware, start, package, output. Soms verfranst als in canceler, debugger, tester (bij ons vernederlandst als cancellen, debuggen, testen). De franstalige informatie-technici vinden het Frans maar weinig geschikt als technische taal, getuige een uitspraak van een Franse ingenieur: ‘We moeten erkennen dat het Engels ons het leven toch geweldig vereenvoudigt. Op technisch gebied heeft het Engels een voordeel: met hun principe van woorden aan elkaar te voegen kun je een samenstel van woorden maken: ze zijn heel makkelijk te begrijpen. Maar in het Frans is dat heel, heel moeilijk. Die taal is niet zo gemakkelijk hanteerbaar’.⁶

Eigen lijsten

De Nederlandse kranten hebben aandacht geschonken aan de Franse taaloperatie en daarover goede voorlichting gegeven. Sommige leden van ons genootschap, geestdriftig geworden door de Franse taalzuivering, hebben erover geklaagd dat wij in ons land niet een instituut als het Franse kennen, zodat - gelijk een briefschrijver het uitte - de vloedgolf van vreemde woorden in de techniek vrij spel heeft. Zij die deze mening zijn toegedaan, kennen echter de feiten niet. Lijsten als die van achttien januari bestaan, zoals eerder gezegd, in ons land al vele jaren. Ze zijn uitgegeven door het Nederlands Normalisatie-Instituut. Van de ongeveer achthonderd technische normcommissies houden zich een veertig exclusief met naamgeving bezig. Er zijn lijsten voor transport, verlichting, arbeidsstudie, verkeer, metaalkunde, gieterij. Voorbeelden uit de lijst kernenergie van 1967:

photomultiplier counter	scintillatieteller
photon	foton
photoneutron	fotoneutron
photonuclear reaction	fotokernreactie

photoproton	fotoproton
pickle	beitsen
pick-up	schaking
pick-up reaction	schakingsreactie
pile	kernreactor
pile oscillator	reactoroscillator
pilot plant	proeffabriek
pinch effect	insnoeringseffect
pion	pion
pipe	slinkholte
pitchblende	pekblende
plait point	vouwpunt

Voorbeelden uit de lijst luchtvaart van 1964:

jet deflector	straalafbuiger
jet engine	straalmotor
jet fighter	straaljager
jet flap	straalklep
jet lift	straaldraagkracht
jet nozzle	straalpijp, straaltuit
jet orifice	straalpijpmond
jet pipe	straalbuis, straalpijp
jet plane	straalvliegtuig
jet propulsion	straalvoortstuwning
jet stream	1) straalwind 2) uitlaatstroom
jet unit	straalaggregaat
jet wash	straalstroom
joggle, to	joggelen, doorzetten
(joy)stick, levier	(stuur)knuppel, stuurstok, stuurkolom, stuurhefboom
jidder, to	jutteren, schokken
jump take-off	springstart

Aanvaardbare afspraak

Heeft zuivering eigenlijk wel nut? Is het niet eerder een schrede terug? Het antwoord is niet moeilijk. Dat taalzuivering zoals onze zestiende- en zeventiende-eeuwse taalbouwers die bedreven, in onze tijd ongewenst en onmogelijk is, heeft geen enkel betoog meer. Taalzuivering in de techniek heeft slechts betrekking op een bepaald type van vakwoorden; zij maakt deel uit van een veel verder gaande taalordening. Het systeem van begrippen dient helder te zijn; het is het uitgangspunt van elke beschouwing over de terminologie. De samenhang van de begrippen behoort - indien mogelijk - te zien te zijn in de vorm van de woorden die deze begrippen aanduiden. Woorden die uit een oogpunt van vorming verkeerd zijn of die een onjuiste betekenis suggereren, moeten worden vervangen; hetzelfde geldt voor woorden die voor verdere afleiding en samenstelling moeten worden gebruikt, maar daartoe ongeschikt zijn; vreemde woorden moeten als daartoe redenen aanwezig zijn - een goede Neder-

landse vertaling naast zich hebben; er moet een keuze worden gedaan uit verschillende woorden met dezelfde betekenis. Iedere vorm van op-de-spits-drijven echter moet bij de ordening worden vermeden; waar geen gevaar voor verwarring is of waar noch het vak, noch het algemene publiek een dienst bewezen wordt, behoeft men niet naar een nieuw woord te zoeken. Het probleem van de autoriteit met haar sanctie doet zich in dit verband eigenlijk niet voor. Wie een benamingsvoorschrift van een nomenclatuurcommissie bewust overtreedt, doet onverstandig: hij houdt zich niet aan de afspraak.

De afspraak is aanvaardbaar omdat hij na uitgebreid overleg met de betrokkenen is gemaakt en omdat hij altijd herzien kan worden. Een bekende herziening is bijvoorbeeld die van *leger* dat *lager* moest vervangen: *lager* bleek op den duur toch onmisbaar. Een andere is de gewijzigde houding tegenover woorden als *lichtgevoelig*, *temperatuurafhankelijk*; dit type woorden is nu eenmaal gemakkelijker te hanteren dan een omschrijving. De technicus vraagt zich af of dergelijke samenstellingen in alle gevallen werkelijk zó afkeuringswaardig zijn.

De Centrale Taalcommissie voor de Techniek heeft in de periode 1940-1955 vruchtbaar werk verricht; het is gebundeld in het technische woordenboek van 1958. Haar lijsten hebben grote invloed gehad op de Nederlandse technische terminologie. Natuurlijk, sommige woorden hebben het nooit ‘gehaald’, de taalzuiverende drang (1940!) is een stuk minder geworden, maar het algemene principe van taalverzorging, taalordening is gebleven en is zelfs meer verbreid en aanvaard. Na 1945 zijn verschillende particuliere bedrijven tot ordening van hun nomenclatuur overgegaan, meestal op basis van door de CTT verstrekte richtlijnen. Maar in de afgelopen jaren zijn reeds enkele van deze CTT-lijsten vervangen door moderne normen van benamingen. Verschillende woorden in de oude lijsten zijn volkomen in onbruik geraakt: de techniek is in de nu ruim dertig jaar na de eerste bijeenkomst van de commissie onvoorstelbaar vooruitgegaan, allerlei nieuwe vakgebieden zijn ontstaan. Het is daarom begrijpelijk dat het Nederlands Normalisatie-Instituut de CTT-woordenlijsten in het begin van dit jaar heeft ingetrokken. Ze zijn niet langer meer doorslaggevend: hun inhoud is opgegaan in die van nieuwe commissies. De officiële intrekking van de CTT-normen mag niet als een onrechtvaardige, domme daad beschouwd worden. Zij was te verwachten, zij is een consequentie van een nieuw nomenclatuurbedleid, zij heeft aan de principes niet getornd.

Nieuwe voorstellen

In Onze Taal januari 1972 staat een beschouwing over de mythe van het verregaande taalbederf in Nederland. Op het einde daarvan is de mogelijkheid genoemd van een centrale technische-taalraadgeving die zich moet beperken tot het werkelijk beslisbare, het maatschappelijk noodzakelijke, het praktisch ‘haalbare’. ‘Technische taal’ is een soort verzamelbegrip: daartoe behoort zowel de woordenschat van het uiterst verfijnde toegepast-natuurwetenschappelijke onderzoek als de taal van de werkplaats. Maar exclusief mandarijntaal is de technische taal niet: haar sociale aspect valt in vergelijking met andere vaktalen op. De moderne samenleving is afhankelijk van

technische prestaties; de industrie is in de laatste halve eeuw een uiterst belangrijk middel van bestaan geworden; met talloze industriële produkten is ook het grote publiek vertrouwd geraakt. Dit alles brengt met zich mee dat woorden uit de technische vaktaal in het algemeen bij leken eerder bekend zijn dan woorden uit een andere vaktaal. Wat de spreiding van de technische vaktaal betreft, denke men niet alleen aan het feit dat men de techniek - in de eenvoudigste vorm - als 'hobby' kan beoefenen (wat bijvoorbeeld bij de medische wetenschap moeilijk denkbaar is), maar ook aan het bestaan van de lagere technische scholen, de uitgebreid technische scholen, de hogere technische scholen: vormen van niet-academisch onderwijs met duizenden leerlingen.

Een kern die zich zou kunnen (eigenlijk zou moeten) ontwikkelen tot een instituut dat zich gaat bezighouden met onze technische en industriële terminologie, is de commissie van het NNI voor de bedrijfstermen. Zij telt onder haar leden technici, vertegenwoordigers van bedrijven, vertegenwoordigers van industriële taalcommissies en technische hogescholen.⁷ Uit haar werk, dat nog in het stadium van kritiek is en waarschijnlijk niet vóór volgend jaar gepubliceerd kan worden, doen wij hier een keuze. Het betreft een aantal Engelse woorden uit de eerste drie letters van ons alfabet (de keuze is vrij willekeurig, de toelichting is weggelaten).

aces	ingang, toegang
accident proneness	onveiligheidsgraad
accountability	verantwoordelijkheid
adhesives	kleefstoffen
advertising	reclame
agency	afdeling, agentschap, reclamebureau
airconditioning	klimaatregeling, luchtbehandeling
animal feeds	veevoeder
approach	benadering, benaderingswijze, aanpak
art director	hoofd vormgeving
artwork	artistieke vormgeving
audit department	afdeling accountantscontrole
automation	automatisering
banded pack	combinatiepak
barrel	vat
body copy	tekstblok
bottle-neck	knelpunt, flessehals
brand image	merkbeeld
breakdown	specificatie, storing, defect
break-even-point	evenwichtspunt, overgangspunt

briefing

instructie(s) documenteren, inlichten,
instrueren, voorlichten, voorlichting

(in)bulk	los gestort, massa(al), onverpakt
buying department	afdeling inkoop
canned	in blik
career planning	loopbaanplanning, carrièreplanning
case study	behandeling (van een praktijkgeval), beschrijving (van een praktijkgeval)
cash and carry	halen en betalen
cash expenditure	betalingen in contanten
checklist	controlelijst
claimen	eisen, reserveren, (op) vorderen
cleanen	zuiveren, schoonmaken
coaten	(met een laagje) bedekken, van een laagje voorzien, ontspiegelen
commercial	(televisie)reclamefilm, (radio)reclameboodschap
committee management	groepsleiding
consumer research	consumentenonderzoek
consumer study	consumentenonderzoek
contract buying	onder contract kopen
conveyer	transportband, transporteur, vrachtschip
cordless set	snoerloos apparaat
cover	omslag
coveren	bestrijken, verzolen, bedekken
cycle-billing	periodieke facturering

Op de eerste rij

Wie kritiek op de voorstellen heeft, late het horen; wie woorden ter beoordeling aan deze commissie wil voorleggen, sture ze O.T.; wij geven ze door.

Voor een werk als dit zouden vroeger een soort 'nationale trots', 'roepingsgevoel' of zelfs 'idealisme' en 'onbaatzuchtigheid' vereist zijn. Tegenwoordig is kennis van zaken, doelmatigheid, nuchterheid belangrijker in dezen. Misschien is financiële subsidie nog het belangrijkste want met amateurisme en met vrijetijdsbesteding komt men niet zo heel ver meer.

Moge de publiciteit rondom de Franse lijsten ten minste het gevolg hebben dat de overheid niet te lang wacht met het reiken der helpende hand. Wanneer het eenmaal zover is als het op achttien januari in Parijs was, zullen we ervoor zorgen dat er verse bloemen op de schoorsteenmantel staan en dat de aardige jonge vrouwen op de eerste rij zitten.

J. Veering

Eindnoten:

1. maan - manen, land - landen.
2. Conteneur levert op conteneurisable, conteneurisation, conteneuriser. De Nederlandse vertaling van container is *laadkist*; zij zal o.a. daarom geen succes hebben daar met laadkist moeilijk een werkwoord en een bijvoeglijk naamwoord te maken is; containeriseren, containerisatie, containerisabel zijn in ons land gebruikelijk geworden.
Over -isch en -iek (zie O.T. januari 1973, blz. 5) is in het Luikse Tijdschrift voor Levende Talen (1972, blz. 5-53) een belangrijke studie verschenen van S. Theissen; we hopen binnenkort op de kwestie terug te komen.
3. Wie met deskundige kritiek op de Académie Française wil kennis maken, leze het boek van Sauvageot: Français écrit, français parlé. Parijs 1962. In dit verband nog een opmerking in het tijdschrift Langue Française, december 1972, blz. 72: 'L'Académie n'est plus guère écoutée, l'enseignement ne bénéficie plus du prestige qu'il avait autrefois en matière de langue.'
4. Over de 'strijd' tussen Engels en Frans als technische taal is al veel geschreven. Een keuze uit Vie et Langage: J. Girand, Réflexions sur les anglicismes techniques; M. Doucet, Sommes-nous menacés d'un monopole linguistique?; J. Langevin, Le langage de la science, respectievelijk in april 1969, augustus 1970 en november 1970.
5. Enig leedvermaak van de Engelsen is begrijpelijk. De dichter Alasdair Maclean in The Listener van 8 februari 1973: 'Down with academies, then. I am always pleased to read of President Pompidou's efforts to enshrine the purity of his language. So much the sooner will English overtake it in the corridors of Europe now that we, too, are members of the Come On Market, and I would reckon that a sweet and subtle revenge for all those hoops the French have made us jump through to get there. Unfortunately M. Pompidou's attempts will fail because the counter-pressures are overwhelming, and they are likely to fail the more dramatically the more intensely he pursues them. His language will be the better for that failure, though I think that it will still not succeed in holding off the challenge of English.'
6. Christiane Marcellesi, Le langage des techniciens de l'informatique. Langue Française, februari 1973, blz. 59-71. Voor het Nederlands geldt het genoemde voordeel van het Engels in veel mindere mate; het Nederlands heeft als grondslag voor de woordvorming het samenstellingsprincipe. Overigens kampt de Nederlandse informatica-taal met dezelfde moeilijkheden als elke andere niet-engelstalige; de codering is internationaal Engels en werkt op grote schaal met op Engels gebaseerde afkortingen. Wie dat zou 'verbieden', zou noch de wetenschap noch de economie van zijn land een dienst bewijzen.
7. Over de noodzaak dat in het nederlandstalige gebied gestreefd wordt naar 'een moderne, slagvaardige en efficiënte dienstverlening' gaat het artikel van prof. G. Geerts in Levende Talen maart 1973, blz. 127-131: Wat doen we voor Peter Verstegen? Geerts pleit voor het maken van handboeken voor het praktisch gebruik van het Nederlands. Hij zegt: 'Goede woordenboeken zijn dagwerk voor vele mensen; als grote landen daar niet economisch over denken, moeten kleine taalgemeenschappen - als ze hun eigen taal ten minste wat waard achten - dat zeker niet blijven doen. Ze moeten de bestaande behoeften op hun reële betekenis taxeren en de te bezorgen oplossingen in hun algemeen cultuurbeleid integreren. Ze moeten zich realiseren dat een dergelijke aanpak als onderdeel van een dringend op te zetten taalplanning niet alleen zinvol is voor jonge staten in de derde wereld, maar evenzeer voor een taalgemeenschap als de onze, die binnen de steeds krachtiger wordende invloedssfeer van grote burens als Frankrijk en Engeland

in de toekomst systematisch, weloverwogen en goed geoutilleerd voor haar leven zal moeten vechten.’

Belgen en generale bank

In het stukje *Metallisch en Metalliek* (O.T. jan./febr. blz. 5) lees ik dat de Belgen spreken van ‘generale bank’ i.p.v. algemene bank. In de eerste plaats wens ik erop te wijzen dat de benaming Belgen zonder meer, als het over taalkwesties gaat, niet erg adequaat is. De lezers van O.T. zullen toch wel weten dat de meerderheid van de Belgen (circa 60%) behoort tot wat de Nederlandse historicus prof. dr. P. Geyl de ‘Nederlandse stam’ noemde, d.w.z. ‘alle volken en volkgroepen voor wie het Nederlands de moedertaal is’ (Inleiding, Geschiedenis van de Nederlandse Stam).

In België bestaan sedert vorig jaar drie Cultuurraden, een voor wat officieel ‘de Nederlandstalige gemeenschap’ wordt genoemd, een voor de Franstalige gemeenschap en zelfs een voor de Duitstalige gemeenschap, die natuurlijk veneweg de kleinste is. Het zijn in feite gewestelijke parlementen, waarvan de bevoegdheid beperkt is tot culturele aangelegenheden. Daarnaast hebben wij ook een Vlaamse en een Waalse economische raad.

Als ik nu lees dat ‘de Belgen spreken van generale bank’, bedoelt de schrijver waarschijnlijk de Nederlandstalige Belgen. Dat is echter niet juist. Ik vermoed dat de heer Van der Weijden in België het opschrift ‘Generale Bankmaatschappij’ heeft gezien. Dit kan evenwel niet worden beschouwd als kenmerkend voor de Nederlandstalige Belgen, want de leiding van die bank is altijd overwegend Franstalig geweest; nog niet zo heel lang geleden heette ze zelfs Bank van de Société Générale de Belgique. Daarbij komt nog dat als afkorting *G* wordt gebruikt, zodat ‘generale’ met opzet in de ‘Nederlandse’ benaming werd behouden. U merkt dat bij het gebruik van ‘generale bank’ niet een zuivere taal maar zuiver commerciële beweegredenen de doorslag hebben gegeven.

Ik kan de heer Van der Weijden de verzekering geven dat ‘generale bank’ door de Nederlandstalige Belgen helemaal niet wordt gebezigd. Vóór de oorlog heette de grootste Vlaamse bank ‘Algemene Bankvereniging’, nu heet ze Kredietbank.

Daarmee is de kous echter niet af. Als ik in het genoemde artikel lees dat inzake het streven naar meer zuiverheid in het woordgebruik en het kiezen tussen een absoluut purisme en een min of meer ingeburgerd barbarisme, een duidelijk verschil van inzicht blijkt te bestaan tussen Nederlanders en Belgen, die sommige Franse en Engelse woorden willen vervangen door zuiver Nederlandse en daarentegen wel spreken van ‘generale bank’, wat, zoals hierboven aangetoond, niet strookt met de werkelijkheid, moet ik logischerwijze uit die redenering afleiden dat het barbarisme ‘generale’ in Nederland helemaal niet ingeburgerd is. Welnu, ook dat strookt niet met de werkelijkheid, want in de telefoongidsen van 's-Gravenhage en Amsterdam vind ik de volgende firmanamen: Generale Producenten Compagnie, Generale Tabakshandel, Generale Trust Compagnie, Generale Verzekering-Mij.

J. Verhasselt (Brussel)

De dikke L

Er zal weinig verschil van mening bestaan over het feit dat de manier waarop de Nederlandse taal gehanteerd wordt met grote regelmaat afzakt. De wijze van formuleren is tegenwoordig derde-rangs, de wijze van schrijven evenzeer en de wijze van spreken laat zo mogelijk nog meer te wensen.

Terwijl in vroeger jaren het spreken van beschaafd Nederlands positief werd gewaardeerd is thans veelal het omgekeerde het geval. Men stelt kennelijk beschaafd Nederlands op één lijn met geaffecteerd Nederlands. Dit laatste is dan ondemocratisch.

Ik geef toe dat het voor velen bijzonder moeilijk is en met name voor degenen, die min of meer geregeld aandacht schenken aan radio- en televisieuitzendingen (inclusief de reclame) zich nog te realiseren wat het spreken van behoorlijk Nederlands inhoudt. Onder de nieuwslezers zijn er nog die hiertoe in staat zijn, maar ook bij dezen frappeert mij datgene waarop ik de aandacht zou willen vestigen en wat symptomatisch is voor het afzakken van onze spreektaal, nl. de dikke angelsaksische L inplaats van onze normale L. Let U maar eens op hoe nagenoeg iedereen - bijvoorbeeld ook deze overigens behoorlijk Nederlands sprekende nieuwslezers - het heeft over het milieu.

Ik constateer dat de beschaafde L over de gehele linie - dus ook daar waar men het niet zou verwachten - verdrongen dreigt te worden door de 'progressieve' L.

Mr. W.E.A. De Graaff, Borkel en Schaft

U en jij

Natuurlijk zou onze taal verarmen als we algemeen op jij en jou zouden overgaan in plaats van afwisselend U en jij/jou.

Maar de tussenmenselijke communicatie zal er naar mijn overtuiging mee gediend zijn; en de verschuiving van elitair naar egalitair is gaande.

We doen ook nogal dubbelzinnig met het onderscheid tussen jij en U.

We hanteren het zowel om de graag van vertrouwelijkheid aan te geven alsook niveau, status, positie, macht, overwicht. En bij dat laatste gebruik wordt er heftig gediscrimineerd, zo zijn we wel, dat is onontkoombaar. Wie even eerlijk nadenkt moet het een onmogelijke pre-

tentie achten alle mensen te kunnen indelen in tweeën: zij die met jij en zij die met U worden aangesproken. Moeten er zo geen onbillijkheden ontstaan op de grens? Natuurlijk helpt wederkerigheid een heel stuk.

Maar waar bestaat consequente wederkerigheid? En dan nog: wie voorkomt de frustraties en de discriminaties bij het grensverkeer tussen de kringetjes waarbinnen en van waaruit al of niet getutoyeerd wordt?

Natuurlijk verliezen we een nuance bij het veldwinnende gejjij en gejjou.

Dat verliezen we ook als adellijke titels en klassebevoorrechtiging verdwijnen. Er zal ook het nodige verzet zijn zoals tegen alle emancipatie en egaliteitsstreven. Maar, of we willen of niet, of we wat aan privacy en aan distinctiemogelijkheid verliezen of niet: U is aan de verliezende hand, jij wint terrein.

Dies Heitmeijer, Baarn

Triaal?

In het bedrijfsleven bestaat er om administratieve redenen behoefte aan een term voor een periode van vier maanden.

Een periode van drie maanden is een kwartaal of trimester. Trimester komt uit het Latijn.

Voor de betekenis van kwartaal vinden we in Van Dale ‘vierendeel jaars.’ Van het achtervoegsel -aal kunnen we alleen zeggen dat het gevormd is in navolging van destijds overgenomen woorden die op -aal uitgaan.

Toen men een term zocht voor de periode van vier maanden, is onder invloed van de reeds bestaande termen trimester (periode van drie maanden) en kwartaal (vierde deel van een jaar) de contaminatie ‘triaal’ ontstaan, die helaas hier en daar reeds vaste voet heeft gekregen. Sommige buitenlandse vertalers hebben dit onjuist gevormd woord dan ook wel eens verkeerd geïnterpreteerd, als zijnde een periode van drie jaar.

Als enige juiste term voor een periode die zich over een *derde* deel van een jaar uitstrekt, komt in aanmerking ‘tertiaal’, of (voor een periode van vier maanden) ‘quadrimester’.

Uit het bovenstaande blijkt dat men voor het zelf maken van nieuwe woorden er goed aan doet op zijn minst een taalkundige, bij voorkeur een neerlandicus, te raadplegen.

Dit wil niet zeggen dat alleen neerlandici in staat zijn nieuwe woorden te vormen. Integendeel, maar al te veel nieuwe termen zijn spontaan en met succes gevormd door ‘de man in de straat’, of zoals men wel eens zegt door de ‘spraakmakende gemeente’. Doch zodra men dit enigszins wetenschappelijk wil gaan doen, kan men, zonder deskundig advies, vaak de plank totaal misslaan.

C.J.M. van der Weijden

Schrijfwijze en taalzuivering

Er zijn veel argumenten gebruikt voor het handhaven van de oorspronkelijke spelling in vreemde woorden. Een daarvan is bepaald onaanvaardbaar: het zou het gebruiken van die woorden bemoeilijken en daardoor de inheemse ekwivalenten steunen in de strijd om het bestaan.

Bewijzen zijn nooit aangevoerd en het tegendeel is waarschijnlijker. De exotische schrijfwijzen van *jus*, *freewheel*, *cadeau*, *douche* hebben de overwinning niet kunnen bezorgen aan *vleesnat*, *vrijloop*, *geschenk* of *stortbad*. *Kiektoestel* is vergeten voor het Latijnse *camera*. Zou *boeken* inplaats van *bespreken* géén ingang hebben gevonden als men *booken* had gespeld? Spellingen als *fotui*, *portefuie*, *trem*, *tenk*, *oto* waren niet nodig om de aldus uitgesproken woorden ingang te doen vinden - men kan zelfs verzuchten: waren die woorden maar van meet af aan op z'n Nederlands geschreven, dan hadden we nu niet gezeten met twee soorten uitspraak en de 'diskriminerende' gevolgen daarvan!

(Afgezien van de spelling, ook de moeilijke uitspraak van vreemde woorden helpt de Nederlandse niet. *Drogen* wordt versmaad voor *drugs*, *krijgsman* voor *militair*, *kassierster* voor *caissière*.)

Pourtraict en niet *portret* te schrijven, zou *beeltenis* tot een alledaags woord hebben gemaakt? Wie die het gelooft! Vraag in Den Haag naar de Strandweg: pas met behulp van stratenlijst en plattegrond zal men erachter komen dat u de *boulevard* bedoelt.

Konkluzie: het niet vernederlandsen van de schrijfwijze van vreemde woorden weert ze niet aan de taalgrens.

C.A.Z.

Schroot-schrot

In de *Van Dale* (1971)⁸ leest men bij *schrot*: '1. uitschot van appels en peren, inz. die niet volgroeid zijn, kriel; -2. basaltsteenslag; -3. *schroot* (I).'

Schrot in de betekenis van *schroot* = afval van metaal; inz. staal- of ijzerafval komt nog niet in de voorafgaande drukken van dit woordenboek voor.

In het *Woordenboek der Ned. Taal XIV* (1936) zoekt men tevergeefs naar voorbeelden van *schrot*= *schroot*. Men zou hieruit wellicht concluderen dat deze betekenis-ontwikkeling van *schrot* - onder invloed van het Duitse *Schrott* = *afval van metaal* - de laatste decennia heeft plaatsgevonden.

Gegevens uit het archief van Hoogovens maken ons duidelijk dat *schrot* = *schroot* al lang vóór 1936 - wij vonden al een voorbeeld uit 1913 - druk in gebruik was.

Op 2 januari 1918 schrijft H.J.E. Wenckebach, oprichter en eerste directeur van Hoogovens, in een brief:

'Uit het schrijven van den Heer Anderson Rodger blijkt wel dat er op het oogenblik niet de minste kans bestaat *schrot* in Engeland te koop....' En in dezelfde brief:

‘De inlichtingen van Zweedsche zijde zijn ten opzichte van *schrota* aankoop evenmin bemoedigend...’

Naast dit *schrot* troffen wij in brieven van deze jaren een enkele maal ijzerafval aan en in één Nederlandse brief het Engelse *scrap*.

In de bezettingstijd dringt *schrot* door tot de staatscourant, gesignaleerd door *Onze Taal* 10,63 (1941). In de staatscourant no. 102 worden bij de ijzer- en staalbeschikking no. 5 ‘maximumprijzen vastgesteld voor kokillenschrot, gegoten ijzerschrot eerste soort, gegoten ijzerschrot tweede soort, potterie en hard gegoten ijzer *schrot* (hartguss).’

Ook na de oorlog blijft *schrot* bij de staalverwerkende industrie het meest in gebruik, wat men duidelijk weerspiegelt ziet bij C.F. van Dam, *IJzer en Staal*, Hoorn (1963)⁴; in de index uitsluitend *schrot* en men leest op blz. 130 van dit boek:

‘Bij de verwerking van staal en ijzer is er altijd een groot gehalte afval, dat *schrot* of *schroot* genoemd wordt. Ten onrechte is in de volksmond aan het woord “*schrot*” het begrip verbonden van ijzerafval, dat uitsluitend wordt gebruikt in de wapenindustrie. De taalkundigen hebben nu vastgesteld dat “*schroot*” moet worden gebruikt voor artikelen, die de laatstgenoemde industrie tot verwerker hebben. “*Schrot*” wordt dus in de staalindustrie benut. Spreek dus, als ijzerafvalproducten voor de staalindustrie bedoeld worden, uitsluitend van “*schrot*”.’

In het gedenkboek *Hoogovens IJmuiden 1918-1968* van Prof. dr. Joh. de Vries, Wormerveer (1968) treft men ook in de index uitsluitend *schrot* en *schrothandelaren* aan. Dat het Duitse *Schrott* zo gemakkelijk juist bij deze industrie kon penetreren, blijkt uit het feit dat al bij de bouw van Hoogovens veel Duits gesproken werd. Op blz. 281 van dit gedenkboek lezen wij:

‘Daar zijn de arbeiders van verschillende werkgevers en nu ook van verschillende nationaliteiten, Duitsers, Fransen, Engelsen, Belgen en Nederlanders. Ten opzichte van de grootste groep, de bevoorrecht geachte, beter verdienende Duitsers, komen opnieuw zekere spanningen tot uiting. De verstandige elementen houden hun medearbeiders weliswaar voor: “Het zijn jullie leermeesters. Waar zij nu staan, komen jullie straks”, maar het is natuurlijk niet zonder reden dat er zo vaak “Brüderschaft getrunken” moet worden.’

Op blz. 419 van dit boek spreekt Prof. De Vries van ‘Hollandse Duitsers’ die men in de begintijd bij Hoogovens graag in dienst neemt: ‘d.w.z. uit ons land afkomstige arbeiders die in Duitsland hebben gewerkt en van wie zeker de helft hoogovenervaring bezit’.

Ook zij zullen als ‘leermeesters’ het gebruik van *schrot* bij de arbeiders hebben verbreid, terwijl dit woord bij de directie al in gebruik was, zoals wij aan het begin van dit artikel gezien hebben.

Dat *schrot* bij hen die nu op school een technische opleiding volgen in gebruik is of in gebruik zal komen, zal niemand verwonderen, daar hun leerboeken het voorbeeld geven b.v. het veel gebruikte L. Ploos van Amstel, *Bouwstoffen voor het H.T.O.*, Leiden (1968)¹⁹, blz. 308.

Een kras staaltje van onverdraagzaamheid werd mij verteld door een jong ingenieur. Bij een mondeling tentamen in Delft ± 10 jaar geleden, gebruikte hij *schroot*; men

verzocht hem dit na te laten en bij dit tentamen uitsluitend van *schrot* te spreken! Zo sterk moet de vaktechnische uitstraling van *schrot* voor de examinerator geweest zijn, dat de dubieuze herkomst van dit woord op de koop toe genomen wordt. Zo ook bij de *Technische Woorden*, behandeld door de Centrale Taalcommissie voor de Techniek, 's-Gravenhage (1958). Voor de afdeling metalen heet *schroot* (metaalafval) ‘verdacht’, het moet *schrot* zijn. Volgens deze lijst is *schrot* alleen ‘verdacht’ bij de wapenindustrie; hier dient men van hagel, *schroot* te spreken. Dit werk zal de bron van C.F. van Dam geweest zijn, die wij hierboven citeerden.

In overeenstemming hiermee is de aanwijzing van de Commissie Taalzorg van Hoogovens in de *Woordenlijst voor Technische Termen* speciaal samengesteld voor het personeel: ‘niet *schroot* maar *schrot*, bij ons bedrijf gebruikelijk woord.’

C. Kostelijk, Heiloo.

[Nummer 6/7]

De technicus, de taal en de dichter

In het aprilnummer van deze jaargang van *Onze Taal* stond een beschouwing van de heer J. Terwan, waarin hij mij onder aanhaling van een uitspraak uit mijn boekje *In de doolhof van het Nederlands* (dl. I, blz. 75/76) het verwijt maakt, dat ik aan het taalgebruik van dichters een andere maatstaf aanleg dan aan dat van technici. Ik zie bij dichters meer door de vingers. De redactie zond mij zijn kopij toe, waarschijnlijk ook omdat zij - niet ten onrechte - vond, dat ik mijzelf maar verdedigen moest, maar door een minder gelukkige samenloop van omstandigheden werd de bijdrage van de heer Terwan zonder mijn naschrift opgenomen. Toch stel ik er prijs op de overwegingen waartoe zijn opmerkingen mij hebben geleid, alsnog hier mee te delen, want ik zie wel in dat de uitspraak die ik zo'n 25 jaar geleden voor het eerst heb neergeschreven en waar ik nog steeds achter sta, wat meer toelichting behoeft dan waarvoor in de *Doolhof* ruimte is.

Allereerst wil ik de indruk wegnemen, dat ik in het bijzonder het taalgebruik van de technici op de korrel wil nemen. Uit ervaring weet ik dat er velen onder hen zijn, die zorg en aandacht voor hun taalgebruik hebben, dat zij daaraan tijd willen besteden en zo nodig de hulp inroepen van anderen die zij op het terrein van het Nederlands deskundig achten. Ik heb goede herinneringen aan een jarenlange werkzaamheid in de 'Commissie voor nomenclatuur en definities inzake de beproeving van metalen', een reeds lang opgeheven normalisatie-kommissie. Dit was niet de enige kommissie die zich met het vraagstuk van taal en techniek bezig hield; in het laatste hoofdstuk van *Mogelijkheden en moeilijkheden van taalverzorging* van onze redakteur, dr. Veering, kan men hierover meer lezen. Het werk van deze kommissies heeft vruchten afgeworpen: onjuiste vormingen werden uitgebannen, nieuwe woorden gevormd. In dit opzicht kunnen de B-wetenschappen trouwens op een lange traditie bogen; met trots kan de wiskunde wijzen op een man als Simon Stevin.

Het is alleen zo jammer, dat de taalkundige winst van dergelijk werk soms maar zeer moeizaam of in het geheel niet doordringt in de niveaus van middelbare en lagere technici en in de kringen waar de techniek handelswaar is. Daar wordt het taalgebruik met minder zorg omgeven; 'in de haast en hitte van het dagwerk' en in de strijd om de klandizie krijgt vrijwel alles voorrang boven de taal. Daardoor blijft helaas veel onjuiste terminologie bestaan, blijven verbasterde leenwoorden in gebruik en handhaven zich vormingen die in strijd zijn met de regels die in het Nederlands van kracht zijn.

Dit is niet alleen in de wereld van de techniek zo. Ook taalkundigen schrijven soms slecht Nederlands, net als juristen, geografen, journalisten, politici, beoefenaars van de sociale wetenschappen en wie eigenlijk niet. Evenals de heer Terwan vind ik dat ook zij allen naar een zuiver taalgebruik moeten streven. En ook taalkunstenaren moeten dat, maar over hen straks nader.

Dat in de aangehaalde plaats uit de *Doolhof* juist de technici worden genoemd, komt doordat de besproken samenstellingen in technische taal veel voorkomen. Dat staat er ook met zoveel woorden (blz. 75). In de laatste druk heb ik nog een voorbeeld

uit de verzekeringswereld kunnen toevoegen. Ook elders in het boekje noem ik meer dan eens andere categorieën van taalgebruikers, terwijl talrijke citaten afkomstig zijn uit andere taalkringen dan uit die van de techniek. Dit kan de heer Terwan niet ontgaan zijn. Wat hem echter vooral dwars zit, is dat ik blijkbaar geneigd ben bij dichters goed of zelfs mooi te vinden, wat ik bij technici afkeur. Ik heb daar twee redenen voor, die ik graag nog even wil toelichten aan de hand van de aangehaalde plaats uit de *Doolhof*.

Het gaat daar om vormingen van het type *watergekoeld*. Ze zijn opgebouwd uit een zelfst. nmw. en een voltooid deelwoord; hun betekenis is, dat door middel van het ding dat door het zelfst. nmw. wordt genoemd, de handeling die in het deelw. is uitgedrukt, wordt of is voltrokken. In het Nederlands geldt echter de regel, dat men een dergelijke betrekking uitdrukt door middel van een bepaling met een voorzetsel. Met deze regel zijn de bedoelde samenstellingen in strijd. Het merkwaardige is nu, dat ze vrijwel onbeperkt te vormen zijn; ik fantaseer maar even: een *papierenbedekt* bureau, zijn *asbemorste* jas, *watergevulde* flessen, *handgerolde* sigaretten, *autoosomzoomde* grachten, een *studentenbezette* aula. Zo kunnen we nog wel even doorgaan! Een enkele keer komt een andere betekenisverhouding voor: in een recente tv-uitzending noemde een theoloog een bepaalde bisschop *Romegericht*. Er is dus een vrijwel onbeperkte produktiviteit, maar desondanks blijven zulke samenstellingen ons bij het eerste horen vreemd aandoen, een aanwijzing dat het vormingsprincipe niet past in het regelsysteem van onze taal. Hierin ligt voor de taalkundige de reden om deze samenstellingen af te keuren. Wel doet zich ook hier het gewone verschijnsel voor, dat sommige van deze woorden ons minder ongewoon gaan lijken, naarmate ze meer gebruikt worden, maar juist het gemak waarmee dit type van woorden gevormd kan worden, maakt me uiterst huiverig om aan enkele ervan burgerrecht toe te kennen.

Het maakt in dit opzicht geen verschil wie deze vormen gebruikt, een technicus of bijv. Gossaert, die de heer Terwan met name noemt. Als deze dichter schrijft: 'mijne lustverwoeste trekken' en 'de dooiontboeide bron', gebruikt hij eveneens ongrammatikale woorden, die als zodanig afkeurenswaardig zijn. Maar het komt nu eenmaal in alle vormen van kunst voor, dat de eis van de artistieke expressie zegeviert over erkende regels. Zoals een onopgeloste dissonant of een in de harmonieeler verboden kwintenparallel voor een komponist op een gegeven moment de enige vorm kan zijn, waarin hij zich kan uiten, zo kan op een bepaalde plaats in een versregel of in een stuk literair proza een ongrammatikale vorm de enige zijn die aan de bedoeling van de kunstenaar recht doet. In hun vak verdorde harmonieeleren of taalonderwijzers, voor wie de diepere redenen van de inbreuk op de regel duister blijven, zullen waarschuwend de vinger heffen; de musicus echter die niet in de theorie verward is, en de taalkundige voor wie de taal een levend organisme is, zullen de fout wel opmerken, maar de kunstenaar zijn ontkenning van de regel gunnen. Van D.C. Hesseling is de volgende vertaling van een distichon uit de Griekse volkspoëzie:

Geef me je zakdoek lieveling, de geel-wit-rood bestipte; 'k Ben bloedbedropen door het mes, dat aan mijn hand ontglipte.

Ik wacht mij er wel voor hem te kapittelen over dat woord *bloedbedropen*, want het is mede daaraan te danken, dat iets van de speelse bekoring van het origineel voor mij voelbaar is. Zoiets geldt niet voor *gaasgewapende* of *gaasverstevigde plasticfolie*, om maar iets te noemen. Niet in alle gevallen heeft een verdediging op artistieke gronden kracht en aan subjektiviteit valt hier niet te ontkomen, maar de principiële geldigheid van de argumentatie lijkt mij onbetwistbaar.

Er komt trouwens nog iets bij, mijn tweede reden voor een grotere tolerantie tegenover de taalkunstenaar. De 'fouten' die dichters maken, vinden in het algemeen weinig

navolging. Ik moet het kookboek nog zien, dat op het voorbeeld van de bloedbedropen minnaar over een boterbedropen kip gaat spreken. Een goede journalist zal in Gossaerts vorming *lustverwoest* nog geen vrijbrief zien om *bommenverwoest* te schrijven. Maar is eenmaal het woord *watergekoeld* ter wereld gebracht, dan is de komst van *luchtgekoeld*, *oliegekoeld*, *heliumgekoeld* enz. niet meer afhankelijk van de individuele beslissing van een technicus of van een kommissie van technici met liefde voor en verantwoordelijkheid tegenover de taal, maar van gedachteloze navolging en - wat het eerste lid van deze voorbeelden betreft - van de ontwikkeling van de koeltechniek.

Om de heer Terwan, die de citaten uit Gossaert in Van Dale niet terug kon vinden, tegemoet te komen, haal ik nog twee voorbeelden aan uit bekende gedichten van deze dichter, twee germanismen: 'de uiterste gestaden' (*Gestade*) en 'het burgverlies' (*das Verlies*, 'onderaardse kerker'). Het zijn allesbehalve gelukkige vondsten en ik wil ze bepaald niet goed praten, maar Gossaert heeft er geen schade mee aangericht, behalve misschien aan de gedichten zelf. Ik maak me sterk dat in de halve eeuw die er verlopen is, sinds hij deze woorden neerschreef, niemand ze ooit weer heeft gebruikt.

Nog een derde voorbeeld. Jaren geleden schreef Carmiggelt het zinnetje: 'Ik heb zo'n trek in meeuw'; een ongrammatikale zin, die in meer dan één taalkundige studie als voorbeeld is gebruikt om een kenmerkend verschil aan te wijzen tussen een woord van het type *kip* (*Ik heb trek in kip* kan wel) en een woord als *meeuw*. Duizenden lezers hebben deze zin gelezen en daarvan zullen er tallozen de eigenzinnigheid, het buiten de wet zijn, van deze taaluiting hebben opgemerkt of aangevoeld en - ieder op eigen wijze - gewaardeerd. Niemand van hen echter zal nu in het vervolg gaan zeggen of schrijven, tenzij ook hij met de taal gaat spelen: *Ik heb zo'n trek in varken* of *Ik wil een portie schaap*.

Daarom is het minder gevaarlijk als een literator ongrammatikaal te werk gaat, dan wanneer een journalist, een technicus, een jurist of een taalkundige dat doet. Voor hen worden boekjes als mijn *Doolhof* geschreven, ook al omdat zij, zoals de heer Terwan schrijft, in de regel voor rede vatbaar zijn, niet voor een Carmiggelt of Gossaert. Taalkunstenaars laten zich op het terrein van het taalgebruik weinig zeggen!

Ik herlees de woorden van de heer Terwan. Tegenover de technici en de 'bèta-wetenschappers' ziet hij 'de kaste' der letterkundigen. 'In hun onaantastbare majesteit

staat het hun vrij onnederlands te doen als hun inspiratie of het ritme dat zo dicteert,' schrijft hij. Ik vrees dat ik alleen maar kan antwoorden: Inderdaad, tot op zekere hoogte wel. Niet om de een of andere onaantastbare majesteit, maar omdat voor hen de taal het middel is tot andersoortige communicatie dan voor ons, niet-dichters, en omdat de eigenwettelijkheid van die communicatievorm de grenzen van het taalgebruik kan verruimen. Hoe ver dat naar hun inzicht kan gaan, zien we aan de literatuur, poëzie en proza van na 1950. De straf die erop staat, als een taalkunstenaar die grenzen te ver overschrijdt of geheel negeert, is, dat een deel van zijn taalgenoten, door wie hij gelezen wil worden, zijn uitingen afwijst of niet meer in staat is die te verstaan. De taal zal er niet onder lijden, omdat de afwijkingen onverbrekkelijk verbonden zijn met het geheel van het gedicht of het prozastuk.

Om deze redenen kan ik de dichters hun soms gewelddadig spel met de taal laten spelen, zonder dat ik behoefte heb ze te korrigeren, terwijl ik wel probeer anderen te bewegen de regels te respekteren die de geheel eigen aard van ons kostbaarste communicatieinstrument, onze taal, bepalen.

B.C. Damsteegt.

Middenklemtoon?

Het is bekend, dat de beklemtoning van straatnamen een intrigerend studieobject kan zijn. Vol misschien oplosbare raadsels. Dat men in een villadorp, waar 'lanen' gewoon zijn, *Beeklaan* zal zeggen, terwijl men in Den Haag *Beeklaan* zegt, dat is nog wel te verklaren. Maar hoe komt er in een buurtschap aan de Utrechtse Vecht een *Jaagpad*? Waarom zegt men in Hilversum gewoon *Laanstraat*, maar in - ik meen - Baarn *Laanstraar*?

Het zou kunnen zijn dat zulke populaire accentueringen als *Bildendijkstraat*, *Ackersdijkstraat*, *Oranjeboomstraat* (opgevangen in Den Haag, Rotterdam, Leiden) vallen onder het nog onvoldoende doorgronde regelstelsel van de accentuering van straatnamen. Maar er zou ook een algemene accentregel aan ten grondslag kunnen liggen. Zo'n regel heeft het Nederlands in het opgeschoven accent van bijvoeglijke afleidingen: *opstand*, maar *opstandig*; *opwinden*, maar *opwindend*; *aanvang*, maar *aanvankelijk*. (Voor zelfstandige woorden geldt de regel, grof gezegd, niet: *aanbrenger*, *opvoeder*; zou het daardoor komen dat we aarzelen bij inzittenden en opvarenden?)

Zouden *Oranjeboomstraat* en *Oranje-Vrijstraat* onder dezelfde regel of taalwet vallen? Is er een neiging (misschien niet bij u, maar dan toch bij velen) om in lange samenstellingen de hoofdklemtoon te leggen op wat voor het taalbewustzijn van de spreker het tweede bestanddeel is? *Steenkolenhandelsvereniging*, *volksbevrijdingsleger*, *marinevoorlichtingsdienst*, *aardappelmeelfabrieken* leg uw oor aan den mond des volks, zei of schreef of dacht een taalgeleerde lang geleden, en dank zij radio en televisie kunt u dat. Misschien ontdekt en formuleert u de 'wet van de neiging tot een centraal eenheidsaccent'.

Sex en sekse

Huizinga was naar de Verenigde Staten geweest, - het is bijna een halve eeuw geleden, - en na zijn terugkomst schreef hij een boeiend indrukkenboekje: 'Amerika levend en denkend'. Een van de vele verschijnselen die hij had opgemerkt, was blijkbaar ook opgemerkt door de Verenigde-Staters zelf, want het had een naam: 'the abolition of Sex Taboo'.

Een taboe, wat is dat? James Cook is de eerste Europeaan geweest die er kennis mee maakte, nu bijna tweehonderd jaar geleden, op de Tonga-eilanden. In zijn onderhoudend reisverslag vertelt hij, hoe aanzienlijke eilanders niet willen aanzitten aan een diner dat hij hun aanbiedt: alles was 'taboo, as they said; which word has a very comprehensive meaning; but, in general, signifies that a thing is forbidden.' Bij een inheemse plechtigheid ziet hij bundels kokospalmbladeren aan stokken: 'All the information I could get about them was, that they were taboo.' Na een soort schijngevecht of krijgssdans bekijkt hij zekere korfjes die aan een hoogwaardigheidsbekleder zijn aangeboden - 'a curiosity that I was not allowed before to indulge; because every thing was then taboo. But the solemnity being now over, they became, simply, what I found them to be, empty baskets.' 'We seldom got any other answer to our inquiries, but taboo'.

Taboe is, heel grof gezegd, de letterlijke onaantastbaarheid van een hoogmogende persoon of van een gewijd voorwerp, ook de ontoegankelijkheid van een heilig gebied. Op zoiets (of zo iemand) rust een taboe; het woord nadert in het Nederlands tot een bijvoeglijk naamwoord als men zegt: 'dat onderwerp is taboe'.

De invloed van taboe op het taalgebruik is, gelijk bekend, dikwijls merkbaar. Niet steeds is het element 'heiligheid' aanwezig. Wel als een vroom christen voorzichtiger is met het woord 'zalig' dan veel bakvisjes uit de tijd toen die er nog waren. Niet als Potgieter in een brief aan een vriend iemands bijnaam spelt als 'Kop en K-nt'; evenmin wanneer 'tering' vervangen wordt door 'tuberculose' en dat weer door 't.b.c.' of nog minder. Ondanks het verband met Genesis 19:5 is er geen wijdingstaboe in het spel bij de zorgvuldige formulering, in een krantebericht van een jaar of twintig geleden, dat een burgemeester een woord gebruikt had, rijmend op "rode gieter".

In dit laatste geval is het 'sex taboo' werkzaam geweest, een taboe waar Cooks woord 'comprehensive' wel bij uitstek op van toepassing is. Aan de ene kant verbiedt onze opvoeding tot zindelijkheid ons, onnodig melding te maken van de daarbij betrokken organen, stoffen, handelingen, anderzijds geeft de intimiteit, het tegelijk uiterst persoonlijke en samen gedeelde, van het geslachts-

leven een zekere heiligheid aan de sexuele sfeer.

West-Europa heeft de laatste vijftwintig jaar ‘the abolition of sex taboo’ beleefd: oude zeden, vooroordelen en taalgebruiken maakten plaats voor nieuwe, of liever: werden erdoor verdrongen. Het woord *sex* drong binnen. In Huizinga z'n tijd was het begrip ten onzent blijkbaar onbekend! Tenminste, een boek dat *The Psychology of Sex* heette werd vertaald onder de titel: *Psychologie der seksen*. Nú zijn we vertrouwd met het woord *sex*, dat zo ‘comprehensive’ is, dat het onder meer kan betekenen: geslachtsverkeer, sexualiteit, erotische prikkeling.

Maar *sex* kan ook *sekse* betekenen, en het is nergens voor nodig dat hier het modewoord het al drieëneenhalve eeuw gebruikelijke zou vervangen. Als men in een artikel in *De Groene* enige malen een woord *sexverschil* leest, ook in aanhalingen uit *Ouders van Nu*, terwijl *sekseverschil* of *verschillend geslacht* bedoeld is, maakt men kennis met een nieuwe taalfout. Een begrijpelijke, maar een dikke.

C.A.Z.

Schrijlings

Naar aanleiding van het artikeltje van de heer Kostelijk in no. 3 van O.T. zou ik willen voorstellen toch vooral vast te houden aan de oorspronkelijke betekenis van dit woord: aan beide kanten een been. Het heeft ten slotte iets te maken met schrijden en dat kan men niet doen met beide benen tegen elkaar. Zoals de schrijver zelf al opmerkt, laat het Engelse woord *astride* geen twijfel over. Hij had er een Franse *à califourchon* bij kunnen voegen, waarin het begrip ‘gaffel’ ligt opgesloten.

De paardrijders en -rijdsters, bij wie ik er hier naar informeer (en men vindt er hier nog vele) reageren onmiddellijk met ‘benen gescheiden’ en een bouwvakker gaat hier ‘skrieling’ op de nok van een dak zitten. Hij kijkt wel uit!

De aangehaalde voorbeelden uit *De Denker* en *Busken Huets Rembrandt* behoeven ons helemaal niet aan het twijfelen te brengen. B.H. bedoelt namelijk, dat de italiaanse boerinnen òf schrijlings òf overdwars op hun ezel zitten. Hij geeft dus ‘overdwars’ niet als verklaring van schrijlings, maar als alternatief. En ieder die het italiaanse platteland bezoekt, zal dat kunnen beamen. Het aardige is juist, dat dit geen enkele ‘schennis van de openbare zedelijkheid’ behoeft in te houden.

Wat de poëtessen van *De Denker* betreft, deze half-mythologische gestalten kunnen zeer wel op de manier van hun mannelijke collega's op het paard hebben gezeten. Bij hun gezwinde vlucht op het gevleugelde paard past beter de korte dracht van amazones en walkyren, dan het lange sleepgewaad uit de middeleeuwen of de nieuwere tijd. Op de afbeeldingen die ik onder ogen heb gehad, stormden de dames uit de griekse oudheid, zowel als uit de germaanse er in mannezit rustig op los. Nu is het een feit, dat zij niet onder de wetten van de ‘openbare zedelijkheid’ vallen, maar dit zou in de 19e eeuw toch niet voldoende reden zijn geweest ze niet in een lange jurk met beide benen aan één kant te laten paardrijden.

Heel vreemd blijft dus de uitlating van mevr. Tersteeg-de Hen en zo mogelijk nog vreemder de notatie in het woordenboek van Ten Bruggenkate. Kramer (en dat is toch ook al een heel oudje, 1933!) geeft voor *astride* nadrukkelijk: *schrijlings*, *wijdbeens*.

Dat een woord zelfs wel naar het tegengestelde van zijn oorspronkelijk betekenis kan verschuiven, blijkt o.a. uit ‘etlijke’ (oorspr. weinige), maar het is niet te wensen, dat andere woorden dit proces, volkomen in strijd met hun etymologie, gaan volgen. Het aantal misverstanden wordt er alleen maar groter door.

J.E. v.d. Laan, Markelo

De grilligheden van het Frans

In *Onze Taal* van maart 1973 lees ik op blz. 14: ‘Veel vergissingen moeten worden toegeschreven aan onvoldoende bekendheid met de grilligheden van een vreemde taal.’ Dat is heel juist en ik zal het trachten aan te tonen met drie concrete voorbeelden uit hetzelfde nummer van O.T. Het mag wel een toeval heten dat het eerste voorbeeld onmiddellijk aan dit gezegde voorafgaat en het tweede er onmiddellijk op volgt.

- Eerste voorbeeld: ‘Bij natuurrampen is het soms nodig een stad te ontruimen of te “evacuëren”. Het A.N.P. vindt dat blijkbaar nog niet erg genoeg en evacueert zelfs de bevolking van die stad.’

‘Evacuëren’ is ontleend aan het Frans. In die taal kan ‘*évacuer*’ zowel worden gebruikt voor plaatsen als voor personen. In het uitstekende woordenboek *Micro-Robert* vinden we: ‘*Evacuer la population d'une ville bombardée, population évacuée, les évacués.*’ Trouwens ook volgens Van Dale wordt ‘evacuëren’ voor personen gebezigd. Hetzelfde geldt voor het Engels (*evacuate*).

- Tweede voorbeeld: ‘Zo kan ik het moeilijk pruimen dat de creaties van modeontwerpers “*chique*” worden genoemd, hoe goed dit woord ook bij de letterlijke betekenis van mannequins past.’

Hier schijnt dus, volgens de schrijver van het artikel, ‘*chique*’ alleen te worden gebruikt voor personen en niet voor zaken. Eerst een woord over de schrijfwijze van ‘*chique*’. Het zal wellicht tal van Nederlanders verwonderen dat in die vorm het woord in het Frans betekent tabakspuim of ook een bepaald soort vlo! Het Franse woord ‘*chic*’ in de betekenis van elegant, modieus, is een bijv. nw. dat voor beide genera wordt gebruikt en dus onveranderd blijft.

Het is niet juist dat alleen personen ‘*chic*’ kunnen zijn en niet de creaties van modeontwerpers, want in ‘*Dictionnaire du Français contemporain*’ van Larousse lezen we: ‘*se dit des personnes et des choses qui ont de l'élégance,*

de la distinction.’ Men zegt dus wel degelijk ‘une toilette chic’ (Micro-Robert), ‘des robes chics’ (Petit Larousse).

- Derde voorbeeld: ‘Voor de liefhebber van literatuur is er een mer à boire aan titels voorhanden.’ (Blz. 9)

Het is begrijpelijk dat in een artikel over zeetermen de schrijver niet aan de verleiding heeft kunnen weerstaan om een uitdrukking te gebruiken waarin ‘mer’ voorkomt. Of die uitdrukking hier op juiste wijze is gebruikt, namelijk in de betekenis van *overvloed*, is een andere vraag. In een vroegere taalperiode van het Frans werd de wending ‘c'est la mer à boire’ gebruikt in de betekenis van ‘het is een onoverkomelijke moeilijkheid’. Ze is echter in onbruik geraakt, want in het moderne Frans hoort men ze nog alleen in negatieve zin gebruiken: ‘ce n'est pas la mer à boire’. Dit vindt men bevestigd in de woordenboeken die de taalontwikkeling op de voet volgen, zoals de al genoemde Micro-Robert en Dictionnaire du Français contemporain Larousse, waarin uitsluitend de negatieve vorm is opgenomen. De betekenis is: zo moeilijk is het niet. In ‘Dictionnaire Français-Allemand’ van Larousse staat als vertaling: ‘Das ist gar nicht so schlimm.’ Een vertaling van ‘c'est la mer à boire’ vindt men er niet.

Trouwens, die ‘mer à boire aan titels’ doet even zonderling aan als bijv. ‘er is nog een water naar zee dragen aan werk te doen’!

J. Verhasselt, Brussel

Jnitiaal

Mijn ouders noemden me Ivo en mijn voorletter is een I. De letter I (ie) als initiaal is in Nederland echter bijna afgeschaft, men maakt er een J (jee) van. Nagenoeg alle periodieken die ik ontvang (OT niet uitgezonderd) vermelden J. de Wijs als geadresseerde. De overheid blijft niet achter: bekeuringen, woonvergunningen en andere belangrijke papieren lijken allemaal bestemd voor mijn broer Jan. Denk niet dat ik mijn voorletter onduidelijk schrijf, ik heb geleerd hem te kerven met drie strakke lijnen, als een Romeinse cijfer, als een chocoladeletter. (vaak ontving ik trouwens een J van St. Nicolaas, omdat een I niet leverbaar was.) Nee, aan mij ligt het niet. Er moet een andere reden zijn. Ik weet dat men in opsommingen graag de I overslaat om verwarring te voorkomen (g: edelman, h: bedelman, j: dokter, k: pastoor), maar ik vind dat geen argument om de relatief kleine groep Irmgards en Isidoors onder te brengen bij Jetten en Joopen. Niemand vindt het prettig als zijn naam verkeerd wordt gespeld. Initialen horen bij je naam.

I. de Wijs, Nieuwendam

Hr. Ms.

In Uw nummer van januari/februari 1973 staat op bladzijde 4 een artikel ‘Resten van naamvallen’. Daarin komt een passage voor over de bekende afkorting H.M. Kruiser De Ruyter, die zou moeten worden gelezen als Hare Majesteits Kruiser de Ruyter,

terwijl onaanvaardbaar wordt verklaard ‘Harer Majesteits.....’ Daarbij graag een paar aantekeningen.

1. Waar die afkorting ook bekend moge zijn, heel zeker niet bij de organisatie die bij deze zaak het nauwste is betrokken, de Koninklijke marine. Daar is van het ogenblik af, dat zij Koninklijk is geworden, Zr. (later Hr.) Ms. in gebruik, direct gevolgd door de eigennaam van het schip. In dit geval dus Hr. Ms. De Ruyter. Die afkorting kan derhalve ook moeilijk anders worden gelezen dan Harer Majesteits.

2. Omdat het type schip (i.c. kruiser) niet wordt genoemd, kan bezwaarlijk ‘H.M. De Ruyter’ worden gebruikt. Hoewel De Ruyters verdiensten moeilijk kunnen worden overschat, is dat toch te veel eer, nog afgezien van het feit, dat daarmee 's mans kunne geweld zou worden aangedaan. U kunt stellen, dat een kind zal begrijpen, dat nu moet worden gelezen Hare Majesteits De Ruyter, maar datzelfde kind komt wel in moeilijkheden bij namen als H.M. Queen Wilhelmina. Een schip van die naam heeft jarenlang deel uitgemaakt van de Koninklijke marine.

3. Waarschijnlijk heeft U de Britse manier van doen voor ogen gestaan. Daar spreekt men inderdaad van H.M., maar dan onmiddellijk gevolgd door ‘S’ (voor ship) en daarna pas de eigennaam. Zouden we bij de Koninklijke marine deze handelwijze volgen, dan zou het, althans voor buitenstaanders, niet meer mogelijk zijn uit de naam af te lezen of ze te doen hebben met een schip van de Royal Navy dan wel met een van de Koninklijke marine.

4. Ik dacht, dat we het voorlopig - met Van Dale - maar moesten houden op de bekende afkorting Hr. Ms. De Ruyter te lezen als Harer Majesteits De Ruyter.

Mr. L. Brijder, Voorburg.

De tussen-s

Uit het artikel van de heer C.A.Z, in ‘Onze Taal’ van mei 1972 blijkt maar al te duidelijk hoe moeilijk het is een consequente regel te vinden voor het gebruik van de tussen-s.

Als we de samenstellingen van woorden beschouwen met ‘personeel’ als eerste lid, dan zien we dat grote en kleine woordenboeken zoals Van Dale en Koenen Endepols, elkaar hier en daar tegenspreken en in dit opzicht schijnen de neerlandici ons min of meer in de steek te laten.

Zo gebeurt het dan ook dat er mensen zijn die eigen theorieën zijn gaan opstellen, die bij nadere beschouwing helemaal niet blijken te kloppen.

In een groot bedrijf in het Zuiden van het land is men er toe overgegaan de ‘knoop maar door te hakken’ en blijkt men besloten te hebben de tussen-s bij samenstellingen met ‘personeel’ als eerste lid overal weg te laten (een besluit dat door nog geen enkele andere instantie of bedrijf is overgenomen, ook niet door de overheid). Als motief geldt hier: waar men geen s hoort, wordt hij niet uitgesproken en wij spreken hem niet uit. Zelfs het woord personeel(s)leden blijkt hieronder te vallen, een woord waarvan ik persoonlijk de neiging heb me erin te verslikken als ik het zonder s moet uitspreken.

Volgens een binnen dat bedrijf verschenen publikatie ‘Het Juiste Woord’ wordt overeenkomstig een advies van de toenmalige taaldeskundige adviseur de heer Buiskool, in alle samenstellingen met ‘personeel’ als eerste lid de tussen-s aanbevolen.

Zo ziet men hoe moeilijk het leven soms kan zijn van diegenen die zich met schriftelijke communicatie in een bedrijf bezighouden.

C.J.M. van der Weijden, Eindhoven

Filosofie en theologie

Woordenboek Nederlandsche Taal XIII, 1, blz. 1484, (1931): ‘In ruimere toepassing. Het stelsel dat iemand zich vormt als richtsnoer van zijn gedragingen’. Voorbeeld uit 1657 (Sprankhuizen): ‘Dit is een heylige Hemelsche, ende Goddelycke *Philosophie*, welke ons deurgaans vande H. Schriftuyre werd in gestampt’. Voorbeeld uit 1793 (Betje Wolff): ‘U, mijn Vader, gelijk te worden zal voortaan mijne hoofdstudie, mijne *philosophie* zijn’.

Van Dale 1961, blz. 550: ‘2. wijsgerig stelsel: de *filosofie* van Bergson; - (in verzwakte opvatting) levensbeschouwing, wereldbeschouwing: dat is nu mijn *filosofie*; - 3. wijsgerige opvatting, inz. met betr. tot wederwaardigheden.’

Webster's Third International Dictionary, Springfield U.S.A., 1965, blz. 1698: ‘3a: a system of motivating beliefs, concepts, and principles’. Voorbeeld: ‘the changing *philosophy* of the courts with regard to many questions’. ‘3b: a basic theory concerning a particular subject, process, or sphere of activity’. Voorbeeld: ‘design *philosophy* in chemical plants’.

The American Heritage Dictionary of the English Language, New York, 1969, blz. 985: ‘9. Any system of motivating concepts or principles’. Voorbeeld: ‘the *philosophy* of a culture’. ‘10. A basic theory: a viewpoint’. Voorbeeld: ‘an original *philosophy* of advertising’.

The Shorter Oxford English Dictionary, 1955, blz. 1488: ‘7. With of. The study of the general principles of some particular branch of knowledge, experience, or activity; also, less properly, of any subject or phenomenon.’ Voorbeeld: ‘The great professor of the *philosophy* of vanity.’

John Willet in Times Literary Supplement 23-2-1973 over de Amerikanen: ‘In particular I think that they are criminally short-sighted in wanting to extend the principles (or “*philosophy*” as they misname it) of free enterprise into areas where they can be seen to work very badly’.

Medisch Contact 1973, blz. 351: ‘De publikatie van de *Basisfilosofie* achtste medische faculteit bracht mij ertoe te zoeken naar een structuurmodel waarin de grondgedachten van die *filosofie* tot uitdrukking zouden kunnen komen.’

Uit een ingezonden stuk NRC 5-2-1973 (verkort): ‘Zouden journalisten, publicisten, interviewers en geïnterviewden er eens mee kunnen stoppen het woord *filosofie* te misbruiken?’

Filosofie was tot voor kort alleen wijsbegeerte (letterlijk liefde tot de wijsheid) en laat dit zo blijven.

Want nu wordt dit woord voor allerlei andere begrippen gebruikt die niets meer betekenen dan: mening, uitgangspunt, standpunt, basis e.d. In korte tijd las ik, de *filosofie* van de Pompekliniek, de *filosofie* van een nieuwe medische opleiding, de *filosofie* van de toekomstige medische faculteit te Maastricht, de *filosofie* van een politieke partij, de militaire *filosofie*, de *filosofie* van Mr. Max Rood, van de EMS, van de openbare bibliotheken, van de PTT, van Brandpunt en andere actualiteitenrubrieken; zelfs las ik de *filosofie* die schuil ging achter het fabriceren van een sigarettenaansteker. Ik kan er nog velen opnoemen die niets met het begrip wijsbegeerte te maken hebben. Om in de taal van parlementariërs, premiers, informateurs en formateurs te spreken: ik ‘dacht’ dat hier een ‘stuk’ discriminatie van het woord *filosofie* in stak.

Ik weet dat er altijd verschuivingen in de taal optreden, maar er zijn enkele woorden waar we van af moeten blijven. Wij moeten dergelijke woorden niet lichtvaardig (omdat dat ook in Amerika gebeurt) ontcrachten, waardoor de indruk ontstaat dat het Nederlandse volk alleen nog maar uit filosofen, dus wijsgeren, bestaat en uit wijsgerige instanties. Zal dit stukje iets veranderen aan dit taalbederf?’

Uit een ingezonden stuk 21-2-1973, gericht tegen het vorige: ‘Ik ben het niet met hem eens dat dit als taalbederf gezien moet worden. Hoogstens lijkt het mij een teken dat onze taal een adequaat bondig woord mist ter aanduiding van wat in al dergelijke gevallen als door hem genoemd bedoeld wordt. Men zou afwisselend kunnen spreken van principe, strategie, redenering, leus, sleutel, theorie, concept, intentie, enz.

Het aardige van *'filosofie'* lijkt mij in zulke gevallen dat het element 'overweging' er zo goed in doorklinkt, zoals ook in 'politiek' welk woord een overeenkomstige gebruiksverbreding te zien geeft.

Dit laatste geldt trouwens van veel meer woorden. Men denke aan ethiek, gebruikt zowel voor theorie als praktijk, aan *theologie*, gebruikt zowel in strikte zin als bij wijze van specialisatie: *theologie* der revolutie, *theologie* der verontrusting, enz. Of aan secularisatie, waarvan prof. P. Smits in zijn recente boek zegt dat zo'n woord nu eenmaal zijn geschiedenis heeft en 'daarom hebben we de afschaffing van deze term niet in onze hand'.

Time Weekly Newsmagazine 23-4-1973: 'Jesuits are at loggerheads in Latin America over a Christian-Marxist synthesis known as the *theology* of liberation'; 'They think they're taking *theology* by taking courses in *theology* of the theater or *theology* of ecology'.

The Listener, 27-4-1973, blz. 549, uit een boekbespreking: 'The demand for satisfaction is healthy, but it has generated a new *theology*, the *theology* of orgasms, in which all the older anxieties and moralisms are translated to a new, pseudo-scientific level (....).'

NRC 25-4-1973: '.... bij deze beide denkers hun uitgangspunt hebben: de *theologie* van de revolutie en de politieke *theologie*.'

Volkscrant 1-5-1973: '.... ontwikkelden zich steeds weer tot de *theologen* van de Nieuwe Lulligheid'.

(Cursiveringen van red. O.T.; a.u.b. niet boos worden over al dat onvertaalde Engels).

Frisia non cantat

Niet verder meer naar zoeken. Noch Tacitus, noch Caesar, noch wie dan ook uit de Latijnse literatuur. De Encyclopedie van Friesland zegt dat de oorsprong onbekend is. Zo gaat het: mensen citeren alsof ze de Bijbel, Dante, Voltaire, Goethe, Homerus en Alexander Pope uit hun hoofd kennen. Ga je kijken of het er staat dan ontdek je dat er niets staat. Frisia non cantat is slechts de halve (on)waarheid, het vervolg kent bijna niemand, de Encyclopedie wel, nl. *ratiocinatur*, dus (*maar*) *redeneert*. □ Wel verdergaan met het verzamelen van namen van beroepen: *korreldraaijer*. Als ding bekend, niet als persoon. □ Taal is, gelijk in het nummer van april gezegd is, altijd en overal moeilijk. Bijvoorbeeld bij een ontkenning: 'In tegenstelling tot de andere etages komt hier geen daglicht om de kostbare tekeningen en aquarellen voor vergeling of verbleking te behoeden'. Wat jammer is. □ De laatste HP van maart leerde ons de taxiterm *porselein rijden*: 'Kijk, als een vent met een griet bij zich zegt: rijd u maar, dan wordt er in de auto gevreeën. Die auto mag dan niet schudden, die mag niet al te snel, die moet niet de aandacht trekken, mag geen bekeuring hebben en moet liefst een beetje in de buitenwijken blijven. Dat noemen ze porselein rijden'. □ *Ecdysiaste* is het vreemde woord voor stripteaseuse. □ Wie maar weinig boomwoorden kent, kan lang piekeren over de kop: *geen lindaan tegen dennescheerder*. □ Vraag: staat

er in een Nederlandse wet dat het in ons land verboden is in een andere taal dan het Nederlands les te geven? Bijvoorbeeld: een hier aangestelde Amerikaanse hoogleraar in een natuurwetenschappelijk vak, *moet* hij in onze taal college geven of niet? □ Nu Anton Wachter in Harlingen te kijk staat, wordt het tijd een lijst, een Baedeker met foto's en teksten te maken van de papieren kinderen der schrijvers: Bartje in Assen, Eline Vere in Den Haag, de Camera-groep in Haarlem, Geertrui in Delft, de Vos in Hulst, Hansje Brinker in Spaarndam mag er ook bij. Wie helpt de lijst volledig maken? □ Na *arbeiderisme* nu ook *dorpisme* gevonden. De Zaanlander 15-3-1973: 'Eng dorpisme joeg twee wethouders over de kling.' □ De Fellowship is een van de *meest geluidloze* vliegtuigen. Met geluid altijd last; geluid(s)hinder, geluidwerend, geluid(s)arm. Zo gaat geluidloos naar de bliksem, de ontkenning in de overtreffende trap. □ Op woensdag 23 mei 1973 was er in Den Haag een *Geluidshinderdag*. Er werden - volgens het programma - drie lezingen gehouden: twee over geluidhinder en een over geluidshinder. De Stichting Geluidhinder had de dag georganiseerd en de voorzitter van de (programma!) Stichting Geluidshinder opende en sloot de dag. □ Een ramp die -s. Je zou zeggen: iets dat geluid weert, is geluidwerend en dat geluid dempt, geluiddempend zoals iemand die belang heeft, een belanghebbende en iemand die opzien baart, een opzienbarende is. Zonder s, heel zuiver rationeel, helder, klinisch uitlegbaar. Wat het middelpunt vliedt, het zaad draagt, het vuur spuwt, het slijm oplost, is middelpuntvliedend, zaaddragend, vuurspuwend, slijmoplossend. Net als doorslaggevend, kreukherstellend, alcoholhoudend, hartverheffend en nog een paar honderd. *Rechtsvormend* is een buitenbeen, gelijk *vaderlandslievend* (maar je leeft geen vaderland). Het Min. van O. en W. kent *beleidsombuigende* maatregelen. Zo blijft de -s een ware ramp. Drie gezinsverzorgsters samen zijn de *gezinsverzorgende* sectie. Helaas.

□ Mooi is de *burgerraadsman* of de *burgerraadsvrouw* die de gemeente Vlaardingen vraagt in VN 9-6. □ Maar in het zelfde nummer ook de onverdelgbare *remedial teacher*, nu in Den Haag 'met als speciale taak het begeleiden van deelnemers met leermoeilijkheden.' □ 'Captain Johan Cruyff (pronounced Croif)..' aldus Time The Weekly News Magazine, 4 juni 1973. Hoe spreekt men Croif uit? □ *Als* je het goed wilt doen, moet je het goed doen en dan niet laten drukken: 'Hen die de aandacht willen vestigen op mogelijke kandidaten, wordt verzocht zich eveneens schriftelijk tot de decaan te wenden.' Tekst waarmede een lector Duits geworven werd. □ Hoofd had

hum nodig: wie dit niet gelooft, leze de hele Historiën door. □ We moeten Het Laatste Nieuws van Brussel volgen en als het weer eens voorkomt, niet meer call girl maar *roepmeisje* gebruiken. □ Wat aandacht voor het merkwaardige voorvoegsel *anti*. Stewardessen krijgen anti-uniformen, alleen de gesp op de ceintuur is nog een herkenningsteken. Nog even een citaat met *filosofie*, nu uit het Parool 6-6: ‘De filosofie achter het te bouwen sportcentrum, waarvan de naam enz.’ □ De H.C. van 2-6 had een compliment voor Den Uyl die duidelijk was in zijn verklaring: erosie werd *uitholling*, herstructurering *hervorming*, integraal *omvattend* en mondiaal *in wereldverband*. □ *Fierljeppen*, een woord dat in het Nederlands een plaats verdient: Nederlands Kampioenschap in Akmarrijp op 25-8 om 13.30. □ Volgens de NRC 2-6-73 een staatssecretaris: ‘In vorige werkkringen moest je, als je iets wilde weten, altijd op stap. Dingen uitzoeken. En nu is het zo dat ik op het departement vraag: god, wilt u dit of dat even achterhalen en binnen de kortste keren heb ik de gegevens’.

Als wij vermoeden dat in ons land altijd alles overal slechter is dan waar ter wereld ook, moeten we maar denken aan de mededeling van de Londense correspondent in Het Vaderland 26-5: ‘In het Lagerhuis is onlangs ook de volkomen onbegrijpelijke stadhuisaal gehekelde die ambtenaren gebruiken bij het opstellen van wetsontwerpen en ministeriële beschikkingen’. □ Niemand weet het verschil tussen een *seminar* en een *workshop* en allerlei organiseerders in ons land nemen die woorden maar over alsof iedereen dat wel weet. □ De *winkel* doet het heerlijk in *rechtswinkel* en *wetswinkel*. □ *Projectontwikkeling* blijkbaar leeg wordend modewoord. □ *Hard* in harde aksie, harde interviews, harde journalistiek, harde porno. □ Taal is moeilijk: de Autokampioen van 24-3 heeft het over de Friese heidekoning Radboud. □ *Eureglo's* zijn grensoverschrijdende samenwerkingsvormen. □ *Stukkend* is volgens VD gewestelijk, maar we hebben het allemaal wel eens gezegd (vermoedelijk). In het Afrikaans een bericht (Die Transvaler 28-3): ‘Die jong vrou het getuig dat sy na 'n party in haar woonstel deur Burns aangerand is. Bums het haar met 'n *stukkende bottel* en vuisthoue gedwing om te ontklee’. □ ‘Bij Ajax,’ zegt de VK 28-4, ‘worden de spelers steeds *blessurebewuster*.’ □ Over mevrouw en juffrouw helemaal niets meer, alleen nog tot slot dat volgens Folia Civitatis de TH Eindhoven het voorstel om alle vrouwelijke studenten met mevrouw aan te spreken, verworpen heeft. □ Goed, taalgedoe mag dan pietluttig zijn (de anderen zijn daar allen hoog boven verheven), maar je moet nu maar eens de volgende zin op fout-goed beoordelen: ‘Wanneer leden der gemeenschap stierven, lieten zij zich op eenvoudige wijze begraven.’ □ O.T. had eens geschreven in een circulaire: ‘Als u aan de koffiemaaltijd wilt deelnemen, dan verzoeken wij u f 7.50 over te schrijven enz.’ Nou, dat hebben we geweten. □ U die alles weet, geve een oordeel over de samentrekking in: ‘Daarom *kunnen* zowel de fluctuaties in de uitgaven worden opgevangen als een beter inzicht worden verkregen in de werkelijke kosten.’ □ Of over: ‘Door de nabijheid van de Onderafdeling der Wiskunde kan het onderzoek met betrekking tot makro-ekonomische modellen in bepaalde opzichten zeker *zo goed of beter* aan de hogeschool plaats vinden *dan elders*’. □ Het Leidse Akademische Ziekenhuis geeft de voorkeur aan *hartbewakingseenheid* boven coronary care unit. Zeer goed. Verder vertellen.

Voor OT is taal moeilijker dan voor wie ook daar niemand ons iets vergeeft.
Bijvoorbeeld in jan. 1973: ‘... dat onlangs vijf leden een zestal vragen gesteld *heeft*.’
□ *Elenbaas*, een veel voorkomende naam in Holland Michigan, stamt uit Zeeland.
Zeven maal in de telefoongids van Sint-Annaland, Poortvliet zes, Scherpenisse twee,
Tholen een, Nieuwland vier, Goes drie, Terneuzen twee enzovoort. □ Herbruiken
dekt recyclen niet geheel (weer in de kringloop brengen); *kringlopen* heeft het bezwaar
moeilijk als overgankelijk werkwoord gebruikt te kunnen worden (‘papier wordt
gekringloopt’?). *Recycleren* bruikbaar. □ We kunnen er maar niet mee ophouden;
de Encyclopedie (blz. 302) zegt over het niet-zingende noorden: ‘waarvan het eerste
deel voldoende weerlegd is maar waarvan het tweede deel eerder moet worden
verscherpt dan verzwakt.’

[Nummer 8]

De schroomvallige kwartjesvinder

Bij de vorming van samenstellingen en afleidingen gaat het nu en dan speels toe, dat is gebleken. Maar het is niets bij de samenstellingsafleidingen (ook iets andere benamingen zijn in gebruik). Daarin schijnen speelsheid, spot en ironie - ook vormen van speelsheid - elkaar de voorrang te betwisten.

Twee woorden - soms is één van de twee een werkwoordstam - ‘gloënde aan een gesmeet’ met de welwillende doch noodzakelijke medewerking van een achtervoegsel. Dat maakt van het tweede deel een afleiding, maar een afleiding die in veel gevallen niet eens op eigen benen kan staan. Ziedaar het doopceel van de samenstellingsafleiding.

Naar dit recept vormt men dan zelfst. naamw., werkwoorden en bijv. naamw./bijwoorden, juist de productieve woordsoorten.

Eerst enkele voorbeelden: *boekbinder* (boek bind -er); *breedsprakig* (breed spraak -ig); *inkwartieren* (in kwartier -en).

Soms is het niet zeker of we met een samenst. afl. te maken hebben; dan doet zich het probleem voor van de kip en het ei: zijn *beeldhouwen* en *boekhouden* nu gevormd van *beeldhouwer* en *boekhouder* of omgekeerd? In het eerste geval hebben we met samenst. afl. te doen, in het tweede met gewone afleidingen.

De samenst.afl. zijn geen Nederlands monopolie; ook in het Engels en Duits kent men ze: *ladykiller*, *babysitter*, *goalgetter*, *Ausputzer*. Het wordt tijd de Nederlandse voorraad te inventariseren.

Zelfstandige naamwoorden

1. (Merendeels) possessieve samenst.afl. (possessieven laten zich omschrijven met: drager of bezitter van wat door het woord wordt uitgedrukt. Krullebol, witkiel. Kenmerkend voor deze groep lijkt mij de geestige korthed waarmee een gecompliceerd begrip wordt uitgedrukt. *Eenruiter* (broeibak met één ruit), *tweepitter* (motorfiets met twee cilinders), *driedekker*, *kopklepper*.

2. Persoonsnamen bestaande uit substantief plus werkwoordstam plus achtervoegsel: *boekhouder*, *vleeshouwer*, *bordenwasser*, *koek(en)bakker*. Een groep namen van werktuigen sluit zich hierbij aan: *puntelijper*, *schroevendraaier*, *kurketrekker*, *ruitewisser*.

Naast de groep eerbare persoonsnamen bestaat een grote groep ironiserende benamingen die men geneigd is voor parodieën te houden: *kwartjesvinder*, *ladelichter*, *zakkenroller*, *flessetrokker*, *krentenkakker*, *piskijker*, *muggenzifter*, *knakenpoetsers*, *ruitentikker*, *flierefluiter*. De woorden *koek(en)bakker* en *putjesschepper* behoren indien ironies bedoeld ook tot deze groep.

3. Persoonsnamen bestaande uit een bijwoord plus werkwoordstam plus achtervoegsel. Weer zijn ze vaak ironies bedoeld: *mooiprater*, *hoogvlieger* (altijd met de ontkenning

gebruikt), *fijnproever*, *dwarsdrijver*, *uitsmijter* (portier in een nachtcafé), *aangever* (de man die in een komies duo zijn partner in de gelegenheid stelt zijn grappen te lanceren; Rijk de Gooyer is de aangever van Johnny Kraaikamp). Het genre wordt geparodieerd in speelse abstracta en zaaknamen. Abstracta: *warmblazertje* (het eerste nummer dat een blaasorkest speelt om de instrumenten op temperatuur te brengen), *doordenkertje* (grap die niet onmiddellijk voor het hele publiek duidelijk is), *uitsmijter* (laatste nummer op een bal of concert door het orkest gespeeld), *binnenkomer* (de grap waarmee een humorist zijn optreden begint). Zaak-

namen: *doorroker* (pijp op de kop waarvan na langdurig gebruik een figuur verschijnt), *uitsmijter* (ditmaal de nationale eierschotel). Diepvriezer zullen we wel uit het Amerikaans overgenomen hebben.

Werkwoorden

1. We kennen werkwoorden samengesteld met een bijwoord als eerste deel: inkomen, bijschaven, overkoken. De samenst.afl. maakt het mogelijk daarnaast werkwoorden te vormen die als tweede lid een substantief hebben: *inkwartieren*, *indijken*, *overnachten*, *opvrolijken*. Onverbrekelijk zijn de delen aan elkaar verbonden: noch *inkwartier* noch *kwartieren* (als w.w.) is mogelijk.

2. Er zijn heel wat werkwoorden bestaande uit de naam van een lichaamsdeel gevolgd door een bewegingswerkwoord: beenheffen, armzwaaien, heupwiegen, hoofdknikken, enz. De samenst.afl. zorgde voor verrassende omkeringen: *plukharen*, *trekkebekken*, *knipogen*, *schuddebollen*, *likkebaarden*, *suizebollen*, *daesbollen* (al in het Middelnederlands).

Bestond er al een 'normale' vorming, dan had de samenst.afl. geen kans: het door Frans Netscher gesmede woord *wiegheupen* vond geen ingang in het A.B.N., waarschijnlijk door het bestaan van heupwiegen.

Bijv. naamwoorden/bijwoorden

Tot deze groep behoren veel woorden. Ze laten zich splitsen in een deel dat betrekking heeft op de zintuiglijk waarneembare wereld *eenzijdig*, *rechthoekig*, *veelkleurig*, *veelvormig*.

Een tweede - en naar ik meen veel grotere - groep noemt menselijke eigenschappen. Neutrale zijn daaronder in verhouding maar zeer weinig: ik heb alleen *roodwangig* en *zwartharig* gevonden. Groter is de groep die een positieve beoordeling geeft: *leergierig*, *volmondig*, *warmbloedig*, *schroomvallig*, *breedvoerig*, *onstuimig*, *vrijgevig*, *lankmoedig*, *blijmoedig*, *lofwaardig*. In verhouding de grootste groep is echter die waarin een negatieve beoordeling wordt uitgesproken: *eenkennig*, *voortvluchtig*, *zwartgallig*, *kortzichtig*, *heethoofdig*, *laaghartig*, *boosaardig*, *nieuwsgierig*, *kleinzerig*, *hardhorig*, *breedsprakig*, *hardlijvig*, *hardleers*, *loslippig*, *uithuizig*, *hardnekkig*, *stijfkoppig*.

Ik geloof niet dat het uitspreken van een negatief oordeel over onze medemens een blijk van speelsheid is, maar het is wel de samenst.afl. die tot het formuleren van dit oordeel ruime gelegenheid biedt. Overzie ik het gehele werkterrein van de samenst.afl. dan kom ik tot deze conclusie: mocht het Nederlands in speelsheid tekortschieten, dan kan dat niet aan de samenst.afl. geweten worden: zij heeft ruimschoots haar aandeel in de speelsheid geleverd.

D. de Vries, Wageningen

Taalafbouw?

Van de dichter en oppertaalbeheerser Dolf Verspoor hoorde ik, dat Bismarck een blijk van waardering heeft gestuurd aan een journalist met een knobbel voor taalpolitiek. De man had *désarmement* weergegeven, niet door *Entwaffnung*, maar door *Abrüstung*. Dat was veel minder pacifistisch en demoralizerend, zal de Satan van de Gross-staaterei gedacht hebben. (voor wie het wil nazoeken: Verspoor had de anecdote gevonden bij Hugo von Hofmannsthal¹⁾). Moeten wij zijn voorbeeld volgen, en een beloning toekennen aan degene die het woord *afbouw* met een nieuwe betekenis in circulatie heeft gebracht?

Nee, een straf! Wat wordt er bedoeld met: de afbouw van de kolenmijnen, van de M.O.-cursussen? De kranten hebben het ons langzamerhand wel duidelijk gemaakt: dat voorbeeldig georganizeerde modelbedrijven, die ons heerlijke huisbrand en grondstof voor de scheikundige nijverheid bezorgden, en goedkoop werkende, door wetenschapsmensen bemande leraarsopleidingen - onderworpen worden aan een proces van euthanasie. Het mag geen afbraak en geen slopen heten, het wordt afbouw genoemd, alsof er bouwen aan te pas kwam. (Ja, dichtmetselen!)

In het staatkundige taalgebruik zijn eufemismen welbekend. Men denke aan 'bestedingsbeperking' en 'beleidsombuiging', de twee achtereenvolgende mijdspreuken voor 'bezuiniging'. Menslievend bedrog, máár bedrog, is 'afbouw'.

Bovendien is het een allerplompst germanisme. Merkwaardig genoeg geven het W.N.T. en de Grote Van Dale, wel niet Afbouw maar dan toch het werkwoord Afbouwen, met een mededeling als: 'Een germanisme is het in den mijnbouw veel gebruikte *afbouwen* voor ontginnen (hd. abbauen).' (W.N.T., Supplement.) Het minder bekende, uitstekend bruikbare *Handwoordenboek* van Van Dale geeft Afbouw wel: '1. het afbouwen' (bedoeld in de betekenis: voltooiën, volbouwen), '2. (germ.) ontginnen.' Let wel: ontginnen, familie van beginnen, oftewel betekenis 2 is het tegengestelde van betekenis 1. Het artikel Abbau uit een Duits-Nederlands woordenboek verdient dat we het volledig lezen. Ik citeer dat van Wolters:

'AB'BAU *m* -(e)s -ten ontginning, exploitatie (v. mijn); ('t) winnen (v. ertsen, kolen enz.); afbouw ("ontginning"); gang, put (v. mijn); mijnbouw; afgelegen hoeve, afg. wijk; (ook) afschaffing; afvloeiing, ontslag (v. beambten); (geleidelijke) vermindering (ook v. prijzen); (gel.) vermindering v. krachten, aftakeling; (gel.) opheffing (v. de tolgrenzen b.v.); (gemeenz.) moedeloosheid; demontage (v. machine); *in A. brengen* demonteren, ontmantelen; braak laten liggen.' Volledigheidshalve ook nog even het begin van het volgende artikel:

'AB'BAUEN *h* ontginnen, exploiteren (mijn); (Kohle, Erze) winnen; de exploitatie staken;' zo is het wel genoeg.

Dus een mijn ontginnen en de ontginning staken, daar heeft het 'hd.' een en hetzelfde woord voor. En zo'n

taal moeten wij dan naäpen, De toekomstige commandant van een nieuwe oorlogsbodem, die toezicht houdt op de afbouw, zal er wel niet veel van begrijpen wanneer zijn krant het woord *afbouw* bezigt alsof het afbráák betekent.

Is het niet noodzakelijk dat er door verstandige mensen toezicht wordt gehouden op het in zwang brengen van termen? Ter bevordering van op-, ter voorkoming van afbouw.

C.A.Z.

Eindnoten:

- 1) Wie in het W.N.T. naar een opmerking over Ontwapening zoekt, zal niets vinden. Het hele woord ontbreekt, hoewel aan het eind van het artikel Ontwapenen ernaar verwezen wordt. In het *Deutsches Wörterbuch* van de gebroeders Grimm, dat van voor Bismarck dagtekent, staat over Abrüsten alleen maar dat het betekent (hun spelling) ‘ein gerüst abbrechen’; de nieuwe bewerking is nog niet verder dan Abpassen.

Overblijfselen van de Amerikaans-Nederlandse taal

Nadat ik mijn ambt als ‘Regeringscommissaris voor de bijzondere hulpverlening’ tengevolge van de bevrijding van Nederland moest neerleggen, werd mij verzocht een lezingentocht door de V.S. te houden. Deze lezingentocht was georganiseerd door de consul Willard Wichers uit Holland-Michigan met als doel mede te helpen aan de geldinzameling voor U.N.R.R.A. die in de na-oorlogse fase de materiële hulp aan de eens bezette landen van Europa ging overnemen. Tijdens die reis heb ik bijna alle staten van het Amerikaanse gemenebest kunnen bezoeken, maar de nadruk werd toch gelegd op het bezoek aan verschillende groepen Nederlandse immigranten en hun nakomelingen die zich nog diep verbonden voelden met het moederland.

Daarom las ik met groot genoegen het speciale nummer ‘Denkend aan Holland’ dat als oktober-nummer van *Onze Taal* in 1972 verscheen. Ik geef maar losse opmerkingen die ik diep uit mijn geheugen moet opdiepen maar die toch ter aanvulling kunnen dienen van het overzicht van dat nummer. Tijdens de oorlog was ik in Engeland reeds met de studie van het Nederlands in aanraking gekomen toen ik op een reis naar Edinburg, Schotland voor een paar dagen werd ingekwartierd bij een Engelse professor in de literatuur, Sir Herbert Grierson, die bezig was met een studie over Vondel. Sir Herbert was de grote Milton-kenner, die wist dat Milton met Joost van den Vondel had gecorrespondeerd. Van mij wilde hij de juiste uitspraak van het Nederlands horen. Zo zaten we dus midden in de oorlog - tijdens mijn bezoek aan een hospitaal in Edinburg - samen Vondel te lezen. Ineens was de oorlog er niet meer en klonk avond aan avond hardop de statige poëzie van Holland, voorgelezen door een geïnteresseerde leek.

Hetzelfde overkwam mij herhaaldelijk in de Verenigde Staten. In een Gereformeerde kerk in Chicago, waar de aloude psalmen nog in het Hollands werden gezongen,

werd mij gevraagd mijn rede over de toestand van Nederland in het Hollands te houden, ook al begrepen ze er niet alles van. Ze glunderden bij het horen van de taal hunner voorouders. Voor Hope College in Holland-Michigan moest ik mijn speech in het Engels spreken maar mij werd gevraagd om in het tehuis voor ouden van dagen hetzelfde praatje in het Hollands te houden. Daarna werd er koffie met snijkoek geserveerd. In Pella-Iowa kon ik alles nog in het Hollands vertellen en men verweende mij met allerlei echt Hollandse lekkernijen, zoals speculaas en amandelgebak. De trots op hun Nederlandse verleden kwam overal naar boven en de financiële bijdragen aan de U.N.R.R.A. campagne waren aanzienlijk. Het is bekend dat ook de rasechte Amerikaanse dichter Walt Whitman trots was op zijn Hollandse afkomst.

Als men over de overblijfselen van de Nederlandse taal en cultuur spreekt moet men eigenlijk over twee fasen van immigratie spreken, die van de 17de eeuw en die van de 19de eeuw. De Hollanders van Nieuw-Amsterdam (New York) hielden ook heel lang aan hun taal vast. Het is een ontroerend verschijnsel hoe lang immigranten zich aan hun oude taal vastklampen als aan het laatste bezit van het verleden. Vele Hollanders gingen na de overgave van Nieuw-Amsterdam zich noordelijker in de staat New York langs de Hudson vestigen met Fort Orange (het latere Albany) als centrum. Ze heten overal Hollandse namen na: *Brooklyn* (Breukelen), the *Bronx* (het land waar de heer Jonas Bronck woonde), *Spijtenduivel*, *Saugerties* (= zagertjes), the *Catskills* (de kaatsheuvelen), *Flushing*, *Kinderhoek* en vele andere plaatsnamen.

Aan de uit het Nederlands afkomstige woorden in het genoemde artikel vermeld, zou ik nog toe kunnen voegen:

bakery	= bakkerij
bedspread	= beddesprei
caboose	= via het Franse <i>cambuse</i> van het Hollandse <i>kombuis</i> , de laatste wagen van een vrachttrein, oorspronkelijk met een kachel erin
filibuster	= vrijbouter (waarschijnlijk via het Spaans)
hook	= bocht in de rivier of stuk hoekig land
patroon	= patroon (eigenaar van groot huis of plantage).

In het museum van de stad New York en in het museum in Albany, de hoofdstad van de staat New York, kan men allerlei overblijfselen van die eerste Nederlandse vestigingen aantreffen. Uit de doopboeken in dat laatste museum blijkt dat tot in de 20ste eeuw nog met begeleiding van Hollandse zegenspreuken werd gedoopt (2½ eeuw na vestiging). Ook in Albany heeft men nog een jaarlijks tulpenfeest, gepaard gaande met een feestelijk schrobben van de straten. Het voornaamste hotel heet ‘Hotel ten Eyck’ en de oude zeventiende eeuwse namen ten Eyck en Schermerhorn komen er veelvuldig voor. Bij mijn eerste lezing in Albany had men speciaal twee oude dametjes Schermerhorn uitgenodigd. Ze kenden nog het kerkgezag ‘Het hijgend hert’ uit hun hoofd, maar verder kenden ze alleen Engels.

Lucas, zoals reeds in het vorige artikel werd vermeld, schreef een uitvoerig werk over de tweede emigratie. Over de lotgevallen van de Hollanders na de verovering van Nieuw-Amsterdam in 1664 moet het standaardwerk nog verschijnen. Ze heroverden in 1672 de stad, maar de Staten schijnen hen toen in de steek te hebben gelaten. In de 18de eeuw schijnt er nog heel wat tussen de Engelse, Hollandse en Indiaanse bevolkingsdelen te zijn gevochten, maar de beschrijving daarvan wacht op zijn historicus.

Prof. dr. J.A.M. Meerloo, Amsterdam

Loskoppelen

In het artikel ‘krantetaal’ (maart nr. blz. 15) viel mij de veroordeling op van het woord ‘loskoppelen’, die zeer negatief was. In principe ben ik het er mee eens, dat ‘ontkoppelen’ mooier is en dat loskoppelen een inwendige tegenstelling bevat. Toch zou ik een lans voor deze term willen breken. Ik zie hier nl. niet een dooreen halen in van ‘losmaken’ en ‘ontkoppelen’, maar een eigen evolutie van het woord zelf. Over het algemeen is het een abstract woord: bv. ‘twee woorden zijn gekoppeld’; ‘de netten van beide elektrische centrales zijn gekoppeld’. In deze situatie is ‘ontkoppeld’, de natuurlijke tegenstelling, geheel op zijn plaats. In een bepaalde situatie kan ‘koppelen’ echter zeer concreet worden, en dan gaan *andere* krachten

werken. Bij de ontwikkeling van het railvervoer namelijk werd ‘koppelen’ een zéér concrete en frequente dagelijkse bezigheid. Ik kan mij nu goed voorstellen, dat er hier een spontane betekenis-verschuiving plaats vond en dat met het woord meer kan aanvoelen als ‘ bezig zijn met koppels’. Het resultaat van dit ‘ bezig zijn met koppels’, heeft voor 50% het resultaat dat de wagens aan elkaar worden bevestigd, voor 50% dat zij los van elkaar komen. Beide sub-bezigheden kregen toen de aanduiding ‘los-koppelen’ en ‘vastk--oppelen’. Ik voel hierin een natuurlijke ontwikkeling. Op het concrete koppelen van treinwagens als dagelijkse bezigheid staat nl. het *werk* centraal: ‘het koppelen’ in de door mij bedoelde zin het *resultaat* (of de wagens los of vast komen), is hierbij secundair. Hierdoor wordt ‘koppelen’ een neutraal, of ambivalent woord, met twee ‘vleugelwoorden’, ‘los-’ en ‘vast-koppelen’. Bij het abstracte uitgangswoord was de situatie geheel anders. Hier was ‘koppelen’ univalent en dan staat er een ‘tweelingwoord’ ‘ontkoppelen’ tegenover.

Op deze manier zie ik in ‘loskoppelen’ iets geheel anders dan in het voorbeeld ‘er is geen enkele sprake van’, dat in hetzelfde artikel even later aangehaald wordt. In dit geval hebben wij duidelijk met een degeneratie te maken, terwijl ik in het eerste geval een spontane groei zie.

dr. P.J. Kipp, Utrecht.

[Nummer 9]

Negende congres Onze Taal Jaarbeurs Congresszaal Utrecht, 27 oktober 1973

TAAL OM MEE TE LEVEN

het onderwijs in de Nederlandse taal

10.30	Opening door de voorzitter, mr. J. Klaasesz
10.45-11.10	dr. J. Naeff , inspecteur voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs: Het vak Nederlands in het voortgezet en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
11.15-11.40	drs. A.K. de Vries , wetenschappelijk medewerker pedagogisch instituut R.U. Utrecht: Taalonderwijs in de eerste kinderjaren
11.40-11.55	Pauze
12.00-12.25	P. Dekker , leraar Pedagogische Akademie Op den Klokkenberg Nijmegen: Nederlands op de basisschool
12.30-13.45	Koffiemaaltijd
13.45-14.10	J.C.A. Bakkers , leraar Nederlands L.T.S. Oudenbosch: Nieuw taalonderwijs in de lagere technische scholen
14.15-14.40	P.H.S. Batelaan , leraar Nederlands Stichting Opleiding Leraren Utrecht: De voorbereiding op het geven van onderwijs in de taal waarmee we moeten leven
14.45-15.15	Gedachtenwisseling
15.15	Sluiting door de voorzitter

Het negende congres

Het Genootschap Onze Taal zal *zaterdag 27 oktober* in de Jaarbeurs Congresszaal Utrecht zijn negende congres houden.

In de vorige congressen zijn o.a. het nut, de schoonheid, de speelsheid van goed taalgebruik aan de orde geweest. De vorming van nieuwe woorden en het vraagstuk van de normen is besproken.

Het onderwijs in de Nederlandse taal heeft reeds een eerste 'congresbeurt' gehad, namelijk in 1962. De les die een van de inleiders toen in de congresszaal aan een voor hem geheel vreemde klas met schoolkinderen gaf, was een groot succes, vooral door de hartveroverend spontane wijze waarop deze kinderen - merendeels Zaaans dialect sprekend - reageerden.

Sedertdien is er in het onderwijs veel veranderd. Wie denkt dat er alleen maar veel nieuwe (en verwarrende) schoolnamen zijn gekomen en dat de inhoud in wezen gelijk is gebleven, vergist zich. De veranderingen gaan dieper; het behoort echter niet tot onze taak daarop nader in te gaan.

Met de mammoet is de democratisering van het onderwijs, de sociale bewustwording van de leraar en de leerling, de sterkere betrokkenheid van de ouders gekomen. Ten goede? Ten kwade? Andere methoden, nieuwe opvattingen op onderwijskundig gebied hebben hun intrede gedaan.

De nadruk bij het taalonderwijs ligt nu misschien wat meer op creativiteit, op emotie dan op de strenge norm, de ijzeren wet. Aandacht is gegroeid voor de gevolgen van taalarmoede, experimenten worden ondernomen.

'De' school krijgt van veel zo niet alles de schuld. Dat geldt zeker wat het taalonderwijs betreft. 'In onze tijd was het veel beter. In het buitenland is het veel beter.' Maar was en is dat werkelijk zo? Wat is er nu gaande in ons taalonderwijs? Wat zijn de knelpunten? Wat is er bereikt?

Op deze en soortgelijke vragen wil het congres een antwoord geven. Wij zijn daarom verheugd dat bij uitstek deskundigen het onderwerp zullen behandelen: in korte betogen die betrekking hebben op een speciaal schooltype.

Al is er nog zoveel veranderd, al zijn er ingrijpende wijzigingen in leerplan en begeleiding gekomen, één ding blijft gelijk: het is *de taal waarmee we moeten leven*, de taal die onmisbaar is voor de basisvaardigheden luisteren, spreken, lezen, schrijven. Een taal waarmee je *kunt* leven, waarmee je graag leeft, omdat je erin thuis voelt.

Congressen van Onze Taal zijn geen bijeenkomsten van vakspecialisten; ze brengen mensen bijeen die belangstelling hebben in taal en taalgebruik. Wij weten dat u tot dezen behoort en dat het onderwerp van ons congres 1973 u zal boeien. Daarom nodigen wij u hierbij uit; *wij hopen van harte u in Utrecht te kunnen begroeten.*

Het congres is vrij toegankelijk. In de pauze wordt aan de deelnemers gelegenheid geboden om (in de foyer van de Congresszaal) de koffiemaaltijd te gebruiken; de prijs van deze maaltijd is f 10,--. Wij verzoeken degenen die van deze gelegenheid gebruik willen maken, *van te voren* het bedrag over te maken op de girorekening van de penningmeester Onze Taal, 181661, te Leiden. Wij zullen hun dan een bewijs van betaling sturen.

Afleidingsmanoeuvres

Afleidingen worden gevormd door een prefix vóór en/of een suffix achter een woord te zetten. Pre- en suffixen komen alleen als *woorddelen* voor, behalve natuurlijk in zinnnetjes als *Ge is een prefix* (voorvoegsel).

Evenals bij de samenstelling volgt men bij het maken van afleidingen een bepaald patroon en valt er te spelen door van dat patroon af te wijken.

Heel wat achtervoegsels van vreemde herkomst, vooral uit het Grieks en Latijn worden geplaatst achter woorden, eveneens van Grieks-Latijnse herkomst. De duizenden zo ontstane woorden voorzien in de behoefte die de moderne technische maatschappij kenmerkt: telefoon, ultrasonies, hypernervus - het kost weinig moeite honderden andere voorbeelden te bedenken.

Gaat men dergelijke achtervoegsels nu speels achter goed-vaderlandse woorden zetten, dan ontstaat veelal een wat komies effect.

-loog wordt meestal achter Gr.-Lat. woorden geplaatst om een beoefenaar aan te duiden van het beroep door dat woord aangegeven: filoloog, socioloog, theoloog. Speels: *kremlinoloog*, zelfs: *deskundoloog*.

-arium. Voorbeelden planetarium, aquarium, terrarium. Speels: *klabakkarium* (politiebureau).

-droom. Voorbeelden: hippodroom, velodroom, autodroom. Speels: *pisodroom* (urinoir).

-itis. Voorbeelden: bronchitis, meningitis, appendicitis. Speels: *spionitis* (overdreven angst voor spionnen), *aanstelleritis*. Ik ben zelfs eenmaal *ijscoitis* tegengekomen.

-theek. Voorbeelden: bibliotheek, discotheek. Ten onrechte is men gaan denken dat het achtervoegsel *-otheek* is. Toen was de baan vrij voor nieuwe afleidingen die minder van speelsheid getuigen dan van behoefte aan woorden die een of ander bewaarcentrum noemen. *Brood'otheek* (een doodgewone bakkerswinkel), *moppotheek* (een verzameling op schrift gestelde moppen, anecdotes), *artotheek* (uitleenbureau voor kunstwerken), *dierotheek* (een instelling waar lagere scholen kleine dieren voor een poosje kunnen lenen om ze aan de kinderen te laten zien).

-foon. Voorbeelden: telefoon, microfoon. Vroeger al: *Pathefoon*, nu ook *babyfoon*.

-ica, -ia. Voorbeelden: practica, theoretica. Speels: *sovjetica, kletsica, prullaria*.

-orama. Voorbeelden: panorama, diorama. Speels: *kadorama, fotorama, restorama* (restaurant van V&D).

-iade. Voorbeeld: Olympiade. Nu *Floriade, liliade, rekreade, vakantiade*.

Met achtervoegsels van Franse oorsprong gebeurt iets dergelijks.

-ette. Voorbeeld: maisonette. Vervolgens - ook in het Frans, naar ik meen: kitchinette. Toen bij ons: *wasserette*, zelfs *restorette*. V&D, de uitvindster van de naam, heeft de bedenker van *restorest*, een veel aardiger naam, een proces aangedaan. En dat nog wel terwijl V&D bij het nageslacht al roem zou verwerven door de schepping van *restorama*. Neen, dan heb ik meer eerbied voor de speelsheid van de fabrikant van bustehouders die zijn fabriek *past-u-nette* noemde.

-(t)iek. Niet bedoeld is hier het achtervoegsel van Franse herkomst, waarmee woorden als Rembrandtiek, feeëriek, fanatiek gevormd zijn. We moeten naar het Franse *boutique*, dat enige tijd geleden plots vernederlandst werd tot *boetiek(je)* met de speciale betekenis van klein, leuk winkeltje waar je bijzondere dingen kan kopen. Het woord is zo ingeslagen dat de woorden op -tiek als boetiekjes uit de grond rijzen.

Een slager in Bennekom noemt zijn (prachtige) zaak *vleesboetiek*, maar dat is nog pas het begin. De rubriek ‘boekbesprekingen’, indien ‘Tussen de rails’ aanwezig, heet *boektiel*; in Arnhem is een *shoetiek*, een ‘hippe’ schoenwinkel, en ik zag een advertentie van een *broektiel*.

-aria. Voorbeeld: cafetaria. Nu ook *ijstaria*, zelfs *erostaria*.

Soms gebeurt het dat men - in speelsheid? - een deel van een woord voor een achtervoegsel aanziet. Dat blijkt dan hieruit dat men met dat vermeende achtervoegsel nieuwe woorden gaat maken. Na de hamburger, gehakte biefstuk met uien naar ik me heb laten vertellen, kwam de *biefburger*, toen de *kaasburger* en een vooruitstrevende slager creëerde toen de *poestaburger'*.

D. de Vries, Wageningen

Spijkerbroek

Er moet toch *iemand* zijn die dit woord gemaakt heeft; het valt niet zo maar uit een boom. De stof *denim* schijnt te komen van ‘Serge de Nimes’, een soort zeildoek dat gebruikt werd voor de making van tenten. Honderd jaar geleden, mei 1873, hebben de A'nen Levi Strauss en Jacob Davis patent gekregen op zeildoekbroeken met koperen drukknopjes. Ook genoemd dzziens of lievaais. □ Is *wordprocessor* handelsmerk of (al) soortnaam geworden? Het is een aan een schrijfmasjien gekoppeld toestel dat al het getikte op een magneetband vasthoudt ter latere vermenigvuldiging. Nederlands nodig? □ Er zijn 28 woorden in Van Dale op-sk, 3 op -usk, 4 op -osk (eigenlijk maar één, nl. kiosk), 6 op -isk en 15 op -esk (achtervoegselwoorden als arabesk en gargantuesk). Bij de laatste groep gaat zich sinds een jaar of vijf zes het woord *desk* voegen: het ministerie van landbouw heeft een informatie-desk en de wetenschappers hebben het over desk-research, deskresearchwerker. Sommigen zeggen desk als ze gewoon tafel waarop bedrukt papier of balie of zoiets bedoelen. □ *Van* moeilijk voor buitenlanders die Nederlands leren,

in zinnen als ze loopt in *van die* gekke jurken of hij leest graag *van die* ouwe boeken of het zijn maar *van die* losse stukjes. Altijd met aanwijzend voornaamwoord? Altijd met *die* of ook met *deze*? Ander *van*: wat is hij *van* z'n geloof? Wat doet (is) hij *van* z'n vak? □ Als dingen anders worden, hoeven de woorden voor de dingen nog niet te veranderen. Maar soms hou je het niet tegen. De varkensmester en de kippenboer zijn *bio-industriëlen* aan het worden. □ *Cruciaal*, het cruciale moment is het *beslissende* moment. Of is dit (mode)woord uit het Engels nog meer? Moeilijk, onoplosbaar, netelig. Een *cruciale* beslissing: een beslissende beslissing. Let op: de tijd van de cruciale bevalling is niet ver meer. □ Even mijmeren en peinzen over wat een hoge Nederlandse functionaris zei die met een delegatie een tocht gemaakt had 'vele honderden kilometers landinwaarts' in Suriname: 'Het is verbazingwekkend dat de mensen daar, terwijl zij aan het begin van de beschaving staan, toch gewoon Nederlands spreken.' Wat moet dat worden als zij zich steeds verder gaan beschaven.

In een advertentie 4-8 wordt een team genoemd dat 'streeft naar een *zo buurtgericht mogelijke* aanpak van sociaal cultureel werk.' Kan dat? (Afgezien nu van de samenstelling uit op-de-buurt-gericht). De buurtgerichtheid wordt bepaald; helemaal zeker zijn we niet maar beter klinkt o.i. 'zo veel mogelijk buurtgericht'. □ Roepmeisje is een aardig vertaalde call girl - zie O.T. juli - het heeft zelfs iets (hoewel niet veel) dichterbij, iets argeloos prillerigs; laat ons nu in een afrikaanse krant lezen *foonsnoll!* Ook mooi bruikbare klank voor aan slapeloosheid lijdende mensen die snachts palindromen verzinnen. (U weet wel: *van die* zinnen over de oom in Ede en Koos Eekfeen met zijn rood kerkraam; niet meer sturen, een harde met foonsnol mag nog). □ In Groenten en Fruit 29 jrg. nr. 4 van 1 aug. 1973 - precies zijn voor hen die niet geloven - staat in een bericht over de fruitoogst 'Strekkelijk loopt de situatie wel wat uiteen'. Stedelijk, landelijk, plaatselijk. □ Voor de verzamelaars van reclamewoorden: *vakantieslank, strandslank, bikinislank*. □ Bij opzienbarend, slijmoplossend, buikzuiverend, zaadvormend, adembenemend, slibhoudend hoort het nog niet in enig woordregister opgenomen *grensverleggend*. Het heeft alles in zich om het te maken. □ Bij het reeds gesignaleerde *winkel*: de derdewerldwinkel, de milieuwinkel, de onderwijswinkel. Nederlands komt terug, gelukkig, shop is commercie, blijft waarschijnlijk nog wel een paar jaar in *coffeeshop* dat het ouwe café verdringt (maar het bruine niet). In Den Haag is een haal-en-betaal-zaak waarin meubelen en zo worden verkocht, genaamd de *woonwinkel*.

De staatssecretaris van volkshuisvesting heeft ons allen een verklarend woordenboek beloofd. Mensen, zegt hij, denken dat *reoveren* opknappen is, maar de sloper staat al voor de deur. □ Schwarzkopf met nutrilan, prodent met dispergon, elmex met aminfluoride, alles heeft wel iets. □ Iedere Nederlandse stad heeft ten minste één (voor de niet-naamkundige) onbegrijpelijke en daarom onvergetelijke straatnaam, zoals het *Rokin* in A'dam, de *Nevidse* in Hoorn, de *Rensgars* in Schagen, de *Mient* in Den Haag, de *Enk* in R'dam. Namen waarin iets normaal herkenbaars voorkomt, tellen niet mee, bijv. Lange Geer, Vrouwenregt, Ondersim, Mallemolen. *Dam* en *Spui* zijn te begrijpen, *Nes* niet. Als je maar genoeg van die rokinwoorden hebt, moet je er een sonnet van kunnen maken. □ Nog iets over woorden in de buurt van hemelstergend, bepalingaankondigend, geruchtmakend, oogluikend, onheilspellend, bloedstelpend, godlasterend, zedenkwetsend, vleesetend, vruchtafdrijvend,

vuurspuwend (als je erop let, vind je er tientallen); in die buurt zit ook *stoelkluisterend* hoewel de spraakkunstige verhouding totaal anders is. *Stoelkluisterend* is een hapaks (= eenmaal voorkomend woord) en stond in een advertentie (20-6) waarin een geldbeluste uitgever ons lokt tot het kopen van een boek met ‘een stoelkluisterende ontknoping’. □ En mocht het zich onverhoopt weer eens voordoen: het is call girl of roepmeisje of foonsnol. Wie het wil aandikken, zette er ‘van grensverleggende schoonheid’ bij.

[Nummer 10]

Hoe vervoeg je crashen?

De invallers in het gebied van het ‘Algemeen Beschaafd’ zijn talrijk: vreemde woorden, woord- of zinsconstructies van buitenlandse oorsprong die voor de argeloze lezers en hoorders een bedrieglijk Nederlands voorkomen hebben, modewoorden en modezinsconstructies, gemeenzame tot en met vulgaire uitdrukkingen. Ik wil me hier beperken tot de eerste van de genoemde groepen, de vreemde woorden.

Verrijkt het gebruik van vreemde woorden onze taal? Pure puristen, geheelonthouders ten aanzien van vreemde talen, zullen er niet meer zijn; er is geen Nederlander die geen vreemde woorden schrijft of uitspreekt. Wie dat zou proberen zou al gauw bemerken dat hij buitenissig spreekt en hij zou er soms zelfs niet uitkomen. Want eeuwenlang is een vloed van Franse (en, meestal via het Frans, van Latijnse en Griekse) woorden ons taalgebied binnengestroomd. Natuurlijk kan men ‘correspondentie’ vervangen door ‘briefwisseling’, maar hoe moet men een correspondent op een handelskantoor noemen? Briefschrijver? Waarschijnlijk voelt de man zich dan verongelijkt. Hetzelfde geldt voor ‘schrijver’, dat bovendien te onbepaald is.

Het valt niet te ontkennen dat naast veel Franse woorden gelijkwaardige Nederlandse staan: amusement - vermaak, amusant - vermakelijk, interessant - belangwekkend, interest - rente (maar is rente zo oer-Nederlands?), participeren - deelnemen, enz. De reeks is eindeloos. Toch zijn er maar heel weinigen die zich aan Franse gastwoorden, voor zover ze burgerrecht verkregen hebben, ergeren. Ik geloof dat die woorden deel van het Nederlands zijn gaan uitmaken. Als dat waar is, kunnen we m.i. wel van een verrijking spreken, al is het soms maar een vergroting van het aantal synoniemen.

Na het Frans volgde het Duits met zijn vele technische leerboeken. Menige Nederlandse technicus noemt zich *téchniker* en spreekt van *elektrotéchniek*. Daarnaast gaf de lange rij van Duitse wijsgeren aan allerlei begrippen namen, die hun Nederlandse collega's voor de moeilijke en niet altijd uitvoerbare taak plaatsten ze in Nederlandse woorden van gelijke betekenis over te brengen.

Het Engels was vroeg met de invoer van sporttermen, aangevuld met wat technische woorden. Op sportgebied is er nogal wat zuivering geweest. Een *corner* bleek ook hoekschop te kunnen heten, een *free-kick* ook vrije schop, een *penalty* ook strafschop (maar in onze jeugd hadden we bij het toen nog mogelijke straatvoetbal eigenmachtig de regel ingevoerd: driemaal *corner pinantie!*), de *crawl* ook vrije slag, de *service* bij tennis ook opslag. Maar wie weet een Nederlands woord voor rugby, cricket, golf, *smash*, volley (vluchtslag? - laat u maar), *handicap*? Ik bedoel een woord dat niet gekunsteld is en dat kans maakt.

Naar mijn mening geldt voor reeds lang in gebruik zijnde Duitse en Engelse immigranten wat ik ook over de boven vermelde Franse denk: het heeft weinig zin daartegen nog te velde te trekken.

Evenwel, de aanvoer van vreemde woorden duurt voort, en hij komt nu voor het leeuwedeel van overzee. Men zou kunnen zeggen: de zuidenwind is vrijwel droog geworden, de oostenwind brengt nog hier en daar een buitje, maar bij westenwind klettert de regen neer. Wat moeten we daarmee doen? Betekent die regen een verrijking en moeten we hem derhalve aanvaarden, of dienen we de paraplu boven onze taal te houden om haar voor verwatering te behoeden?

Ik meen dat we onderscheid moeten maken tussen datgene wat nuttig voor het Nederlands kan zijn en datgene wat we niet nodig hebben. Is de gedachte zo

vreemd, dat men zich de overgang van slordig tot stipt, van chaotisch tot ordelijk, van eerloos tot edel, van zwak tot ijzersterk voorstelt als een lange serie nuancetjes, die zich in het menselijk denken als een lijn aftekent, waarbij dat denken niet voor elk nuancetje een pasklaar woord heeft, maar waarbij de lijn wel hier en daar een knoop vertoont die een op maat gesneden woord oplevert? Als die gedachte niet vreemd is, mogen we wel aannemen dat die knopen in de nuancelijnen van de verschillende talen niet altijd op dezelfde plaats liggen. Dat zal veel minder voor concrete zaken dan voor abstracte (en - door de snelle technische ontwikkeling - technische) termen gelden. En als dan een vreemd woord een niet door het Nederlands benoemde nuance aangeeft, dan lijkt mij overneming van dat woord geen verwatering van het Nederlands maar een verrijking. Dat woord vult een lege plaats op en maakt omslachtige (en soms toch niet helemaal begrepen) omschrijvingen overbodig.

Als we daarentegen voor het vreemde woord een precies gelijkwaardig Nederlands woord hebben, zouden we dan niet liever doen als de Fransen, de Duitsers en de Engelsen, en aan onze eigen taal de voorkeur geven? En niet in de kielzog varen van de reclamevklui onder wie, en van het bedrijfsleven, waarin nogal wat mensen zitten wie geen Engelse of Amerikaanse zee te hoog gaat? Die het hebben over research planning, sales promotion (wat is dat anders dan verkoopbevordering!), market research, marketing manager, middle management?

Ook in de journalistiek, in het bijzonder de sportjournalistiek, treft men dit verschijnsel aan. Zo'n journalist zal misschien als beweegredenen opgeven: ja, dat is de vaktaal in de kringen waarmee ik te maken heb. Maar men vermoedt er ook andere dingen achter: het laten blijken dat hij alles van het onderwerp weet, dat hij desnoods de mensen wier doen en laten hij verslaat nog wel een lesje zouden geven, enz. Hoe het zij, het resultaat is een geheel onnodige verbastering van de Nederlandse taal.

Over één sportonderwerp in één editie van één dagblad heb ik de volgende fraaiigheden gevonden (tussen de haakjes mijn opmerkingen):

-Zandvoort - De nieuwe bocht in het Zandvoortse circuit stelde met name de toerwagencoureurs voor veel problemen. Reeds in de training knalden velen (vele) er uit (eruit; dat 'eruitknallen' moet u gewoon zien als vlottejongensstijl), waarbij vooral Randstadcoureur Hans Kok nogal ongelukkig met zijn wagen crashte (dit prachtige woord maakt zelfs de toedracht van het ongeval niet duidelijk). Hij brak daarbij drie ribben, terwijl zijn wagen volkomen total loss raakte (volkomener dan volkomen total kan niet).

- Opvallend in dit internationale geweld was het rijden van onze landgenoot Gijs van Lennep, die in zijn (de) tweede Grand Prix in zijn carrière op een fraaie zesde plaats finishte (eindigde betekent precies hetzelfde).

- Tijdens de training zaterdagmiddag was Fittipaldi gecrashed (ja, crashte, was gecrashed - hoe vervoeg je crashen?).

- De duizenden van Zandvoort zagen een spectaculaire toerwagenrace als warming-up voor de strijd van de grote kanonnen. (warming-up is nogal gebruikelijk bij voetballen, hoewel 'inspelen' voldoende zou zijn. Hier echter geldt de warming-up niet de sportlieden, maar het publiek; het woord is dus kennelijk gebruikt ter vermijding van

het Nederlandse ‘voorspel’. En verder: tussen al dat Engels mocht het Duits niet geheel ontbreken, vandaar die grote kanonnen.)

- Het onderzoek zal de oorzaak moeten uitwijzen, werd gezegd. Maar als het slotrapport is opgemaakt zijn de volgende Grand Prix al verreden (we hadden het Frans nog niet gehad, hier is het dan, al lijkt het meervoud van Grand Prix een bovenmenselijke taak).

Mr. M.C. Godschalk

(Red.) Crashten crashte gecrasht als finishte gefinisht. Lastiger is bridgen bridgede gebridged en timede getimed. De vreemde taal moet aan het kofschip worden aangepast; racete geracet douchte gedoucht.

Ongrammatikaal?

In het artikel ‘De technicus, de taal en de dichter’ (OT 42, nr 6/7) noemt B.C. Damsteegt de zin ‘Ik heb zo'n trek in meeuw’ ongrammatikaal, een zin ‘die in meer dan één taalkundige studie als voorbeeld is gebruikt om een kenmerkend verschil aan te wijzen tussen een woord van het type *kip* (*ik heb trek in kip* kan wel) en een woord als *meeuw*’. Vroeger heb ik bij het lezen van dit voorbeeld instemmend geknikt, maar de andere voorbeelden die Damsteegt aanhaalt hebben me aan het twijfelen gebracht. Ik speel zeker niet met taal als ik tegen de slager zeg: ‘Ik heb zo'n trek in schaap, ik hoop dat u het hebt’, of: ‘Ik hou niet van kalf, er is geen smaak aan’. Het woordje *het* in het eerste voorbeeld wekt de indruk dat we met een stofnaam te doen hebben en daarmee zouden de woorden *schaap* en *kalf* op één lijn staan met *kip*. Maar waarom zou dan ‘Ik heb zo'n trek in meeuw’ een ongrammatikale zin zijn? Waarschijnlijk alleen omdat we geen meeuwen eten. Ik heb in een restaurant wel eens gezegd: ‘Ik heb zo'n trek in duif, ik hoop dat het op het menu staat’. De enige beperking lijkt me in dit geval de eetgewoonten, en wordt een zin daardoor ongrammatikaal? Als de Nederlanders zich door het eten van miljoenen kippen dit beest tegengegeten hebben, gaan ze misschien nog eens trek krijgen in meeuw.

Of we nu in de gevallen ‘Ik heb trek in kip, schaap, varken, kalf’ (die volgens mij allemaal grammatikaal

zijn) met echte stofnamen te doen hebben, is m.i. niet zo zeker. Als de eetbare dieren klein zijn gebruiken we het meervoud ‘Ik heb trek in mossels, oesters, slakken’; als ze wat groter zijn, zodat één exemplaar min of meer voldoende is voor een maaltijd, gebruiken we het enkelvoud: *kreeft, krab; bot, tong* (de vis) *schelvis*, maar ook als ze wat groter zijn, zoals *kabeljauw* of om nog een paar buitenbeentjes te noemen: *schildpad, inktvis*. Nog één stap verder en we zijn terechtgekomen bij *varken, schaap* en *rund*. Voor mij houdt het daar op, want ik zal niet kunnen zeggen: ‘Ik heb trek in paard’. Ik geloof dat de grens zeer persoonlijk is en door iemands eigen eetgewoonten wordt bepaald. De naam van een dier dat in hoofdzaak als voedselleverancier wordt beschouwd kan wel als stofnaam gebruikt worden (met de boven aangegeven mogelijkheid om de naam in de meervoudige vorm te gebruiken), de naam van een dier dat voor de taalgebruiker een zekere individualiteit heeft, zal zich hiervoor niet lenen.

Bij grotere dieren is er misschien nog een ander element in het spel, dat echter niet voor *meeuw* kan gelden. Bij die grotere dieren moeten we in de praktijk onderscheid maken tussen het vlees van de verschillende lichaamsdelen en dat betekent een beperking van de mogelijkheid de naam van het dier zonder toevoeging te gebruiken: *runderlap, kalfsnier, varkenshaas* enz., maar ook zo is de grens niet scherp. Want ik kan zeggen: ‘Ik hou niet van kip, alleen van kippepoot’. En als laatste voorbeeld geef ik er een, waarbij de taal me in de steek laat omdat ik de biologische termen niet ken: ‘Ik hou wel van alikruiken, maar lekker vind ik alleen het staartje’.

Jo Daan

Zestig andere woorden

In ons taalgebied hebben we de beschikking over een aantal voortreffelijke woordenboeken, sommige voor de taalkundige, sommige voor specialistisch werk, andere voor algemeen gebruik.

Spaarzaam zijn evenwel de merkwaardige (voor praktisch gebruik niet direct lonende) woordenboeken, zoals die in de ons omringende taalgebieden bestaan. Om er eens een paar te noemen: wij hebben geen woordenboek van de ‘alltagssprache’, geen woordenboek van namen van romanfiguren, geen afgezaagdewoordenboek, geen snoefwoordenboek, geen twijfelwoordenboek, noch een modernecitatenboek noch een oude-

We zouden een woordenlijst (-boek gaat wat ver) kunnen gebruiken met ongewone opvallende tekenende woorden die wat zout over de kommunikatieklisjees strooien. Inspiratie is te vinden in het boeiende nooit teleurstellende Bargoens Woordenboek van Enno Endt (A'dam 1972). Een prachtige lijst is aanwezig in Piet Grijs zijn werk. Blijf met je fikken van de luizepoten af (A'dam 1972), maar de schrijver heeft liever dat we die woorden juist niet gebruiken. De snoefwoorden kunnen bewerkt worden naar de voorraad in het voor de conversatie handige Amerikaanse boek *The Grandiloquent Dictionary, a Guide to Astounding your Friends with Exotic, Curious, and Recherché Words* (Englewood Cliff 1972). Doet de heimweecultus ons verlangen naar langvervlogen woorden, ze zijn opspoorbaar bijv. in het Middelnederlandsche Handwoordenboek (Den Haag 1932). Kam desnoods den ouden vandaal uit (dat kost met een veertigurige werkweek een half jaar). Bezoek een grote bibliotheek en

raadpleeg er woordenboeken op Hooft, op Vondel; kijk in dialectwoordenboeken, maar maak in elk geval nooit zelf een woord. Onze voorouders hebben dat voor ons gedaan. Hieronder zestig mogelijkheden. Voortgang, hoe flauw (gelijk het volgende) ook, is op den duur gewenst.

Abdomineus	een buikje hebbend
aftaaïen	ophouden
Amfiboleus	dubbelzinnig
anserien	dom als een gans
ataraxiek	onverstoorbaar
antelucaan	vóór zonsopgang
avijs	raad
barrebiesjes, naar de	kapot
blaamte	kwade naam
borborologie	gezwets
callipygeus	mooi achterwerk hebbend
coëvaal	gelijktijdig
comitologie	commissiekunde
cutemuten	bedriegen
cynofobie	angst voor honden
deemt	dagtaak
deltiologist	prentbriefkaartverzamelaar
dromomanie	smachten naar gereis
ecdysiaste	zie O.T. 1973, 39
eristisch	ruzie opleverend
excrementitieuus	zeer smerig
fobitasie	grap
fulgureus	bliksemsnel
gelooid	geheid
gerwen	kleden (w.w.)
gezinlijk	kalm

gynecoïed
happerd
hijgend hert
ibbel

verwijfd
bierdrinker
bromfiets
tureluurs

ingesneden op
kamelenuug
kaneelduiker
kluiveduiker
knijp, 't is de

gesteld op
vol glas jenever
naïef persoon
saai persoon
ik geloof 't niet

kweeste
kwekelhoofd
lijsing
makke, niets te
meenten

research
sufferd
opbrengst, loon
straatarm
omgaan met

melogem
nichteling
ongesturigheid
onschonen
ontgerwen

karwei
onlangs
lawaaï
lelijk maken
ontkleden

pegelen
pinguescent
postprandiaal

ijken
dik wordend
after dinner

putertieren	gemeen
snaar	schoondochter
spijkerbak	oude auto
triskaidekafobie	angst voor dertien
ubiëteit	op een vaste plaats zijn
uithissen	wegjagen
verleesten	presteren
verschutting	berisping
verzuimelijk	onachtzaam
vespertienlijk	savonds
wanwerk	slecht werk
weduwenhaar	shagtabak

Meerkeuze-toets of kiesvragen-toets?

Bij veel examens past men tegenwoordig een wijze van afvragen toe aangeduid met de Engelse benaming ‘multiple choice’. In het Nederlands burgert zich hiervoor in de naam *meerkeuze-toets*.

Afgezien van de vraag of een keuze uit méér ook een ‘méérkeuze’ genoemd zou moeten worden (immers een keus behoeft niet beperkt te zijn tot een keuze uit twee!) blijft het ook twijfelachtig of men hier van een ‘keuze-toets’ kan spreken.

Als men praat van een keuze-vak, dan houdt dit in dat men *mag* kiezen uit een aantal vakken. Het examenpakket van de mavo en tie havo bestaat uit een verplicht vak (nl. het Nederlands) en een aantal keuzevakken. Voorheen bevatten de natuurkundeexamens op de h.b.s. enkele keuzevragen, d.w.z. men mocht vrijelijk een keuze doen uit enkele gelijkwaardige opgaven. En bij het vak Nederlands moest men een ópstel maken over een onderwerp te kiezen uit een aantal keuzeonderwerpen. Bij de hierboven genoemde ‘multiple choice’ - toets is echter geen sprake van vrije keus. Ten eerste is er maar één toets, die uit meer vragen of opgaven bestaat. Alle opgaven moeten worden gemaakt! Elke opgave bestaat uit een vraagstelling en een opdracht om te kiezen uit een aantal (drie of vier) mogelijke antwoorden, waarvan er slechts één goed is en de andere verkeerd. Men moet het juiste antwoord aankruisen en onjuiste aanduidingen worden fout gerekend. Er is dus geen vrije keuze.

Daarom kan men m.i. beter spreken van ‘kiesvragen’ en dus van een ‘kiesvragen-toets’. Naar mijn gevoel ligt bij woorden met keus de nadruk op het gekozen onderwerp, de rest verdwijnt naar de achtergrond. Bij samengestelde woorden met kies, zoals kiesstelsel, kiescollege en kiesvraag, gaat het om de daad van het kiezen.

Drs. G.J. Snaauw, Leusden

Ieper

Een gezond standpunt aangaande spelling van Nederlandse plaatsnamen in Nederland en België lijkt me een zo groot mogelijke eenheid. In v. Dale (1961) vindt men: 'Ieperen, stad in West-Vlaanderen (de officiële Belgische spelling is Ieper)'. In Herckenrath-Dory (1967) van Wolters-Groningen wordt Ypres vertaald door 'Yperen', Roulers wordt er 'Roesselaere'. De Nederlandstaligen in België spellen Ieper en Roeselare; ook Oudenaarde, Oudergem en Schaarbeek, niet meer 'Audenaerde', 'Auderghem' of 'Schaerbeek' (wel in het Frans). Vlamingen daarentegen vergeten wel eens de ch in Zeeuwsch-Vlaanderen en Hollandsch Diep o.a.. In teksten uit Nederland worden inwoners van Brugge vaak 'Bruggenaars' of 'Bruggenaren' genoemd, de juiste benaming (ook in v. Dale vermeld) is Bruggelingen. Maar sommige Vlamingen hebben het wel eens over 'Zeelands' en 'Zeelanders' i.p.v. Zeeuws en Zeeuwen. In zulke gevallen kan natuurlijk alleen de in de streek zelf gebruikte benaming of schrijfwijze juist zijn, dus: Bruggelingen, Zeeuws, Zeeuwsch-Vlaanderen, Ieper, enz.

Lic. J. Govaerts, Merksem

[Nummer 11/12]

Voor de heeren kadetten

Wie bezig is met de historie van de Nederlandse stijlregels, stuit vroeg of laat onvermijdelijk op de Griekse en Latijnse Retorica, de kunst van het spreken. Hij zal zich vertrouwd moeten maken met de theorieën van Aristoteles, Cicero, Seneca en vooral met het werk van Quintilianus.

Het boek van Quintilianus, *Institutio Oratoria* (95 na Chr.), is eeuwenlang het stijlboek voor het ‘avondland’ geweest. Na de antiëken is de retorische traditie ononderbroken verder doorgegeven in de middeleeuwse kloosterscholen; de retorica vormde met de grammatica en de dialectica (redeneerkunde) het Trivium (de drie wegen), onderdeel van de zeven vrije kunsten die aan de universiteiten werden gedoceerd.

De Retorica in de landstaal, de volkstaal, begint in Europa in de periode tussen de dertiende en de zeventiende eeuw: de tijd van humanisme en renaissance. De geschiedenis van onze Retorica, in wat ruimere zin: onze Nederlandse stijlleer, moet nog worden geschreven. Zij zal namen van zestiende-, zeventiende-eeuwse taalbouwers en taalkenners bevatten. Zij zal zich met achttiende-eeuwse taalbespoten als David van Hoogstraten en Balthasar Huydecoper bezig houden. Een mijlpaal in de Nederlandse Retorica is de instelling van de eerste leerstoel voor de Vaderlandse Taal en Welsprekendheid te Leiden. De Doopsgezinde predikant Matthijs Siegenbeek (1774-1854) is de eerste hoogleraar. Het wordt de gouden tijd van de kanselwelsprekendheid.

Na Leiden kwamen ook in Groningen en Utrecht leerstoelen voor de welsprekendheid. Zelfs buiten de universiteiten. In Delft was in 1814 de Artillerie- en Genieschool opgericht; de begaafde Generaal Voet werd de eerste ‘Kommandant-Directeur’. Aan deze school kregen zowel aspirant-officieren als aspirant-‘burgerlijke waterstaatingenieurs’ hun opleiding. Op het rooster van de school, die de voorloper van de Technische Hogeschool genoemd mag worden, stond ook de vaderlandse welsprekendheid. Blijkens de gegevens die nog beschikbaar zijn over de inhoud van dit onderwijs, was het echter ook en zelfs meer gericht op de ‘welschrijvendheid’.

De leerboeken van die vroegnegentiende-eeuwse welsprekendheid liggen onder het stof op de zolders en in de opslagplaatsen van onze academische bibliotheken. Ze worden niet meer gevraagd, ze zijn grotendeels onbekend, ze zullen nooit herdrukt worden. Een ervan heb ik onlangs geheel gelezen. Het is voor mij een onverwacht boeiende lectuur geworden: veel van wat we tegenwoordig in taal- en stijlboeken aantreffen, is in een of andere nu ouderwets aandoende vorm al anderhalve eeuw (of nog langer) geleden te vinden.

Het betreft hier het in 1820 verschenen boek van J.C. Beijer, ‘onderwijzer aan de Artillerie- en Genieschool te Delft’, getiteld ‘Handleiding tot den Nederlandschen

Stijl of Volledige Aanwijzing ter Vervaardiging van Schriftelijke Opstellen voor Nederlanders, zoo in het Algemeen als in Beroepsbetrekkingen, en gegrond op de Redeneerkunde'. In zijn Voorberigt klaagt hij erover dat er zo weinig Nederlandse leerboeken voor goede stijl bestaan en die behoefte 'deed mij beproeven, om in dezelve door het samenstellen van een handboek te voorzien, dat mogelijk voor anderen niet zonder nut zoude zijn, en dat mij in het bijzonder ten leiddraad kon strekken bij de voorlezingen, welke mijne ambtsbetrekking mij ten pligt maakte, **voor de beeren Kadetten**, ter hun-

ner oefening in het vervaardigen van schriftelijke nederlandse opstellen, te houden’.

Het boek is geheel op klassieke leest geschoeid. ‘Gedachten en uitdrukking oefenen eene wederkeerige werking op elkander. Wanneer wij ons kwalijk uitdrukken, wordt zulks, behalve door gebrek aan taalkennis, meestal door een gebrek in de wijze, waarop wij het onderwerp begrijpen, veroorzaakt, en verwarde, duistere en zwakke uitdrukkingen zijn niet zelden het gevolg van verwarde, duistere en zwakke denkbeelden. Wanneer wij daarentegen onze gedachten met orde en nauwkeurigheid leeren mededeelen, leeren wij tevens nauwkeurig en met orde denken. Redeneerkunde en redekunst staan derhalve in een zeer naauw verband; door de eerste laatste de wetten der taal kennen’.

In het navolgende heb ik een vijftientig bladzijden uit Beijers werk beknopt in eigen bewerking weergegeven. Uit zijn voorbeelden heb ik een keuze gedaan; ze staan hier cursief gedrukt, spelling en leestekens zijn onveranderd gebleven. Het is het deel dat gaat over de ‘juiste zamenstelling der volzinnen’. Hij begint met de regels die gelden bij de samentrekking: het type *tevreden met eene zegepraal verdiend te hebben wees hij de eer derzelve van de hand en de zonde, het hart innemende, verstikt alle zaden van het goede*. Daarna vervolgt hij het betoog met de ‘algemeene vereischten der volzinnen’.

De eigenschappen die een goede volzin moet hebben, zijn volheid, gepastheid, eenheid, juiste plaatsing der delen, behoorlijke grootte en evenredigheid.

Volheid

De eis van *volheid* houdt in dat de hoofdgedachte van de zin ‘door zekeren rijkdom van bijkomende gedachten en uitdrukkingen’ wordt ondersteund. Een eenvoudig gegeven staat in:

Zelfs B heeft de noodzakelijkheid der doodstraffen niet in twijfel getrokken.

Het gegeven kan echter uitgewerkt worden: het verstand krijgt dan wat meer te verwerken en een bijkomend voordeel is dat de zin mooier klinkt. De volheid is bereikt.

Dat er gevallen zijn, waarin de doodstraf het eenig middel is, om verdere onheilen voor te komen, heeft B. zelfs niet in twijfel getrokken, schoon hij dezelve teregt voor zoo menigvuldig noodzakelijk niet houdt, als in de strafwetten aangenomen wordt.

Gepastheid

De uitbreiding mag geen opvulsel zijn, zij moet op natuurlijke wijze uit het gegeven voortvloeien. Dat is de eis der *gepastheid*. Ongepast is een uitbreiding als:

Dat er gevallen zijn, waarin de, den levensdraad ras afsnijdende, en de voortduring op aarde eindigende doodstraffen, het eenige middel zijn, om verdere onheilen te verhoeden, heeft zelfs, enz.

Eenheid

Nauw met het vorige hangt de eis van de *eenheid* samen. In een goede volzin is slechts plaats voor één hoofddenkbeeld. Wat niet direct te maken heeft met die hoofdgedachte, mag niet in de zin. De delen behoren ongedwongen met elkaar verbonden te zijn. Een zin nadert de volkomenheid als de delen onmisbaar en volledig zijn. In de volgende zin kan géén deel weg en kan géén ander erbij.

Om in deze eeuw, in welke alle godsdienstige drijfveren hare veerkracht verloren hebben, den mensch te dwingen, ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geene openbare regtbank vervolgen kan, blijft ons geen ander hulpmiddel over; dan de opvoeding.

De schrijver moet bij deze eis van eenheid vooral oppassen voor drie moeilijkheden.

a. Omstandigheden die ‘vreemd’ zijn aan het onderwerp, behoren niet in de zin. Het karakter van Cicero's schoonzoon Dolabella, vermeld in het slot van het volgende voorbeeld, is ‘vreemd’ aan het gegeven van de zin:

In deze onaangename omstandigheden, zoo wel ten op-

zigte van zijn huisselijk leven, als van zijn openbaar karakter, werd Cicero nog daarenboven door een nieuw en bitter ongeval ter neder geslagen, door den dood namelijk van zijn geliefde dochter Tullia, welke voorviel niet lang na hare echtscheiding met Dolabella, wiens zeden en geaardheid in het minst niet met de hare overeenstemden.

Na ‘leefden’ een gelijke fout in:

De togt der Grieken, onder Alexander, ging door een onbebouwd land, welks wilde bewoners soberlijk leefden, daar hun geheele rijkdom bestond in eene soort van kleine schapen, wier vleesch tranig en onsmakelijk was, dewijl deze dieren gewoonlijk op doode zeevisch aasden.

b. Plaats en onderwerp van de handeling moeten onveranderd blijven. Fout is:

Nadat wij ten anker gekomen waren, zetteden zij mij aan land, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd werd, welke mij met de grootste genegenheid ontvingen.

c. Er moet een ‘eenparige voortgang’ blijven: overschakelen van bedrijvende naar lijdende vorm is onjuist. In de volgende zin kan na ‘der ziel’ beter komen ‘en weert alle kwade gedachten’:

Werkzaamheid versterkt het ligchaam, ontwikkelt de vermogens der ziel, en alle kwade gedachten worden door dezelve geweerd.

Juiste plaatsing der delen

De vierde eis is die der *juiste plaatsing* van de delen. Verwarring kan ontstaan bijvoorbeeld door de herhaaldelijke invoeging van bijzinnen:

De lente, waarop de aarde, die tot hertoe met sneeuw en ijs toegesloten was, zoo lang wachtte, begint thans te naderen.

Een voorbeeld van mogelijke dubbele uitleg is in de volgende zin aanwezig.

Zijn dit onderwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zich zoude schamen of schromen zijne goedkeuring te geven?

Uit de plaats die het deel ‘in welken staat enz.’ inneemt, is niet op te maken of de zin betekent:

Zijn dit ontwerpen, waarin iemand in het land, in welken staat of in welke omstandigheden ook geboren, zich zoude schamen of schromen zijne goedkeuring te geven?

dan wel:

Zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, zich zoude schamen of schromen, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zijne toestemming te geven.

De eis van de juiste plaatsing komt voornamelijk neer op twee bekende stijlregels:

- a. zet zoveel mogelijk bij elkaar wat bij elkaar hoort,
- b. geef aan het hoofddenkbeeld het ‘helderste licht’.

Voorbeelden van fout en goed bij a:

Men moet zich voor overijling, waartoe zulke menschen ligtelijk, die niet gewoon zijn na te denken, vervallen, wachten.

Men moet zich voor overijling wachten, waartoe ligtelijk zulke menschen vervallen, die niet gewoon zijn na te denken.

Voorbeelden van fout en goed bij b:

Gij moet u wel aan de menschen kenbaar maken, wanneer gij bij hen in aanzien wilt blijven, maar gij moet u van hen niet geheel laten doorgronden, want zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden toont, daalt uw aanzien.

Wilt gij bij de menschen altijd in aanzien staan, laat hen u dan leeren kennen, maar nooit geheel doorgronden, want uw aanzien daalt, zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden ontdekt.

Heel erg gezondigd tegen b is in de volgende zin:

Het is niet verstandig gehandeld, de meeningen van die genen, die in vervolg van tijd zoo dikwerf hunne eigene stellingen en gedachten veranderden, hunne vorige bewijzen verwierpen, en dus door hunne onbestendigheid, door hunne strijdigheid met zich zelve duidelijk genoeg toonden, dat zij niet altijd met genoegzame overtuiging ijverden, niet altijd de waarheid verdedigden, blindelings als volkomen zeker aan te nemen.

Het deel ‘blindelings enz.’ moet onverwijld naar voren:

Het is niet verstandig gehandeld, de meeningen van die genen blindelings als volkomen zeker aan te nemen, die in vervolg van tijd, enz. Prachtig is de volzin ‘waarin elke tusschenzin, elke bepaling in zulk eenen samenhang is gebracht, dat door de voordeelige plaatsing daarvan het geheel in duidelijkheid wint.’ Bijvoorbeeld:

Eer ik tot de rede kom, die ons onderzoek eigenlijk betreft, geloof ik de beschuldigingen, die zoo wel in den raad dikwijls door de vijanden, als ook menigwerf in de volksvergaderingen door de aanklagers uitgestrooid werden, alvorens te moeten wederleggen, opdat gij elk vooroordeel verwijderen, en de zaak, welke geregtelijk beslist zal worden, duidelijk doorzien moogt.

Behoorlijke grootte

De eis van de behoorlijke grootte ligt voor de hand. Onmatige lengte vermoeit de lezer; hij verliest het overzicht.

Wanneer van al hetgene, dat in dit onmetelijk rijk van zaken aanschouwd wordt, elk ding door een natuurlijk verlangen naar volkomenheid gekluisterd wordt, en onze tot gelijkvormigheid met de Godheid geschapene ziel des te volmaakter is, hoe meer zij het voorbeeld, naar hetwelk zij gevormd werd, nader komt, zoo kan men waarlijk niet twifelen, of niet die bekwaamheid boven andere uitsteke, welke, zoo ver zulks geschieden kan, in de vereeniging van het menschelijke met het goddelijke, onze sterfelijkheid, in zoo ver hare zwakheid het gedooft, door den naauwsten band met de goddelijke natuur in gemeenschap brengt.

Een zin kan voldoen aan de eis van volheid, gepastheid, eenheid, plaatsing, maar toch gebrekkig zijn daar er meer in staat dan de lezer kan vatten. In de volzin ‘heerscht dan eene onbevallige loomheid’.

Deze verhandeling over de gemakkelijheid der goddelijke geboden onderstelt, en erkent de moeilijkheden der eerste treden op den weg der godzaligheid, uitgezonderd bij die menschen, welke het geluk hebben gehad, om, langs gemakkelijke en onmerkbare trappen eener vrome en deugdzame opvoeding, tot een godsdienstig leven opgeleid te worden.

Evenredigheid

De eis der evenredigheid houdt in dat de schrijver naar een zekere harmonie tussen de delen moet streven, voor verscheidenheid en opklimming (climax) moet zorgen. Het langste stuk moet naar het einde. Onharmonisch is:

Wij vleijen ons, dat wij driften verlaten hebben, wanneer zij ons verlaten hebben.

Het korte stuk ‘vleijen wij ons’ behoort in het midden.

Wanneer onze driften ons verlaten hebben, vleijen wij ons, dat wij haar hebben verlaten.

De delen mogen in opbouw en lengte niet te veel van elkaar verschillen; de laatste delen mogen in lengte toenemen.

Wanneer, o regters, eenig vernuft in mij is, welks bekrompenheid ik zelf zeer wel gevoele, of wanneer ik eenige oefening van welsprekendheid heb, waarmede ik erken mij niet weinig te hebben onledig gehouden, of wanneer eenige uit de getrouwe beoefening der beste wetenschappen ontsprotene beschaving mijn eigendom is geworden, welk doel ik betuig in ieder tijdwerp mijns levens voor oogen gehad te

hebben, zoo is deze man gerechtigd, de vrucht van alle deze voordeden van mij terug te vorderen.

Andere adviezen

Dat waren de zes voornaamste eisen waaraan de volzin moet voldoen. Er zijn echter nog meer adviezen voor een juiste stijl te geven. Drie ervan zijn de volgende.

a. Zorg voor afwisseling in lengte. Eentonig is voorbeeld:

Er is eene geschiktheid om anderen belagchelijk te maken. Zij heeft eene dubbelzinnige waarde. Zij moet derhalve in toom gehouden worden. Ook de volkomenste menschen hebben zwakheden. Deze op te sporen is gemakkelijk maar het is ook kleingeestig, dikwijls boosaardig om de zwakheden van anderen belagchelijk te maken.

Beter is:

De geschiktheid om anderen belagchelijk te maken vordert eene sterke beteugeling; want in het volmaaktste karakter vlekken te vinden is gemakkelijk, en de goede zijde van een mensch te verbergen, en slechts deszelfs zwakheden in het licht te stellen, verraadt eene ligtzinnige, onedele, ja somtijds boosaardige denkwijze.

b. Eindig de zin niet met een eenlettergrepig en onbeduidend woord, maar sluit de zin welluidend af. Lelijk is:

De lente begint en de natuur leeft weer; na eenen langen slaap, in bloemen, kruiden en boomen, op.

Beter is:

De lente begint, en met dezelve ontwaakt de natuur; na eenen langen slaap, wederom tot een nieuw leven.

c. Kom niet met een nieuw denkbeeld achteraanhinken, naslepen. Storend is:

Er worden minder menschen tot schitterende eereposten verheven door deugd dan door rijkdom en geboorte, schoon de eerste den voorrang boven de laatste heeft, ten minste van de zijde der zedelijke waarde.

Mooier klinkt:

Besliste de zedelijke waarde, zoo zouden door dezelve meer menschen tot schitterende eereposten verheven worden, dan door rijkdom en geboorte.

J. Veering

Ledenvergadering

De ledenvergadering wordt dit jaar gehouden op *woensdag 12 december 1973* in het Museum Boymans (ingang nieuwe vleugel) Rotterdam. Aanvang 14.30.

Aan de orde zijn de jaarverslagen. Aan de beurt van aftreden is het bestuurslid prof. W.F.J.M. Krul; het bestuur zal zich nader beraden over een voorstel tot opvolging; prof. Krul heeft zich niet herkiesbaar gesteld.

Het Wassenaarse slag

Slag heeft volgens het W.N.T. 70 hoofdbetekeningen. Ze lopen nogal uiteen. ‘Klap’ ‘Het aanlooden van den bodem op een zekere diepte, als teeken dat men een bank of kust nadert.’ ‘Keer dat vijandelijke strijdmachten van zekere beteekenis elkaar bekampen.’ ‘Grappige of rake zet, kwinkslag.’ ‘Afstand tusschen schouders en heupen van een dier, inzonderheid van een stuk vee.’ ‘Vier in bepaalden stand ten opzichte van elkaar uitgeplante meekrapplanten.’ ‘Wagenspoor’, ‘Lijzijde van een schip.’ ‘Aard, soort,’ Enzovoort. (Dat rijmt, wat *enzovoorts* niet zou doen, behalve bij sommige spugerige sprekers en bij die aanstellerige meisjes die mekaar ‘meids’ en ‘kinds’ noemen.)

‘Wagenspoor’ is nr. 62. Het wordt verdeeld volgens enige schakeringen van gebruik. De geleerde dichter Jacob Westerbaen, schoonzoon van Oldenbarnevelt en stichter van het buitengoed Ockenburg bij Loosduinen, leert ons dat wie daar jagen wil, ‘smergens de weegen en de slaegen’ moet ‘afspooren’, en in zijn berijming van de 25ste psalm heet het: ‘Voer my door dyns waerheys slagh’ (het zinsverband vermeldt wegen en paden). Betekende *slag* ‘Vroeger in Twente: veel bereden weg met diep spoor’, het beduidt ‘Thans in Holland bepaaldelijk: niet verharde weg door de duinen’. In België kan een slag dan nog een ‘weg- of wagenspoor door de velden, landweg’ zijn.

Alleen uit de Vlaamse voorbeelden in het Woordenboek blijkt, dat op nr. 62 van toepassing is, hetgeen aan het begin van het artikel *Slag* staat: ‘m., in sommige bet. ook onz.’ De grote Van Dale is hier duidelijker. Hij verdeelt het artikel *Slag* in tweeën: I ‘m.’ (dus: *de slag*), II ‘o.’ (dus: het slag). Onder II vindt men betekenisnuances zoals ‘baan die een steenhouwer langs een ruw blok begint te houwen’, ‘neerslaande klep of deur in een vogelverblijf of vogelknip’, ook de bovengenoemde ‘niet verharde weg door de duinen’, met als voorbeeld: *het Wassenaarse slag*.

Dit is een welgekozen voorbeeld. Nu zo talloze niet-Hagenaars de bekoringen van het strand tussen Katwijk en Scheveningen hebben ontdekt, hoort men veelal spreken van ‘de Wassenaarse Slag’. Een ‘echte’ Hagenaar is vertrouwd met *het Frankenslag*, *het Kolenwagenslag*, en niet minder met *het Wassenaarse Slag*. (Kortweg heet dit laatste, heette, het vroeger onder degenen die er gingen zwemmen, ‘het Slag’.)

Men zou dit lidwoordgebruik een sjibbolet kunnen noemen. ‘De Wassenaarse Slag’ is voor die ‘echte’ Hagenaar een solecisme van dezelfde graad als de beklemtoning ‘Vóórhout’ inplaats van ‘Voorhóút’. De even echte Amsterdammer, die een van zijn geliefde grachten ‘het Singel’ noemt, zal zich in de gevoelens van zijn mede-randstedeling kunnen verplaatsen.

(Dat v. Dale in de onzijdige rubriek II enkele voorbeelden van niet-onzijdig gebruik van *slag* opneemt, kan in dit Haags-Wassenaarse verband terbij gelaten worden.)

C.A.Z.

Dat kun je niet maken!

Onze vorige ontboezeming betref in hoofdzaak het klakkeloos invoeren van vreemde woorden, meestal niet eens in Nederlandse aankleding: crash, managing director, market research, know-how. Ditmaal iets over de indringers die wel in het Nederlands

gekleed gaan maar geen Nederlands zijn; de barbarismen dus. Die vallen in twee groepen uiteen: woorden die in het Nederlands een andere betekenis hebben dan de indringers, en woord- en zinsconstructies en termen die in strijd zijn met het Nederlandse taaleigen.

Gegeven de nauwe verwantschap met het Duits is het geen wonder, dat die taal ons de meeste barbarismen van beide soorten levert (het Engels waait vaak ongewijzigd over). Om er een aantal te noemen:

Uitproberen voor proberen;

middels voor door middel van

in gang zijn voor aan de gang zijn;

terugtrekken voor aftreden;

terugwijzen voor overwinnen, verslaan: Ajax wees F.C. Utrecht met 3-2 terug;

stellingname voor standpunt, bepaling van iemands houding;

lamleggen voor verlammen, stilzetten, enz.;

veiligstellen (nog Duitser is zekerstellen) voor beveiligen, verzekeren.

De lijst van germanismen is bijzonder lang. Wat wij hier uitkiezen zijn germanismen met een sterk gestel en germanismen die, hoewel nogal jeugdig, uitstekend gedijen. Mooie voorbeelden daarvan zijn afbouwen, uitbouwen, ombouwen en veel andere samenstellingen met om-..

(Maar even tussen haakjes: er is nu een commissie ingesteld, die moet bevorderen dat overheidspublicaties worden opgesteld in een Nederlands, dat minder ambtelijk en voor 'de gewone man' begrijpelijker is. Laat ons hopen dat deze commissie zal ijveren niet alleen voor eenvoudig Nederlands, maar ook voor goed Nederlands. Want ook dat is nodig. Niet zo lang geleden sprak een minister in zijn schriftelijk antwoord op een vraag uit het parlement over 'het ontbreken van eenduidige criteria'. Eenduidig zijn we voor het eerst tegengekomen in dit antwoord; het is het puur Duitse eindeutig voor ondubbelzinnig, duidelijk. En laat het nu de minister van Onderwijs en Wetenschappen zijn die men dit monstrum heeft laten schrijven!)

Afbouwen betekent in het Nederlands een gebouw afmaken, de bouw voltooien. Tegenwoordig wordt het ook (en meer!) gebruikt voor verminderen, beperken, tot het nulpunt toe: 'directie en ondernemingsraad overleggen over de afbouw van de produktie.' Dit slechte taalgebruik kan zelfs leiden tot het tegenovergestelde van wat men bedoelt: 'de tolgrenzen moeten worden afgebouwd'. Betekenis in goed Nederlands: de tolgrenzen moeten worden voltooid; bedoeling: de tolgrenzen moeten worden geslecht.

Uitbouwen is het bouwen buiten de aanvankelijke grenzen van b.v. een huis; het resultaat heet uitbouw en het materiaal omvat steen, hout en glas, de dingen die bij het

bouwen nodig zijn. Maar wie de gezondheidszorg of andere maatschappelijke voorzieningen of een afzetgebied wil uitbreiden, denkt bepaald niet in de eerste plaats aan hout en steen. Toch noemt men dat steeds vaker uitbouwen in plaats van uitbreiden.

Ombouwen voor verbouwen brengt ons tot het typegermanisme dat her- of vervangt door om-. Zoals omvormen voor hervormen en natuurlijk ook omvorming voor hervorming. Vrees voor associatie met godsdienstige begrippen kan in dat laatste geval toch niet de voorkeur voor de om-variëteit verklaren, want wie verkeert werkelijk in het onzekere, zelfs als hij zou lezen, dat het rooms-katholieke kerkbestuur hervormd wordt? Maar het vermetelste staaltje van dit type vonden we toch in het bericht dat meldde, dat bij een fabriek een deel van de werknemers ontslag zou moeten krijgen 'wegens omstelling van de produktie'. Dan vraag je je toch af: hoe komen ze op de gedachte? Is het camouflage voor wijziging (desnoods grondige wijziging) van de produktie? En wat betekent het ook dan? Gaat men andere artikelen produceren of dezelfde artikelen op een andere wijze?

Met het achtervoegsel -matig kun je ook prachtig werken. Planmatig voor volgens plan, beroepsmatig voor uit hoofde van het (zijn) beroep, seizoenmatige prijsdaling voor seizoensprijsdaling, het klinkt allemaal zo deftig, zo deskundig, zo ontwikkeld, ook al betekent b.v. 'beroepsmatig' niets. Een dergelijke Duitse constructie vindt men ook in beroepsgerichte opleiding, probleemgerichte aanpak enz. Duidelijk in strijd met het Nederlandse taaleigen, maar - samen met centraal staan en niet goed overkomen - eten en drinken voor het wetenschappelijke of pseudo-wetenschappelijke jargon van openbare verklaringen en televisieforums.

Nee, minder onsympathiek dan dit pedante taalgebruik is ons dan de goedmoedige, wel wat vulgaire, modeuitdrukking 'dat kan je niet maken' voor 'dan kun je niet doen'. Grappig bedoeld, maar evenzeer een verschrikkelijk germanisme. 'Maken' speelt overigens ook een rol in die andere modeterm: hij heeft 't gemaakt; nu is het echter geen germanisme maar een anglicisme. He has made it: hij is erin geslaagd, hij heeft het bereikt, het is hem gelukt, hij heeft het gehaald. Een taalbederf dat ook in de massamedia doordringt, soms in z'n gemeenzaamste vorm: 'hij heeft 't helemaal gemaakt' (weet je wel?).

(Dat hij het helemaal gemaakt heeft leidt ons wel tot enige andere typische anglicismen. Het Engelse 'under' heeft blijkbaar een magische invloed; het tracht het Nederlandse 'in arrest' te veranderen in 'onder arrest' en het 'op grond van de wet op het onderwijs' in 'onder de wet op het onderwijs' (under the Education Act). Over 'plannen' is genoeg gezegd, maar een merkwaardig geval is rehabilitatie. Wij denken daarbij alleen aan herstel in eer en goede naam, en we weten dat de Engelsen de term ook gebruiken voor revalidatie, herplaatsing in de burgermaatschappij (van een persoon dus), maar we geloofden dat dat hún zaak was. Van Dale echter vermeldt die tweede betekenis als neologisme (wat wij nogal toegankelijk achten), maar beperkt zich bij het werkwoord rehabiliteren toch weer tot de eerste betekenis. Nu gaan de Engelsen vaak nog wat verder; ze betrekken de tweede betekenis niet alleen meer op personen, maar ook op landen en volken. Het wordt dan zo iets als ontwikkelingshulp of hulp in nood. Zelfs die derde betekenis dringt in het Nederlands door.....

En tenslotte: kun je een uitdrukking, die uit Vlaanderen naar het noorden komt, een barbarisme noemen? Natuurlijk niet! Alleen maar als ze ook in Vlaanderen een

gallicisme is. Dat kan dan best het geval zijn met de door Noordnederlandse sportjournalisten zo graag gebezigde uitdrukking ‘op rij’: Feyenoord behaalde zijn zesde overwinning op rij, in plaats van: Feyenoord behaalde zijn zesde achtereenvolgende overwinning. Want de Fransman zegt six fois de suite voor zesmaal achter elkaar, en suite betekent ook reeks of rij. Wel echt Zuidnederlands lijkt ons de ‘afgetekende (duidelijke) overwinning’, ook zo nu en dan gebruikt door sportverslaggevers in het noorden.

Mr. M.C. Godschalk

Tevelen

Het stelletje ‘te plus infinitief’ laten we, als we vertrouwelijk praten, meestal voorafgaan door *om*: ‘ik heb zin om hem in zijn gezicht te spugen, en ik ben ik staat om het nog te doen ook.’ Uit discussies in *Onze Taal* blijkt, dat sommigen er bezwaar tegen hebben om dit *om* te zien of te horen gebruiken als er geen doel in het spel is. Dus wel: ‘hij kwam van de bushalte terug om zijn sleutelbos te halen’, maar niet: ‘ik kom terug van het denkbeeld om hen alle twee kandidaat te stellen’.

Dit schijnbaar tevele *om* is evenwel, - behalve zo normaal dat je je soms stoot als het ontbreekt, - bepaald onmisbaar, zeker nu ons gebruik van komma's zo ongeregeld is. Zie dit zinnetje uit *Vrij Nederland* van 1962: ‘Hij had het recht niet geïnteresseerd te zijn in politieke problemen’. Het maakt verschil of je *om* zet achter *recht* dan wel achter *niet*. Lees de toespraak ‘Beraden taalijver’ in *Jaarboek 1963-'64* van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde of in de bloemlezing *Taal of Taaltje* van prof. dr. G. Geerts.

Maar goed, ik kan me verplaatsen in het taalbewustzijn van degenen die aanstoot nemen aan het wat baldadige eerste *om* in de tweede zin van dit stukje. Zij, en ik hoop vele anderen, zullen het met me eens zijn dat er ook omvangrijker tevelen in het taalgebruik voorkomen, waar men zich als enigszins kieskeurig spreker of schrijver voor zal hoeden. Voorbeelden?

‘Het kind speelt niet op straat omdat er vrijwel altijd sprake is van verkeer’. Het gaat nou niet over het tekort, het ontbreken van de onmisbare komma achter ‘straat’, maar over het teveel: ‘sprake van’. De reden van het niet op straat spelen is niet dat er over verkeer gesproken wordt, maar dat er verkeer is. Natuurlijk weet ik ook wel, dat ‘daar is geen sprake ván’ niet betekent dat

ergens niet over wordt gesproken, maar meestal dat de spreker niet wil dat het gebeurt. Maar het is duidelijk dat we in het krantezinnetje niet met deze uitdrukking te maken hebben.

Probeer u eens, hoe dikwijls u een zin beter kunt maken door dat *sprake van* te schrappen. Soms moet u daarvoor wel iets toevoegen, zo in dit zinsfragment uit de genoemde krant: ‘een produkt waar geen verkoopinspanning en geen risico aan vast zit, omdat er sprake is van simpele nalevering, gekoppeld aan de apparatuur’. B.v.: ‘omdat er niet meer nodig is dan nalevering enz.’.

Andere tevelen: *inmiddels*, dat je dikwijls gewoon kunt weglaten, en *het feit dat*, meestal te vervangen door *dat*. Sommigen zijn zelfs in staat tot een misbaksel *het feit of*: ‘We waren nog niet op de hoogte van het feit, of onze club gewonnen had.’ (Of de club gewonnen heeft, is helemaal geen feit!) Veldwachters, zegt men, maken nooit proces-verbaal op, maar *gaan over tot* het maken van een proces-verbaal. Zo wordt er ook in bepaalde verenigingen nooit gestemd, maar altijd *overgegaan tot stemming*. Dat is deftiger, en dus in overeenstemming met onze landaard. Maar is het beter Nederlands?

Hele gekke tevelen vind je soms *in* woorden. Wie heeft nooit ergens *aanwijzigingen* gelezen! De numerus fixus bij sommige studierichtingen heeft *uitgelotenen* geschapen, en of men het gelooft of niet, ik ben van de zomer ook al *gereddenen* tegengekomen.

C.A.Z.

Reclame-aanbieding

Het aandeel van de tv-reclame in de verrijking van het Nederlands is niet gering. Enkele voorbeelden mogen dit bewijzen.

Er bestaat in het Nederlands een groep samengestelde adjectieven met een substantief als eerste lid, waarin een vergelijking ligt opgesloten: *spijkerhard*, *lelieblank*, *roetzwart*, *grasgroen*. Zonder gebruik van het achtervoegsel - st van de overtreffende trap drukken zij de hoogste graad van een eigenschap uit.

De tv-reclame moet likkebaardend om deze woordjes heengelopen hebben. Om zo'n adjectief voor het begrip *vers* zaten de opdrachtgevers te springen, want sinds de uitvinding van het diepvriezen blééf alles vers. Een reclameman herinnerde zich uit zijn jeugd *roomverse eieren*, maar wat valt er te versieren met het woord *room* in een tijd van margarine en halvamel?

Maar toen had de reclameman de dag van zijn leven: hij liet de kippen van zijn opdrachtgever *kakelverse eieren* leggen. Nu was het nog maar een kleinigheid om met *plukverse tomaten*, *vriesverse boontjes* en *hapklare brokken hondevoer* voor de dag te komen.

Mooie voorbeelden van taalspel, al was de vergelijking verdwenen en al had het substantief moeten wijken voor een werkwoordstam die zich op die plaats ook niet helemaal gelukkig voelde.

Evenmin gelukkig was één reclameman. Hij wou en zou het substantief terug. Toen ‘leuchtete ihm etwas ein’. In zijn jonge jaren had hij belangstelling voor de literatuur gehad en hij herinnerde zich uit de poëzie van de epigonen van Tachtig woorden als *rietomzoomd*, *zonovergoten*, *bloedbedropen*. Wel had zijn leraar hem er toen op attent gemaakt, dat dit germanismen waren: woorden in strijd met het

karakter van het Nederlands, gesneden naar Duits model (*eisgekühlt, preisgekrönt, kremgefüllt*, om even in de reclame te blijven).

Maar de reclame mocht zich toch de wet niet laten voorschrijven door een schoolmeester? Laat eens zien. Hij moest zijn baas een epitheton leveren voor een nieuw deodorant. Hij peinsde en peinsde - en toen had hij het: een okselfris deodorant. En van okselfris begon de victorie: *tandschone drop, hittebestendige pannen, prijs- en milieubewuste kopers, trommelgarante wasmiddelen, branchevreemde geschenken, zongerijpte cruises* en tronend boven alles: *uiverse melk*.

Vermoeid doch tevreden leunde de reclameman achterover in zijn stoel. Helaas, niets is bestendig op dees' aard. Nauwelijks was de eerste uiverse melk zuur geworden, de eerste vriesverse sla verdord, of de kakelverse eieren en plukverse boontjes onderscheidden zich in niets meer van gewone eieren en boontjes: de woordmagie was uitgewerkt.

Er is veel veranderd sinds Hassan zijn dadels al of niet verkocht in de straten van Damascus. Toen kon de vogel Rock nog leugen tot waarheid maken door al maar te roepen dat Hassans dadels onmogelijk groot waren. Wie menen mocht dat de priesters der reclame na deze ontdekking as van reclameteksten op hun hoofd gestrooid en vervroegd emeritaat zouden hebben aangevraagd, kent de wereld der reclame niet.

Haar priesters gingen wederom in retraite en daar verscheen hun de heilige geest der reclame en sprak: Verliezen woorden door voortdurende herhaling hun betekenis? Dan zullen woorden zonder betekenis daartegen bestand zijn.

Dit was bij wijze van spreken een kakelvers ei van Columbus. En daar ging het weer: *gevitalseerd prikwater, vitale badzeep, dwarsgebakken brood*. Ook hier weer een topper: *huishoudbacteriën, voor 99% gedood*. De onvergankelijkheid zullen uiteraard die woorden het dichtst benaderen, die betekenisloosheid paren aan een kwasiwetenschappelijk uiterlijk. Dus: *tandpasta, verrijkt met molkron, hondevoer idem met bromochlorofeen*, of misschien zelfs wel met *gardol*.

Wederom helaas: ook deze woorden schijnen hun bruikbaarheid al weer aan het verliezen te zijn; sommige hoort men nauwelijks meer. Maar de reclame zal zich niet voor het blok laten zetten, al zou zij uit bittere noodzaak haar toevlucht moeten nemen tot de eenvoud, die nog steeds het kenmerk van het ware is.

D. de Vries, Wageningen.

Generatieverschijnselen?

Toen ik hoorde dat Atje Keulen-Deelstra tijdens een televisie-interview zei: ‘zij was sneller dan *mij*’ was dat voor mij een bevestiging van wat ik al eens eerder gedacht heb: Het onjuist gebruik van het persoonlijk voornaamwoord *mij*, in plaats van *ik* is iets typerends van deze jongere generatie. Ik heb dit het eerst gehoord van mijn beide zoons en daarna vele malen van hun vrienden en leeftijdgenoten en ook tijdens radio- en televisieinterviews. Ik vraag mij dan ook wel eens af of hier niet de fout bij de scholen ligt. Men leerde ons destijds duidelijk onderscheid te maken tussen *mij* en *ik* en het was allemaal erg eenvoudig als je in gedachte achter de zin nog eens het werkwoord herhaalde:

Hij loopt sneller dan ik *loop*.

Als men dat die jongeren zegt, dan kijken ze je aan of je ze iets nieuws vertelt en zeggen dan: U weet het wellicht beter dan mij.

Een tweede maal veel voorkomend verschijnsel bij jongeren is dat ze zeggen in plaats van: ‘Als hij morgen komt, zal ik het hem zeggen’, ‘Al komt hij morgen, enz.’ Zoiets kan bij spreekbeurten, opstellen enz. toch vaak genoeg gecorrigeerd worden?

Ik ben benieuwd de mening van de onderwijzers van de huidige generatie hierover te horen.

C.J.M. van der Weijden, Eindhoven

(Red.) Het kan zijn dat ‘dan mij’ gevormd wordt naar aanleiding van zeer frequente voorzetselverbindingen als ‘met mij’, ‘zonder mij’, ‘bij mij’, ‘aan mij’ enz. Overigens: de aanvulling van ‘hij loopt sneller dan ik’ is niet moeilijk. Maar hoe is het met: ‘hij vindt hem beter dan mij’? Zoiets als ‘hij vindt hem beter dan hij mij vindt’?

Hoop, hopen en het woordenboek

Wat is de betekenis van het (abstracte) zelfstandig naamwoord *hoop*? Wanneer we dat opzoeken in het woordenboek van Koenen-Endepols, vinden we: verwachting (van iets goeds), vast vertrouwen. Er staat nog een derde mogelijkheid bij: iemand waarop alle hoop is gevestigd; maar die afgeleide betekenis is voor het nu volgende betoog niet relevant.

De door Koenen in zijn omschrijving gebruikte woorden verwachting en vertrouwen liggen in betekenis bij elkaar in de buurt. Beide geven aan, dat iets waarschijnlijk zal gebeuren of werkelijkheid zal worden. Toch zijn het bepaald geen synoniemen. Het verschil is echter niet zo gemakkelijk onder woorden te brengen. Vertrouwen is meer gevoelsmatig, niet rationeel gemotiveerd; er zit dan ook vaak een element van overtuiging, geloof en overgave in. Bij verwachting daarentegen denken we eerder aan een koele, verstandelijk beredeneerde kansbepaling. (Natuurlijk hebben verwachting en vertrouwen ook nog andere betekenissen, maar die heeft Koenen bij zijn omschrijving van hoop kennelijk niet op het oog gehad.)

Wanneer we nu deze omschrijving van hoop proberen te toetsen aan het normale spraakgebruik, dan blijkt zij aardig te kloppen. Laten we een voorbeeld nemen: ‘De hoop op promotie deed hem besluiten geen ontslag te nemen’. Of: ‘De werkgevers koesteren de hoop, dat de staking spoedig zal aflopen’. De betekenis van hoop ligt

hier inderdaad dicht bij die van verwachting. In andere, zeldzamer gevallen gaat de betekenis meer naar vertrouwen. Dat geldt vooral bij een aantal vaste uitdrukkingen, zoals: mijn hoop is op hem gevestigd, de hoop niet verliezen, hoop op betere tijden, op hoop van zegen, hoop doet leven, zolang er leven is, is er hoop. Voorts heeft Koenen terecht met de toevoeging 'van iets goeds' een beperking opgebracht; men kan immers alleen dingen hopen, die men goed vindt, die men wenst. In het woord vertrouwen ligt dat gewenste trouwens al impliciet besloten.

Mijn enige bezwaar tegen de omschrijving van Koenen is, dat zij een te grote mate van waarschijnlijkheid suggereert. De kans, dat het gehoopte werkelijkheid zal worden, ligt bij hoop duidelijk lager dan bij verwachting en bij vast vertrouwen. Wil men tot uitdrukking brengen, dat de kans op verwezenlijking groot is, dan is een toevoeging noodzakelijk, bv. goede hoop of alle hoop, zoals men omgekeerd een kleinere kans aanduidt met zwakke of geringe hoop.) Ik zou daarom Koenen's omschrijving liever een beetje willen afzwakken, bv.: een zekere mate van gunstige verwachting of van vertrouwen.

De grote Van Dale geeft zoals gebruikelijk een veel uitvoeriger omschrijving dan Koenen. Hoop betekent daar: wensende verwachting, dat iets goeds, dat nog onzeker is en in de toekomst ligt, werkelijkheid zal worden. Is die lange omschrijving ook zinvol? De tussenzin 'dat nog onzeker is en in de toekomst ligt' lijkt in ieder geval overbodig; zowel het onzekere als het toekomstige zit al in het woord verwachting. En eigenlijk kan ook de toevoeging 'dat iets goeds... werkelijkheid zal worden' zeer wel worden gemist; het (subjectieve!) goeds ligt al opgesloten in wensend en het werkelijkheid-worden in verwachting. Zou daarom niet even goed kunnen worden volstaan met: wensende verwachting?

Laten we nu, na het zelfstandig naamwoord hoop, ook eens het werkwoord hopen onder de loep nemen. Het ligt voor de hand aan te nemen, dat de betekenis daarvan wel ongeveer analoog zal zijn. En dat vermoeden wordt door Koenen bevestigd: hopen = hoop hebben, vertrouwen hebben.

Toetsen we ook dit aan de praktijk, dan blijkt echter, dat het element van verwachting (of vertrouwen) lang niet altijd aanwezig is. 'Ik hoop, dat Ajax de Europacup zal winnen'. Zit daar iets van waarschijnlijkheid in? Allerminst, het is uitsluitend een wens, een graag willen. Hetzelfde geldt voor: 'We hopen op mooi weer morgen.' Dat is beslist niet een weersverwachting, maar alweer zuiver een wens. In een bepaalde context kan er zelfs duidelijk sprake zijn van een onwaarschijnlijkheid: 'Ik hoop, dat hij zal slagen, maar...'.

Merkwaardigerwijze blijkt niet elke wens geschikt te zijn om te worden 'gehoopt'. Voorwaarde daartoe is, dat zo'n wens (althans in theorie) verwezenlijkbaar is. Het is

bv. wèl mogelijk om te hopen, dat het de hele zomer mooi weer zal zijn (in ons klimaat hoogst onwaarschijnlijk, maar theoretisch denkbaar). We kunnen echter niet hopen, dat het het hele jaar zomer is; in dat geval gebruiken we een andere uitdrukking: 'Ik zou willen, dat het het hele jaar zomer was.'

Het bijwoord hopelijk (dat hopelijk door de lezer niet als germanisme zal worden afgewezen) heeft dezelfde betekenis: geen spoor van verwachting of vertrouwen, doch alleen maar een wens.

Natuurlijk is Koenen's omschrijving niet volledig onjuist. In sommige gevallen zit in hopen wel degelijk ook een element van verwachting. Dat geldt o.a. voor de constructie: hopen te + infinitief. Terwijl in 'ik hoop, dat ik hem morgen kan bezoeken' het wenskarakter duidelijk overheerst, geeft 'ik hoop hem morgen te kunnen bezoeken' veel meer een verwachting, een waarschijnlijkheid aan. Ook in de zin als 'de werkgevers hopen, dat de staking spoedig zal aflopen' zit iets van verwachting, zij het minder sterk dan in de reeds eerder vermelde constructie met het substantief hoop: 'De werkgevers koesteren de hoop, dat...'. Heel duidelijk is de combinatie van wens en verwachting in het deelwoord onverhoopt (= niet waarschijnlijk èn niet gewenst). Het element van vertrouwen vinden we weer vooral in staande uitdrukkingen, zoals: hopen op betere tijden, hopen op hemelse bijstand, en voorts (in negatieve zin) in wanhopen.

Ik heb echter de stellige indruk, dat de wens-betekenis van hopen het meest voorkomt. Ik meen dan ook, dat Koenen dit woord beter zou kunnen omschrijven met: 1. wensen, graag willen; 2. verwachten, vertrouwen.

Van Dale's omschrijving van hopen is wel zeer uitvoerig: I (onoverg.): 1. gunstige verwachting koesteren t.o.v. iets dat men wenst of begeert; van hoop vervuld zijn; 2. in vertrouwen wachten; II (overg.): 1. met uitzien verlangend verwachten; 2. met meer of minder goede grond verwachten. In al deze betekenissen praevaleert dus het element van verwachting. Alleen ergens verborgen tussen de voorbeelden van II. 1 staat als betekenis nog vermeld (met tussen haakjes de toevoeging 'in verzwakte opvatting'): wensen, gaarne willen. Het behoeft na het voorgaande geen betoog, dat naar mijn mening deze laatste betekenis bij Van Dale te weinig nadruk heeft gekregen.

A.E. Denekamp, Zwolle

Deelwoord en bijvoeglijk naamwoord

Reeds op de schoolbanken hebben we geleerd dat, wanneer in een bijzin een samengestelde tijd - hulpwerkwoord plus deelwoord - voorkomt, in onze taal het hulpwerkwoord zowel vóór als achter het deelwoord kan worden geplaatst. Het Nederlands wijkt in dit opzicht af van het Duits, waarin het hulpwerkwoord steeds op de laatste plaats komt. B.v. De man, die met zijn bromfiets gevallen was (of: was gevallen), werd door de ambulance naar het ziekenhuis vervoerd.

Deze regel gaat echter alleen op, wanneer inderdaad een *echt* deelwoord in de zin voorkomt en er dus sprake is van een samengestelde tijd, een werkwoordelijke vorm. Nu zijn er in onze taal verscheidene bijvoeglijke naamwoorden, die in *vorm* overeenkomen met een voltooid deelwoord en zowel als bijvoeglijk naamwoord als als deelwoord in een zin kunnen voorkomen. Neem b.v. het woord 'bekend'. Wanneer

we in de krant lezen, dat de arrestant zijn misdaad bekend heeft (of: heeft bekend), zijn beide constructies volkomen normaal.

Er is echter een ander woord ‘bekend’, dat weliswaar op bovenbedoeld deelwoord *lijkt*, maar in werkelijkheid een gewoon bijvoeglijk naamwoord is: die man staat bekend als een echte kindervriend. Als we van dit zinnetje een bijzin vormen, komt deze te luiden: wij weten, dat die man als een echte kindervriend *bekend staat*. In dit geval kan het hulpwerkwoord uitsluitend op de tweede plaats komen, *achter* het hulpwerkwoord.

Vooral de laatste tijd kunnen we echter herhaaldelijk van radio en televisie horen, dat - om maar bij ons voorbeeld te blijven - die man als een echte kindervriend staat (is) bekend. Deze fout wordt tegenwoordig herhaaldelijk gemaakt bij bijvoeglijke naamwoorden, die met een voorvoegsel (be-, ge-, ver-) beginnen, en dus uiterlijk iets weg hebben van een voltooid deelwoord. Dezer dagen nog konden we horen, ‘dat de dader bij de politie is bekend’. Een andere kwestie is, of de man zijn misdaad bekend heeft of heeft bekend.

A.G.J. Kuipers, Voorburg

Pillen als werkwoord

In deel XII, I kolom 1850 van het WNT (1931) wordt bij de diverse betekenissen van het w.w. *pillen* (II) aangetekend:

‘In de eigenlijke bet. van: een pil slikken of een pil ingeven is het w.w. niet opgeteekend’.

Dat dit *pillen* in de eigenlijke betekenis nu opgetekend kan worden, kan worden toegeschreven aan het gebruik van de pil als anticonceptioneel middel, volgens het supplement van de Van Dale sinds ± 1965; blijkbaar werd de behoefte aan een kort, kernachtig werkwoord geboren bij het massale gebruik van deze pil. Ik trof het aan in de roman van M. Wertheim, *Er is geen gisteren, er is geen morgen* (A'dam 1967), blz 130, 131:

‘Nou, ik heb een vriend en die scharrelt de kost wel op voor ons beiden. En ik heb lekker niet gewacht totdat ik dat trouwstempeltje heb’.

‘En als er een baby komt? Wat dan?’ ondervroeg ik verder.

‘Ik *pill!*’ antwoordde ze en keek me uitdagend aan. Het gezelschap grinnikte. Ze had blijkbaar een nieuw tijdwoord ontdekt. Ik *pill!*’

C. Kostelijk, Heiloo

Ontstinkerd

Aan advertenties hebben we veel te danken. Fraaie slagzinnen, - ook wel ‘slogans’ geheten - verheffende dialogen op de radio en televisie, en ook een aantal taalkundige vondsten.

Zo is ‘deodorant’ een van de indertijd gelanceerde woorden waar de cosmetische industrie wèg van is. Nu is op het aan Frans ontleende voorvoegsel ‘de-’ weinig aan te merken, al treffen we in het Nederlands het voorvoegsel ‘ont-’ met dezelfde betekenis vaker aan. Soms hebben we voor een zelfde begrip zowel een woord met het ene als met het andere voorvoegsel. Aldus bezigt men naast elkaar deraileren en ontsporen, decompositie en ontbinding, devaluatie en ontwaarding, decharge en ontheffing, dementeren en ontkennen, dejeuneren en ontbijten. (De oorsprong en de betekenischakeringen van ‘ont’ laten we hier maar buiten beschouwing). De eerstgenoemde woorden klinken ongetwijfeld ‘duurder’, hebben meer cachet en getuigen van een grotere eruditie. Dit verklaart het enthousiasme voor een vondst als ‘deodorant’.

Het woord klinkt alleszins aanvaardbaar en doet het beslist veel beter dan ‘stankverdrijver’ of iets dergelijks. Toch is men er met ‘deodorant’ ingestonken. In tegenstelling tot het Franse ‘odeur’ en het Engelse ‘odor’, die op alle luchtjes van toepassing zijn, heeft in het Nederlands ‘odeur’ uitsluitend betrekking op welriekende geuren. Riekt iets kwalijk, dan spreken we niet van een odeur, maar hooguit van een onaangename geur, reuk, luchtje, dan wel van een stank. Een deodorant is gepromoveerd tot een middel tegen welriekende geuren, dat trouwens ook wel in de Brabantse varkensmesterijen wordt toegepast. Een klant kan nu zonder blikken of blozen, zelfs met gepaste trots, bij de drogist binnenstappen om een deodorant te kopen. De klant geeft hiermee immers alleen maar te kennen, een welriekende geur te willen camoufleren en met de tijd mee te gaan. Het ploeteren met water en zeep is al even ouderwets als het gebruik van een wastobbe en -bord!

De reclamewereld heeft dit fijntjes aangevoeld, lering trekkende uit het fiasco dat jaren geleden werd geboekt met een grote campagne voor een merk zeep waarvan werd gezegd dat het probaat hielp tegen B.O. (onaangename lichaamsgeur). De potentiële, niet okselfrisse klant schroomde naar dit merk te vragen, waarmee men zou erkennen met een onaangename lichaamsgeur behept te zijn. Dat was indertijd des te pijnlijker, omdat toen nog geen onpersoonlijke supermarts bestonden en het gebruikelijk was dat men de toiletbenodigdheden bij de drogist in de straat kocht.

Aan ‘deodorant’ zit ook taalkundig een luchtje. Men heeft het woord klakkeloos en letterlijk uit het Engels overgenomen en daarbij uit het oog verloren dat in het Nederlands, evenals in het Frans, een s moet worden tussengevoegd als men het voorvoegsel ‘pre-’ koppelt aan een woord: desavoueren, desorganisatie, desoriëntatie, desinfecteren, desillusie. Door het weglaten van die s wordt ‘deodorant’ een samenstelling van ‘deo’ (god) en ‘dorant’ (vergullend), wat associaties oproept met het gouden kalf, hetgeen zeker niet de in de bedoeling kan hebben gelegen.

H.E. Kater

Laminar flow

verpleging kunnen alleen artsen uitspreken en verder nog verpleegsters met een ouderwets mulodiploma. De vertaling omgekeerde isolatie maakt niet veel wijzer.

- Er schijnt iemand geweest te zijn die Te Deums te gewoon vond en er *Te Dea* van vervaardigde.
- *Middels*: de winnaar van de P.C. Hooftprijs, nu tien jaar geleden,

had het in zijn muiderslotdankwoord over ‘onze nationale literatuur, die wij maken middels ons kostbaarste werktuig, de taal van het Nederlandse volk’. □ Het leven is in 25 jaar toch wel wat moeilijker geworden: de Amsterdamse banketbakkersschool SintNicolaas (opgericht in 1947) heet nu *Streekschool voor de consumptieve beroepen en de detailhandelberoepsbegeleidend onderwijs*. □ Een *junior merchandiser* krijgt zo'n 1100 per maand als aanvangsloon aangeboden: daarvoor moet hij ‘distributie optimaliseren door canvassing bij overige zoetwaren verkooppunten’. □ De knissie voor het Nederlands in bedrijven ligt snachts badend in het zweet wakker met de vraag: wat is een Systems Manager, een project life cycle, een feasibility study. □ Waarom uw eigen Watergateschandaal, vroeg een advertentie in Het Vaderland 21-8, en zij vervolgde: wij zetten er voor f 7,50 een nieuwe rits in.

Pragmatisch, een woord dat een zegetocht achter de rug heeft. □ *Hamvraag*, door ons in april nog onverklaarbaar geacht, blijkt te komen van de NCRV-man Johan Bodegraven die het woord in zijn familiespel *Mastklimmen* gebruikte: wie het antwoord wist op de moeilijkste vraag, kreeg de hoofdprijs, de ham. □ ‘De beste quote van de avond in de Nederlandse kledkamer’, aldus de krant met het zegt men beste Nederlands 13-9, ‘kwam van R.v.d.K. Hij zei’ (volgt wat hij zei): Kwoteert de krant nu of R.v.d.K.? □ Niet alleen *pragmatisch* maar ook *context* (voorkeurspelling 1954) gaat de ondergang, de val in het ravijn tegemoet. Laatst was er iemand, zegt het Parool 18-9, die colleges wilde geven ‘voor een meer algemene context’. ‘Op grond van deze ene zin kun je al voorspellen dat deze analfabeet de miljoenen waar hij om vraagt zeker van het departement zal krijgen’. Boude (boute) taal. In het reclameblad Ariadne 4-10 wordt een ‘visueel denkend aanvoerder van het produktieteam’ gevraagd die ‘speels genoeg is om samen met de C.W. Binnen de C. & A-kontekst veel aantrekkelijks te maken’. □ Voorkeurspelling. Als je die los laat, zijn van context (C, K, X, KS) vier variaties mogelijk. □ Gevonden *decidofobie*, angst om te beslissen, *deviologie*, studie van afwijkingen. Volgens VD blz. 551 is een filumist een verzamelaar van lucifersmerken; het Engels heeft phillumenist, ligt ook meer voor de hand, Fil (phil) = ik bemin, lumen = licht, dus *fillumenist*, bezigheid is *fillumenie*. □ *Public relations*, jarenlang doelwit van bestrijders van overbodig Engels, blijkt nu uit zichzelf te verdwijnen, althans terrein te verliezen, zwakker te worden. Het weekblad Adformatief 4-10 zegt dat dit begrip ‘langzamerhand niet altijd meer positief aandoet’. □ *Vexillologie* is vlaggenkunde.

In 1961 bestond er in onze geregistreerde algemene Nederlandse woordenschat maar één bijvoeglijk naamwoord op -oïd, nl. osteoïd, beenachtig; -oïd is lijkend op, zwemend naar. Het achtervoegsel is zeer bruikbaar gebleken; na 1961 opgetekend o.a. systemoïd, fascistoïd, humanoïd, chauvinoïd; soms ook -oïed gespeld bijv. in O.T. oktober waar het woord *gynecoïed* genoemd is. Het staat vrij het tegenovergestelde, androïed, te maken. □ De moeilijke man die op 10 oktober slands tweedekamervergaderzaal in Den Haag binnendrong tot voor het spreekgestoelte, werd in sommige kranten *interrumpant* genoemd. Dat mag. De eerder (observeerder, adverteerder, hoereerder, boetseerder, ciseleerder) is soms -de reden lijkt onverklaarbaar - een ant: commandant, simulant, debutant, enz. □ Finishen zoals O.T. oktober terecht vermaant, heeft als voltooid deelwoord gefinisht. Maar de Haagse Courant zegt op 11-10 dat een bekende zoon van een nog bekender toneelspeler 'ons nooit heeft *gepushed* in een bepaalde richting'. □ De NRC van 6-10 had gelijk: in de jaren vijftig had de misdaad in ons land iets dorps (één keer een s); de namen zeiden het al, Gerrit de Stotteraar, Manus Olie, de Zwarte Ruiter en de mooiste volksvondst van allemaal (iemand moet het verzonnen hebben): het *Goede Heertje*. Dat soort namen wordt in de jaren zeventig niet meer gemaakt. □ Voor de Engelstalige pers is het 'item' Provo's, Kabouters, Vondelpark, Bisschop Gijsen, de lange haren van de Nederlandse soldaten, enz. hèt nieuws over Nederland. Het machtige Amerikaanse Weekblad Time heeft op 1 oktober daaraan toegevoegd 'Haring Arie and Wife Mien' en daarmee is aan miljoenen lezers het Nederlandse woordpaar *Rosse Buurt* geleerd. Je moet wederzijdse taalinvloeden op heterdaad betrappen: je weet immers nooit. □ Wie studie van de motivering van vreemde-woordengebruik bedrijft, moge noteren dat de Zuidafrikanen in hun publikaties het niet hebben over abortus maar over *vrugafdrijving*. □ *Te sappel maken* is een mooie uitdrukking, waard om verheven te worden tot joe. □ *Remedial teacher*, een trauma van O.T., duikt weer op in een advertentie van de schoolbegeleidingsdienst van Den Helder en omstreken (22-9). Hij moet *leergestoorde* kinderen begeleiden. Zeer onnederlands, niet het begeleiden maar de beide woorden. Vondeling, voorzitter van een parlementaire taalcommissie, zou daaraan iets moeten doen. □ *Milieuwachter*; zei de voorlichtingsman van de gemeente Zeist, is een beter woord. □ De opmerking van MCG in september over driemaal corner één pinantie brengt ons tot definitieve registratie van de nu volkomen verdwenen *vliegende kiep*. □ In een beschouwing over de sophisticated look van de vrouwenmode 1973-1974 (gesofistikeerde kijk) wordt gesproken (Parool 20-9) over de *tutholastoffen*. Zeer goed. Bel het textielinstituut van TNO in Delft maar eens op om te vragen wat dat zijn. □ *Nodig moeten* is aanvaard nieuw Nederlands geworden, bijvoorbeeld in Wiegels advertentie van 18-9: KVP en ARP *moesten zo nodig*. □ Nog iets voor de deviologen, nu uit de Vk 15-9: 'Aanpassing aan Van Dale - het erkende Nederlands - betekent dat groepen met een afwijkend taalgebruik monddood worden gemaakt. Hun uitdrukkingwijze (schrijven en spellen zoals je het zegt en voelt) wordt niet geaccepteerd, door het onderwijs noch door de cultuurindustrie'.

Livreiknecht leek een uitgestorven naam; de vakbond zou hem al jaren geleden verboden kunnen hebben. Maar op 29 oktober in Het Vaderland leert een advertentie ons dat de British Ambassador the Hague requires a livreiknecht. Accommodation available. Volgens het schoolwoordenboek een livery-servant of footman in livery.

□ Bariatrics, Ned. *bariatrie*, is de wetenschap van de medische begeleiding van de lichaamsgewichtsgroei of -vermindering; in A'dam is voor heren ('voorkom de managerziekte, ontspan u van tijd tot tijd') een *reducing-instituut*.

De blue jeans zijn in het Afrikaans de *bloujannas*. □ Wie een nieuw woord maakt, heeft niet voor niets geleefd: bijvoorbeeld *sinecurage*. *Sinecurage* is het Nederlands voor featherbedding. (Beroemd zijn de stokers op de elektrische treinen: de stoker van de stoomtrein mocht niet worden ontslagen). □ *Sec*, in VD 1961 blz. 1795 wel degelijk in de bewuste betekenis genoemd, is zodanig *niet* in het Frans zelf gebruikelijk; 'men kan het bed "sec" gebruiken, d.w.z. in eenpersoonsuitvoering'. (Tussen de rails, okt. 73); 'de informatie sec wordt aangevuld met werving' (Ariadne, 25 oktober 73). □ Voor reisburoos: een incentive reis heet voortaan een (zeer goed woord) *prikkelreis*. □ Als Colgate met Gardol is, moet Benbits wel met Sorbitol zijn. □ Jaarprijs voor de *pijnpoli* van de A'damse universiteit: een inrichting voor het personeel van de U van A en hun gezinsleden ter behandeling van acute pijn aan hun gebit. □ Kan *populatie*, statistisch begrip (studentenpopulatie, vogelpopulatie, insectenpopulatie), ook dienen voor *dingen* (autopopulatie)? □ Een ANP-bericht van 12 okt. meldde dat de term *rooie vrouwen* niet gewijzigd is (door betrokkenen) in *sociaal-democratische vrouwen* omdat dit laatste woord 'te braaf klinkt'. □ *Setting*, blijkbaar moeilijk vertaalbaar, *issues* gaat beter, *items* ook. □ Een lid uit Muiderberg bericht ons het bestaan van het woord *brakwatergetijdenlandschappen* (Waddenbulletin febr. 73). Geen topscore - zegt hij - maar wel een uitschieter. □ En in Medisch Contact van 3 aug. 1973 staat het merkwaardige maar overduidelijke *overbedding* (... door de toevoeging van 1040 bedden zal de huidige overbedding in de regio verder toenemen). □ Carmiggelt in een vraaggesprek Parool 6 oktober 1973: 'Ik heb altijd een laag cijfer voor Nederlands gehad, een zes min was het hoogste.' □ De TV-kritikus van de NRC 3 okt. vond de titel van de rubriek *Waar Gebeurd* (*i.p.v. echt gebeurd*) *zoiets als op vakantie i.p.v. met vakantie*. □ Tussen Nuland en Son op een bord bij een café: 'Voeg hier uit voor een kopje koffie'. Invoege - uitvoegen. Goede vondst. Tussen Nuland en Son klinkt als tussen Katrijp en Hargen.

Verandering in de administratie

Dit laatste nummer van de tweeënveertigste jaargang is tevens het laatste nummer dat door de zorgen van de Numij te Leiden is begeleid en dat door deze maatschappij is uitgegeven. Een noodzakelijke verandering in onze interne organisatie is er de reden van dat wij voortaan de gehele administratie en verzending vanuit ons bureau in Den Haag zullen verzorgen.

O.T. was in den beginne, in de jaren dertig en veertig, een werk van ‘liefhebbers’: in hun vrije tijd verborgden zij volkomen onbaatzuchtig de administratie. Van de eerste redacteur is bekend dat hij zelf de brieven en maandbladen in de bus ging doen bij hen die op een redelijk bereikbare afstand van zijn Amsterdamse kantoor woonden.

De Numij heeft in het begin van de jaren vijftig de administratie van O.T. overgenomen van de ‘liefhebbers’ en deze op beroepsbasis gereorganiseerd. In de twintig jaren daarna is O.T. wat ledenaantal betreft vervijfvoudigd. De contributie, het abonnementsgeld moest herhaalde malen verhoogd worden. Groepsabbonementen werden uitgebreid. De banden met Vlaanderen werden steviger. De uitgave van O.T. is niet zo simpel als het bewust eenvoudig gehouden uiterlijk zou kunnen suggereren.

We zijn vooral de directrice, mevr. Meelker, en haar staf erkentelijk voor de nauwkeurige aandacht die zij voor de uitgave van ons blad heeft gehad, en voor het tijdrovende, veelal moeizame detailwerk dat zij voor onze administratie heeft verricht.

Voor onze lezers betekent de verandering dat zij met ingang van 20 november 1973 al hun brieven betreffende O.T. naar Den Haag moeten sturen en al hun betalingen moeten verrichten per postgiro penningmeester O.T. Leiden.

Wij verzoeken u daarom dringend, goede nota te nemen van de onderstaande adressen.
MET INGANG VAN 20 NOVEMBER 1973

Al uw brieven
betreffende:

Administratie

Abonnementen

Adreswijzigingen

Verzending

Redactie

enz.

aan Onze Taal

Postbus 1

Den Haag

Uw betalingen over 1973 aan

Penningmeester Onze Taal

Postgiro 181661, Leiden

Wacht met uw betalingen over 1974 totdat u een acceptgirokaart toegestuurd krijgt.

GENOOTSCHAP ONZE TAAL, PARKSTRAAT 32, DEN
HAAG